

COMITATUS • 2022. tél

Önkormányzati Szemle

A COMITATUS Társadalomkutató
Egyesület tudományos folyóirata

Szerkesztőbizottság:

Elnök: Zongor Gábor

Tagok:

Agg Zoltán, Alabán Péter, Filep Bálint, Filepné Nagy Éva, Fogarasi József, Hudi József, Kaiser Tamás, Kalmár Zoltán, Lőrincz Katalin, Mandel Miklós, M. Barna Katalin, Molnár Tamás, Nemes Nagy József, Novotnik Imre, Oláh Miklós, Pálné Kovács Ilona, Somlyódy Edit, Soós Lőrinc, Szabó Pál, Szegvári Péter, Szilágyi István

Főszerkesztő: Agg Zoltán (comitatus91@gmail.com)

Olvasószerkesztő: Darida Zsuzsa

Művészeti szerkesztő: Zongor Gábor

Rovatszerkesztők:

Oláh Miklós (Civil társadalom)

Lőrincz Katalin (Turizmus)

Szilágyi István (Kitekintés)

Fekete Károly (Területfejlesztés)

Hudi József (Önkormányzati múlt)

Műszaki szerkesztő: Csalagovits István jr.

Lapunk mottója:

Azokból a kövekből, melyeket utunkba gördítenek,
egy kis ügyességgel lépcsőt építhetünk...

Támogatásaikat a
Takarékbank 73200189-11102041
számlára kérjük átutalni

1 %-os felajánlásaikat a 19263913-1-19 adószámra várjuk!

Szerzőink figyelmébe!

1. A kéziratokat számítógépen elkészítve, e-mailhez csatolt fájlként kérjük *doc, *docx vagy *rtf formátumban a szerkesztőség címére (comitatus91@gmail.com és/vagy zongor53@gmail) beküldeni.

2. Az írások ajánlott terjedelme tanulmányok esetén 15-20 000, kisebb cikkek (recenziók, megemlékezések stb.) esetében 5-10 000, de a leghosszabb írás terjedelme se haladja meg az egy ívet (40 000 karaktert).

2. A szöveget balra zárva, formázás és tipografizálás nélkül, végjegyzetekkel ellátva készítsék el. Tudományos közlemény esetén hivatkozások készítenők; hivatkozások helyett lehet irodalomjegyzék is.

3. Fotókat és illusztrációkat csak korlátozott számban tudunk közölni. Az illusztrációkat (fekete-fehér táblázatokat, ábrákat) be kell számozni, aláírással ellátni – a bonyolult táblázatokat kerüljük, s ezek mennyiségében is önmérsékletet kérünk! A közleményhez ábra ill. képjegyzéket is kérünk csatolni.

4. Hivatkozásnál a SZERZŐ teljes nevét kell megadni; családneve legyen nagybetűvel kiemelve. (AGG Ida)

5. Tudományos közlemények esetében a hivatkozás formai szabályai a következők:

– Egy szerző esetén: SZERZŐ: Cím. (Kiadás). Kötetjelzés. A megjelenés helye, éve. (Sorozatszám, sorozati szám.) Oldalszám. Példa: CSIZMADIA Andor: A magyar közigazgatás fejlődése a XVIII. századtól a tanácsrendszer létrejöttéig. Budapest, 1976. 20–29. – Későbbi hivatkozás: CSIZMADIA 1976. 20–21.

–Több szerző esetén: A mű címe. Szerkesztő neve. (Kiadás). Kötetjelzés. A megjelenés helye, éve. (Sorozatszám, sorozati szám.) Oldalszám. Tanulmányok Pápa város történetéből a kezdetektől 1970-ig. Főszerk. Kubinyi András. I. Pápa, 1994. 207–211.

– Tanulmány esetén: SZERZŐ(K): Cím. = A tanulmánykötet címe. Szerkesztő neve. (Kiadás). Kötetjelzés. A megjelenés helye, éve. (Sorozatszám, sorozati szám.) Oldalszám. Példa: FARAGÓ Tamás: A történeti Magyarország felekezeti adatai az első világháború előtt. = Egyházak és egyházpolitika Magyarországon és Erdélyben a 18–19. században. Szerk. Gáborjáni Szabó Botond. Debrecen, 2016. (A Tiszántúli Református Egyházkerületi Gyűjtemények kiadványai) 17–56. Hivatkozás a későbbi lábjegyzetekben: FARAGÓ 2016. 20–27., vagy: FARAGÓ: i. m. 20–27.

– Folyóiratcikk esetén: SZERZŐ: Cím. = A folyóirat címe, évfolyama (éve), száma, oldalszám tól-ig. Példa: NEMES NAGY József: Régiók, polarizálódás, centralizáció. = Comitatus 25 (2017) tavasz (222. sz.) 3–13. Hivatkozás a későbbi lábjegyzetekben: NEMES NAGY 2017. 10. vagy: NEMES NAGY: i. m. 10.

– Napilap esetén: KELEMEN Gábor: Legföltettebb kincseink óvója. = Napló (Veszprém megye napilapja) 2018. január 3. 11. Hivatkozás a későbbi lábjegyzetekben: KELEMEN 2018. vagy: KELEMEN: i. m. (több oldalas cikknél megfelelő oldalszám).

4. Tanulmányokhoz, hosszabb cikkekhez egy maximum 10 soros angol (és szükség esetén magyar) nyelvű összefoglalót (Abstract) kérünk a könyvészeti tárgyszavak (kulcsszavak, 3-5 kifejezés) megjelölésével.

5. A dolgozat VÉGÉN kéretik nagybetűvel aláírni a művet: pl. OLÁH MIKLÓS, alatta a foglalkozást, (esetleg a beosztást és munkahelyet is, ha a szerzőnek ez fontos) ill. elérhetőséget: A szerző szociológus, kutatásvezető, Balatoni Integrációs és Fejlesztési Ügynökség Közhasznú Nonprofit Kft Társadalomkutató csoportja, Balatonfüred (olahm.balaton@gmail.com), vagy csak röviden: ALABÁN PÉTER történész, Özd.

6. A legvégén lehet feltüntetni, hogy a tanulmány milyen projekt keretében készült. Pl. Köszönetnyilvánítás: Jelen publikáció/kutatás az Európai Unió, Magyarország és az Európai Szociális Alap társfinanszírozása által biztosított forrásból az EFOP-3.6.2-16-2017-00017 számú, „Ilyen és ilyen” című projekt keretében jött létre.

Tartalomjegyzék

Tanulmányok

<i>Koudela Pál: A városok versenyének három korszaka II.</i>	3
<i>Balogh András – Bajmócy Péter: Külterületi fekvésű majorsági területek eltérő fejlődési pályái Győr-Moson-Sopron és Békés megyei mintákon</i>	10
<i>Máltesics Péter: Szálláshelyek és helyi termékek a Bakony–Balaton UNESCO Geopark területén</i>	25
<i>Zongor Gábor: Nemzetiségi önkormányzati választások Magyarországon</i>	39
<i>Kiss Gabriella – Oross Dániel: Állampolgári bevonás járvány idején: részvételi költségvetés az önkormányzati döntéshozatalban</i>	50
<i>Horeczki Réka – Póla Péter: Percepciók a sikerességről Baranya megyében</i>	57
<i>Gróf Katalin – Németh Sándor: A települések fejlődési képessége és fejlesztési lehetősége – Bük város példáján</i>	71

Önkormányzati múlt

<i>Fülöp László: A pápai protestáns borbély céh 1750-ben</i>	85
--	----

Esszé

<i>Akarsu Anikó: Hogyan változik a kurdok geopolitikai helyzete?</i>	94
--	----

Műhely

<i>Kökény László–Márkus Zita–Kökény Levente: Magyarországi fesztiválok fenntarthatósági jellemzőivel kapcsolatos fogyasztói elvárások vizsgálata lokalitások mentén</i>	102
---	-----

Tájékoztató

<i>A Comitatus a harmadik életszakaszába lép</i>	113
--	-----

*Címlapunkon Lugossy László szobrászművész (Védőpajzs)
A hátlapon: Lugossy Edit textilművész (Tanulmányok 6)*

Illusztrációk:

Lugossy Edit (Tanulmányok) 38, 101, 115

Lugossy László (Vázlatok) 24, 49, 56, 70, 112

E számunkat szerkesztették Agg Zoltán és Zongor Gábor

Megjelenik Veszprém Megyei Jogú Város Önkormányzata támogatásával

A folyóiratban megjelent tudományos közleményeket szerkesztőségünk tudományos fokozattal rendelkező szerkesztői és szerkesztőbizottsági tagjai lektorálják.

Kiegészítés az 57-70. oldalakon lévő tanulmányhoz:

Köszönetnyilvánítás

A tanulmány az 132294. számú „Kormányzati kihívások periférikus térségekben” című projekt keretében, a Nemzeti Kutatási Fejlesztési és Innovációs Alapból biztosított támogatással, a K-19 pályázati program finanszírozásában valósult meg.

A szerzők:

Horeczki Réka, tudományos munkatárs, Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont, Regionális Kutatások Intézete; 7621 Pécs, Papnövelde u. 22.; horeczki.reka@krtk.hu; <https://orcid.org/0000-0003-3131-681X>

Póla Péter tudományos munkatárs, Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont, Regionális Kutatások Intézete; 7621 Pécs Papnövelde u. 22. pola.peter@krtk.hu <https://orcid.org/0000-0003-3169-2874>

E számunk szerzőiről információ a cikkek végén található.

Tanulmányok

A városok versenyének három korszaka II.

Az, hogy városok, vagy bármely lokalitás piaci szereplő lehet a kilencvenes években vált a tudományos gondolkodás, a városvezetés és a marketing elfogadott tézisévé. Azelőtt a versenyt meghatározó kontextus egyik része volt a hely, noha a növekedési gépezet koncepciója központi szerepet kölcsönzött a városoknak. Az ezredfordulót követően alapvető fordulat következett be, az eleve adott fizikai környezet, az infrastruktúrafejlesztés és az életminőség helyett a társadalmi környezet került a városi márkaépítés középpontjába, a nyolcvanas években kialakított koncepció, a városi kreatív milió szerepe domináns piacépítési stratégiává vált. Ezzel egyidőben a városmárkázásban már korábban is használt „jó történetek” szerepe is növekedésnek indult, mely várhatóan egy önálló, sajátos piactól hoz létre, ami egyben a városokkal szembeni általános társadalmi elvárásokat és a kapcsolódó értékelemek rendszerét is átalakítja majd.

A hely szelleme

Miközben a fizikai környezet, a nagy beruházások, valamint a kreatív városfejlesztés tovább zajlik, az elmúlt két évtizedben egyre inkább tért hódít a városok versenyében egy új piaci szint, a „jó történetek” (Jensen, 1999, 2001) révén létrejövő piac, amit nevezhetünk a *hely szelleme piacának*. A városok fizikai környezete (infrastruktúra, munkahely-lakóhely) és kulturális-társadalmi környezete (színház, sport rendezvény, multikulturális és befogadó társadalom, művészek) önmagukban már kevésnek bizonyulnak ahhoz, hogy a nemzeti és globális munkaerőpiacon a gazdaság húzóágazatait befogadó városok versenyképességét maximalizálják. Ehhez egy kicsit több kell. A jó történet, sőt, a történetek egybefoglalható rendszere, ha úgy tetszik egyfajta mítosz létrehozása szükséges a városról. Ha egy város – vagy városrész – jó történetet mesél magáról, az felülírja azt a racionális választást, ami a béreken, szolgáltatásokon alapul, sőt akár a kulturális-szociális preferenciákon alapuló döntést is.

A város azonban összetett, számos piaci szegmens olvasztótégelye, így egyszerre mesélhet jó történetet a fizikai környezetek versenyében a környezetvédelemmel, vagy a kulturális fogasz-

tási javak piacán a történelmi mítoszokkal. Talán a legfontosabb virtuális szint a közösségek, az emberi lépték, az élhetőség piaca, mert ez egyfelől egyesíti a három generáció jellemzőit: miszerint szükség van zöld beruházásra, sétálóutcákra, hogy emberi környezetet hozzon létre, szükség van befogadó társadalmi környezetre és kulturális javakra, hogy akár egy nagyváros is élhető, a falu vagy kisváros nosztalgiáját helyettesítő környezet lehessen, de legfőképp egy ehhez kötődő márkára van szüksége az adott városnak. Másfelől a városmárkázása történetek piacainak is sokszínű egyvelege, hiszen a tudatos, környezetkímélő, zöld termékek közé ugyanúgy tartozik, mint a fejlett szolgáltató környezet és a barátságos emberi léptékű terek vagy a nyüzsgő kozmopolita környezet piacához.

A város márkaépítésének egyik sarokkövévé vált a narratíva és annak társadalmi diszkurzusa. A diskurzusok meghatározott szókincsekben artikulálódnak, és társadalmi valósággá alakulnak át a társadalmi szereplők intézményi kontextuson belüli cselekedetei révén. Így a diskurzus megismételhető nyelvi artikulációk, társadalmi-térbeli anyagi gyakorlatok és hatalomracionálitási konfigurációk entitása (Jensen és Richardson, 2004: 56). A narratívával keretezett városi beavatkozás része lehet egy nagyobb diskurzusnak, amely

mögöttes indokokon és értékeken alapul, és egy adott stratégiához, termékhez, beavatkozáshoz, tervhez, műalkotáshoz stb. kapcsolódik. A reprezentáció narratív aktusai központi szerepet töltenek be a várostervezésben, ezért lényegében hasonlíthatnak a történetmesélésre (Jensen 2007, Kavaratzis 2004). Ahogyan egy történetnek is része a hely, úgy igaz fordítva: egy hely imaginárius megalkotásába is szervesen illeszkedik a történet.

A történet erejére jó példa az ezredfordulón Szöul belvárosában zajló felújítás, melynek során a Cshonggjecshon patak helyreállítása zajlott. Annak ellenére, hogy a projekt építészeti, gazdasági és turisztikai szempontból is sikeres volt, a közvélemény alapvetően elégedett volt vele, számos kritika érte, melyek középpontjában a felújítás által létrehozott új terület narratívájának hiánya állt. A Cshonggjecshon felújítását érő kritikák szerint az ökológiai rendszer egyes elemeinek megannyira autentikus felújítása sem válthatja ki a teljes rendszer elemei közötti szimbolikus és evolúciós interakciót (Koudela 2021). Fizikai jellegében lehetetlen volt a patakot többszáz évvel korábbi, természetes állapotában helyreállítani, ezt a bírálók sem várták el. Ugyanakkor az a szellemiség, amit a tervek szerint a helyreállítás történeti eleme képviselt, a létrehozott üzleti központ és turisztikai attrakció révén nem valósult meg. Nem jött létre a hely szelleme.

A helyek soha nem ürülnek ki, legfeljebb a róluk szóló diszkurzus alakul át. A várostervezők a szakmai narratívákat közös történetekkel, kollektív emlékek és személyes tapasztalatok sokaságával helyettesítik. A helyről szóló nehézkes történeteket felülírják vagy felváltják a gyakorlatiasabb értelmezések. A várostervezők és a formatervezők irtóznak a narratív vákuumtól. Még egy teljesen letisztított területnek is rendelkeznie kell társított jelentésekkel (Beauregard 2005). Jensen (2007) szerint az ilyen jelentések megjelenhetnek szöveges formában táblákon, listákon vagy évkönyvekben, az időrend vagy strukturális elemek által hordozott narratívák és történetek formájában, amit akár épített elemek is reprezentálhatnak, vagy az intézményesült történetek és a társított jelentéstartalmak által, amit az orvoslástól a politikai ideológiáig sok minden megtestesíthet.

A „jó város”kérdése ősrégi, annak piaci leképezése, vagy olyan elméleti koncepciója, mint az „európai város” sem új jelenség, akárcsak az élhető város, mindezek vitatása és kutatása rég- re visszanyúl az időben. Ugyancsak régóta foglalkozik az antropológia a hely szimbolikus jelentésével, és a hely szelleme is jó ideje kutató társadalmi jelenség, a városmárkázás csupán gyakorlati szintre emelte a piaci folyamatokban az ezredfordulótól egyre nagyobb szerepet játszó összetevőt. A városok versenyében pedig mind- e marketing eszközökből fokozatosan társadalmi mechanizmussá válik, akárcsak a kreatív város gondolata, ami ma még meghatározza a városfejlesztést és a városok versenystratégiáját, értékrendi szinten viszont már állandósult környezeti elvárás.

Az elmúlt húsz évben a városmárkázási modellek a helyidentitás koncepcióján alapultak (Kavaratzis 2004), s az imázsépítés állt középpontjukban, pontosabban a stratégiai többsége az érintettek által az általuk előmozdítani és ellenőrizni kívánt területen képviselt reprezentációkon alapult. Csupán a közelmúltban jelent meg a turisztikai desztináció márkafejlesztési folyamatában a szociálpszichológiában már jól ismert „hely szelleme”, mint központi fogalom. Mára tehát alkalmazzák a hely szellemét a városmárkázáshoz is (Campelo, et.al. 2014, Davenport és Anderson 2005, Kalandides 2011, Lecompte et.al. 2016, Jarrat et.al. 2018), ebben a helyzetben a városvezetés szerepe pedig messze nagyobb, mint korábban bármikor. Akár a helyi döntéshozókról, beruházókról, akár csupán a területet meglátogatókról van szó, fontos, hogy azonosuljanak a területi márkák által hirdetett értékekkel és imázsokkal. A hely szellemének kialakítása segíthet megérteni a hellyel kapcsolatos elvárásokat, így rávilágít az érintettek reakcióira és attitűdjére a helyi vezetők döntéseivel kapcsolatban, mintegy személyiséget kölcsönöz a helynek (Anholt 2010). Azt is fontos látni, hogy explicit és intézményesült eszközként a narratíva, vagy jó történet önálló, a piacot befolyásoló tényezővé válik, még legegyszerűbb formájában is már nem csupán előnyt jelent meg- léte vagy megalkotása, hanem annak hiánya akár ki is szoríthatja az adott területet a célzott piaci szegmensből.

1. Táblázat. A városok versenyének értelmezése három korszakának főbb jellemzői

korszak	1.	2.	3.
időszak	1970-as évek közepétől az 1990-es évekig	Az 1980-as évek közepétől napjainkig	A 2000-es évektől
piaci helyzet	A tőke, a vállalatok és a munkaerő kedvező fizikai környezetet és költség-haszon helyzetet keres	A városok önálló szereplőkké válnak a globális piacon	A lokalitás önálló piaci szegmensé válik
helyi vezetés szerepe	Másodlagos A lokális érdekek a piaci versenyben a gazdasági szereplőkhöz alkalmazkodnak	Részleges A lokális vezetés saját érdekéhez (versenybe kerülés, maradás) igazítja piaci stratégiáit A városvezetés piaci szerepe felértékelődik	Elsődleges A városvezetés (döntéshozók) a sajátos piachoz megfelelő stratégiákat alkot
márka	Kedvező feltételek, specializáció, történeti és fizikai adottságok alapján	Kreatív fizikai, szellemi és társadalmi környezet, Multikulturális, befogadó város	A hely szellemének megteremtése Jó történetek
kulcsszemély	Harvey Molotch	Richard Florida	Rolf Jensen

Forrás: saját szerkesztés

Összefoglalás

Az infrastruktúra beruházás sem volt önmagában elégséges a piaci helyzet javításához, s kellett hozzá marketing, a munkaerő bevonására tett 19. századi reklámfogások sem csak a magasabb jövedelemmel, a jól ellátott városi szolgáltatásokkal igyekeztek meggyőzni a vidékieket, hogy jöjjenek a városba dolgozni, hanem szükségük volt egy pozitív városképre, a nyugzsgő, modern társadalom- és emberképre, és mindezek tudatos és tervszerű pozitív érzelmi hangolására. Mindehhez hasonlatosan a Törnqvist, Hall, Landry és Florida által képviselt kreatív környezetet (multikulturális, befogadó) is kommunikálni márkázni kell. Mindkettő egy, az adott feltételeknek megfelelő városmárka jelleg, ami az adott térhez érzelmi viszonyulást alakít ki. Már most látszanak a jelei annak, hogy a fenti, valóságos fizikai, társadalmi és kulturális jellemzők mellett, sőt helyett, szükség van egy mitikus imázs felépítésére is. Ez a turizmusban, legalábbis részlegesen, már évtizedek óta jelen van, a munkaerőpiacon azonban még csak formálódik.

A globális pozícióért folytatott versenyben Toronto a multikulturális város márkáját hozta létre. Ez egyben egy jó történet is. A menedék- városok az USA-ban egy sajátos piacot teremtettek, Bogotá a tudatos polgár (Mockus nyomán) és az egyszerű ember városa (a tömegközleke-

déssel stb. történő integrációjaPenalosa nyomán) márkája között billeg.A legtudatosabb ebben a tekintetben Pak Vonszun volt Szöulban. Itt a zöld beruházások (Cshonggjecshon, zöldvön turisztikai fejlesztése, zöldutak stb.), kulturális revitalizáció (francia és kínai negyed, Ithevön, történelmi belváros), közlekedés és informatikai fejlesztés (internethálózat és városfejlesztési infokom eszközök) és a multikulturális városkép (párbeszéd a kisebbségekkel) mind egy egységes márká irányába mutatnak, s annak egyik legfőbb célja a város globális helyzetének (és ezen keresztül a nemzetgazdaság teljesítményének) javítása, amit az infrastruktúra fejlesztés (Incshoni repülőtér), gazdasági programok (alapkutatások támogatása, diaszpóra-piacok) is segítenek. Azonban még egy ilyen nagyszabású és összetett városfejlesztési irányvonal is tartalmazhat hibákat, ha nem számol a történet erejével, ahogy azt Cshonggjecshon esete megmutatta. A történet-alapú városmárkázás csak akkor sikeres, ha nem mond ellent a makrogazdasági folyamatoknak, az infrastruktúra és kulturális-társadalmi beruházásoknak, ha nincs feszültség vagy ellentmondás az egyes stratégiai szintek között. Ha van egy sikeres „jó történet”, de nincs növekvő munkaerőpiaci kereslet, akkor a város helyzete nem javul, ha Budapest hangulatos, európai városi környezet, és van számos nagy multinacionális foglalkoztató, de a turiz-

must gátolja az ingatlanpiacon a rövidtávú bérbeadási blokkoló szabályozás, és/vagy a külföldi befektetők lakásvásárlásai csak beruházási célúak, akkor a tényleges társadalmi átalakulás elmarad, s mind közvetlenül, mind közvetve Budapest munkaerőpiaci vonzerője stagnál vagy csökken.

Az egyes összetevők a városok versenyében játszott szerepe nem különül el egymástól élesen, sem funkcionális sem kronológiai értelemben. A kreativitás és társadalmi környezet hangsúlyossá válása azonban új piacot teremtett, s a történetek és a hely szelleme is hasonló folyamat beindulását mutatja, így annál sokkal többet állítunk, hogy csupán új elemmel egészült ki egy korábban már létező piaci terület. Önálló piaci mechanizmus, piaci szint van kialakulóban, ahol a termék jellege, piaci helyzete és a keresletre gyakorolt hatása is átalakul. Időközben a városok maguk is szereplőkké váltak, így a városirányítás helyzete is alapvetően megváltozott, a piacot befolyásolni képes aktorrá vált. Mindez azt jelenti, hogy a városok versenyének átalakulása önálló szakaszokba szervezhető, noha a szakaszok időben elválasztása átfedésekkel jár együtt.

Emberföldrajzi megközelítésben a városok versenyének valós és értelmezési paradigmái hasonló képen különülnek el egymástól, mint Tim Cresswell a hely értelmezésének három megközelítési szintje. Cresswell (2015) szerint minden helynek van egy leíró megközelítése. Ez a megközelítés leginkább a józan ész felfogását követi, miszerint a világ olyan helyek halmaza, amelyek mindegyike egyedi és sajátos entitásként tanulmányozható. A helyek egyedi és sajátos vonásai állnak a középpontban. A helynek ezt az ideográfiai megközelítését leginkább a regionális földrajzban alkalmazták, ám a mai napig tovább él. A társadalmi konstrukció helyszemlélete képezi a második szintet, ahol ugyancsak az adott helyek sajátossága a vizsgálat tárgya, de csak mint általánosabb mögöttes társadalmi folyamatok megtestesítője. A marxisták, a feministák és a posztstrukturalisták mind ezt a megközelítést képviselik. A hely társadalmi felépítésének vizsgálata az egyedi jellemzőket egy tágabb társadalmi-gazdasági kontextus, úgy mint kapitalizmus, patriarchátus, heteroszexizmus, posztkolonializmus más strukturális környezet részeként értelmezik. A hely fenomenológiai megközelítése nem kü-

lönöbben foglalkozik az egyes helyek egyedi tulajdonságaival, sem az adott helyek felépítésében részt vevő társadalmi erők fajtáival. Az emberi létezés lényegét úgy határozza meg, mint ami szükségszerűen helyhez kötött. A humanista geográfusok, a neohumanisták és a fenomenológiai filozófusok egyaránt ezt a megközelítést alkalmazzák.

A felhasznált szimbólumoktól eljutunk a szimbólumok teremtette imaginárius valóságig, ami a keresletet meghatározó tényezővé kezd válni. A marketing teremtette fiktív valóság viszszahat a fizikai-társadalmi létre, és állandósul. Az élmények dominálta piac egyre általánosabb, így a helyek sorsára is rányomja bélyegét. Az élmény lehet valós vagy elképzelt, társított, érték jellegű vagy személyesként megélt. A hely szelleme már nem csupán a személyek képzeletében létezik, az egyén érzelmi diszpozíciójához kapcsolódik, hanem piaccá kezd válni, s ez a folyamat egyre erősebben pozicionálja a városokat a globális versenyben.

KOUDELA PÁL

Abstract

Whether cities or any locality can be a market player became an accepted thesis in scientific thinking, urban management and marketing in the 1990s. Previously, space was part of the context that determined competition, although the concept of the growth machinery gave cities a central role. After the turn of the millennium, a fundamental turn took place, instead of the physical environment, infrastructure development and quality of life, the social environment became the focus of urban branding, the concept developed in the eighties became the dominant market-building strategy. At the same time, the role of “good stories”, already used in urban branding, has started to grow, which is expected to create a separate, distinctive market that will transform the general societal expectations of cities and the system of related value elements.

Keywords

competition of cities, city branding, creative city, growth machine, sense of place

Felhasznált irodalom

- Albach, H., H. Meffert, A. Pinkwart, R. Reichwald, L. Swiatczak (eds.) (2018). *European Cities in Dynamic Competition Theory and Case Studies on Urban Governance, Strategy, Cooperation and Competitiveness*. Springer, Berlin. <https://doi.org/10.1007/978-3-662-56419-6>
- Anholt, S. (2010). *Places: Identity, Image and Reputation*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Beauregard, R.A. (2005). From Placeto Site: Negotiating Narrative Complexity. In C.J. Burns and A. Kahn (eds.) *Site Matters. Design Concepts, Histories, and Strategies*, pp. 39–58. London: Routledge.
- Begg, I. (1999). Cities and Competitiveness. *Urban Studies*, 36, 5-6, 795-809. <https://doi.org/10.1080/0042098993222>
- Braun, E., Eshuis, J., & Klijn, E.-H. (2014). The effectiveness of placebrand communication. *Cities*, 41, 64–70. <https://doi:10.1016/j.cities.2014.05.0>
- Brenner, N. (1999). Globalisation as Reterritorialisation: The Re-Scaling of Urban Governance in the European Union. *Urban Studies* 36: 431–51. <https://doi.org/10.1080/0042098993466>
- Campelo, A., Aitken, R., Thyne, M., & Gnoth, J. (2014). Sense of place: The importance for destination branding. *Journal of Travel Research*, 53(2), 154–166. doi:10.1177/0047287513496474
- Castells, M. – Hall, P. (1993) *Technopoles of the World: The Making of 21st Century Industrial Complexes*. London: Routledge.
- Czarniawska, B. (2002). *A Tale of Three Cities. On the Glocalization of City Management*. Oxford: Oxford University Press.
- Davenport, M., & Anderson, D. (2005). Getting from sense of placeto place-based management: An interpretive investigation of placemeanings and perceptions of landscape change. *Society & Natural Resources: An International Journal*, 18(7), 625–641. doi:10.1080/08941920590959613
- Denters B. – L. E. Rose, (eds.) (2005). *Comparing Local Governance. Trends and Developments*. Basingstoke, UK: Palgrave Macmillan.
- Donner, M., – Fort, F. (2018). Stakeholder value-based placebrand building. *Journal of Product and Brand Management*, 27(7), 807–818. <https://doi.org/10.1108/JPBM-10-2017-1652>
- Eckstein, B. – Throgmorton, J.A. (eds.) (2003). *Story and Sustainability. Planning, Practice and Possibility for American Cities*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Fainstein, S. (1990) The changing world economy and urban restructuring, in: D. Judd – M. Parkinson (Eds) *Leadership and Urban Regeneration*, pp. 31-50. Newbury Park: Sage.
- Florida, R. (2004). *Cities and the Creative Class*. New York: Routledge.
- Gertler, M. (2004). *Creative cities: What are they for, how do they work, and how do we build them?* Ottawa, Ontario: Canadian Policy Research Network.
- Gombos, Sz., Somogyi, p., Szabó, K. (2017). Városmárkázás a gyakorlatban, Reisinger A. (szerk.) *“Ifjúság - jövőképek”: Kautz Gyula Emlékkonferencia 2016. június 15. elektronikus formában megjelenő kötete*. 1-11. https://kgk.sze.hu/images/dokumentumok/kautzkiadvany2016/GombosSz_SomogyiP_SzaboK.pdf
- Grant, JL (ed.) (2014). *Seeking talent for creative cities. The social dynamics of innovation*, University of Toronto Press, Toronto.
- Green, A., Grace, D., & Perkins, H. (2016). City branding research and practice: An integrative review. *Journal of Brand Management*, 23(3), 252-272. <https://doi:10.1057/bm.2016.8>
- Hall, P. (1966). *The world cities*. New York, NY: McGraw-Hill World University Library.
- Hall, P. (1995) Towards a general urban theory, in J. Brochtié, M. Batty, E. Blakley, et al. (Eds) *Cities in Competition*, pp. 3-31. Melbourne: Longman.
- Hambleton, R. – Gross, J.S. (2007): *Governing Cities in a Global Era: Urban Innovation, Competition, and Democratic Reform*. Palgrave Macmillan, New York.
- Harvey, D. (1989) From managerialism to entrepreneurialism: the transformation in urban governance in late capitalism,

- Geografiska Annaler B*, 71, pp. 13-17. <https://doi.org/10.1080/04353684.1989.11879583>
- Jarrat, D., C. Phelan, J. Wain, S. Dale (2019). Developing a sense of placetoolkit: Identifying destination uniqueness. *Tourism and Hospitality Research*, 19, 4, 408-421. <https://doi.org/10.1177/1467358418768678>
- Jensen, O. (2007). Culture Stories: Understanding Cultural Urban Branding. *Planning Theory*, 6, 3, 211-236. <https://doi.org/10.1177/1473095207082032>
- Jensen, R. – Aaltonen, M. (2013). The renaissance society :how the shift from dream society to the age of individual control will change the way you do business McGraw-Hillm New York.
- Jensen, R. (1999). The fifth society – and its successful businesses, *Foresight*, 1, 3, 213–216. <http://dx.doi.org/10.1108/14636689910802142>
- Jensen, R. (2001). The Dream Society: How the Coming Shift from Information to Imagination Will Transform Your Business. McGraw-Hillm New York.
- Jensen, O.B. – Richardson, T. (2004). *Making European Space: Mobility, Power and Territorial Identity*. London: Routledge.
- Kalandides, A. (2011). The problem with spatial identity: Revisiting the “sense of place”. *Journal of Place Management and Development*, 4(1), 28–39. doi:10.1108/17538331111117142
- Kavaratzis, M. (2004). From city marketing to city branding: Toward a theoretical framework for developing city brands. *Place Branding*, 1, 58–73. doi:10.1057/palgrave.pb.5990005
- Koudela Pál (2021). Dzsentrifikáció Szöul belvárosában – Chonggyecheon / Gentrification in Seoul’s downtown – Cheonggyecheon. *Földrajzi Közlemények*, 145(1) 32-49. <https://doi.org/10.32643/fk.145.1.3>
- Kresl, P. (1995) The determinants of urban competitiveness: a survey, in: P. Kresl and G. Gappert (Eds) *North American Cities and the Global Economy*, pp. 45±68. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Lang, R. – Danielsen, K. (2005). Review roundtable: cities and the creative class. *Journal of the American Planning Association*, 71, 2, 203–220. <http://dx.doi.org/10.1080/01944360508976693>
- Lecompte, A.F., M. Trelohan, M. Gentric, M. Aquilina (2017). Puttingsense of place at the centre of place brand development, *Journal of Marketing Management*, 33:5-6, 400-420. 1 <http://dx.doi.org/10.1080/0267257X.2017.1307872>
- Lever, W.F. – Turok, I. (1999). Competitive Cities: Introduction to the Review. *Urban Studies*, 36, 5-6, 791-793. <https://doi.org/10.1080/0042098993213>
- Markusen, A. (2006). Urban development and the politics of the creative class: evidence from a study of artists. *Environment and Planning A*. 38 (10): 1921–1940. <https://doi.org/10.1068/a38179>
- Markussen, A. – King, D. (2003). *The Artistic Dividend: The Art’s Hidden Contributions to Regional Development*. Humphrey Institute of Public Affairs, University of Minnesota, Minneapolis.
- Markussen, A. (2005). *Urban Development and the Politics of a Creative Class: Evidence from the Study of Artists*. Humphrey Institute of Public Affairs, University of Minnesota, Minneapolis.
- Markussen, A., Schrock, G. – Cameron, M. (2004). *The Artistic Dividend Revisited*, Humphrey Institute of Public Affairs, University of Minnesota, Minneapolis.
- Molotch, H. (1976). The City as a Growth Machine: Toward a Political Economy of Place, *American Journal of Sociology*, 82, 2, 309-332. <https://doi.org/10.1086/226311>
- Natanson, A.D. (2021). Economic Impacts of Sanctuary and ICE Policies Inclusive and Exclusive Institutions. https://appliedecon.oregonstate.edu/sites/agscid7/files/applied-economics/economic_impacts_of_sanctuary_and_ice_policies.pdf
- Oatley, N. (ed.) (1998). *Cities, Economic Competition and Urban Policy*. Paul Chapman, London.
- Pacione, M. (2009). *Urban Geography: A Global Perspective*. Routledge, London, New York.
- Peterson, P. E. (1981). *City Limits*. Chicago: University of Chicago Press.

Pine, B.J. – Gilmore, J.H. (1999). *The Experience Economy. Work Is Theatre and Every Business Is a Stage*. Boston, MA: Harvard Business School Press.

Piore, P. J. (1979). *Birds of Passage: Migrant Labor in Industrial Societies*. Cambridge: Cambridge University Press.

Porter, M. E. (1995). The competitive advantage of the inner city, *Harvard Business Review*, May/June, pp. 55-71. <https://hbr.org/1995/05/the-competitive-advantage-of-the-inner-city>

Porter, M. E. (1996). Competitive advantage, agglomeration economies and regional policy, *International Regional Science Review*, 19, pp. 85-90. <https://doi.org/10.1177/016001769601900208>

Portugal, Alberto Carrera (2019). The role of city rankings in local public policy design: Urban competitiveness and economic press, *Global Media and China*, 4, 2, 162-178. <https://doi.org/10.1177/2059436419853892>

Rodrigues, C. – H.J. Schmidt (2021). How the Creative Class Co-creates a City's Brand Identity: A Qualitative Study. *Journal of Creating Value*, 7, 1, 19-43. <https://doi.org/10.1177/239496432111010594>

Rogerson (1999). Quality of Life and City Competitiveness, *Urban Studies*, 36, 5-6, 969-985. <https://doi.org/10.1080/0042098993303>

Rudolf Giffinger, Gudrun Haindlmaier & Hans Kramar (2010). The role of rankings in growing city competition, *Urban Research & Practice*, 3:3, 299-312, DOI: 10.1080/17535069.2010.524420

Sandercock, L. (2003). *Cosmopolis II. Mongrel Cities for the 21st Century*. London: Continuum.

Sassen, S. (1991). *The Global City: New York, London, Tokyo*. Princeton: Princeton University Press.

Savitch, H. V., –P. Kantor. (2002). *Cities in the International Marketplace: The Political Economy of Urban Development in North America and Western Europe*. Princeton, NJ: Princeton University Press.

Selby, M. (2004). *Understanding Urban Tourism. Image, Culture and Experience*. London: I. B. Tauris.

Swyngedouw, E. (1997). Neither Global nor Local: 'Glocalization' and the Politics of Scale. In *Spaces of Globalization*, K. R. Cox (ed.) New York: Guilford. 137-166.

Szirmai V. (2021). Nagyvárosok a COVID-19 vírusjárvány idején. *Földrajzi Közlemények*, 145, 1, 1-16. <https://doi.org/10.32643/fk.145.1.1>

Törnqvist, G. (1983). Creativity and the renewal of regional life. In Buttner, A. (Ed.), *Creativity and context: A seminar report*. Lund Studies in Geography, B. Human Geography, No. 50, pp. 91–112.

Whitt, J.A. (1987). Mozart in the metropolis: The arts coalition and the urban growth machine. *Urban Aff. Q.*, 23, 15–36. <https://doi.org/10.1177/004208168702300103>

Williams, A. – Jobse, P. (1990). Economic and quality of life considerations in urban-rural migration, *Journal of Rural Studies*, 6, pp. 187-194. [https://doi.org/10.1016/0743-0167\(90\)90005-S](https://doi.org/10.1016/0743-0167(90)90005-S)

A tanulmány szerzője Koudela Pál főiskolai tanár, BGE Külkereskedelmi Kar

Külterületi fekvésű majorsági területek eltérő fejlődési pályái Győr-Moson-Sopron és Békés megyei mintákon

Magyarországon a külterületi lakott helyek sokfélék lehetnek, de mindenképpen meghatározó csoportot alkotnak az egykori majorok területei, melyek társadalmi összetételüket, demográfiai jellemzőiket, gazdasági hasznosítási lehetőségeiket, valamint jövőképüket illetően rendkívül differenciáltak. Tanulmányunk – kvantitatív források mellett empirikus módszerek (terepbejárás, önkormányzati interjúk) felhasználásával – e különbségeket kutatja eltérő gazdasági fejlettségű, viszont hasonló természeti-gazdálkodási sajátosságokkal rendelkező térségekben, nevezetesen Győr-Moson-Sopron és Békés megye vidékies jellegű, máig lakott külterületi fekvésű majorsági területein.

A 2010-es években a hazai geográfiai kutatásokban a majorokkal kapcsolatos vizsgálatok új lendületet vettek, így napjainkban már számos tanulmány foglalkozik ezen átmeneti településformák történeti-társadalmi-gazdasági folyamataival és jellemzőivel. Régi adóssága volt ez a szakmának, hiszen egyrészt a majorok a 20. század elején a Kárpát-medence egyik legelterjedtebb külterületi települései voltak, s egészen a második világháború végéig meghatározóak voltak Magyarországon is, másrészt pedig az egykori majorsági területek hasznosítása, funkcionális tagoltsága napjainkban jelentős differenciálódást mutat. A külterületekkel, mint a falvak és városok közigazgatási kategóriáival hasonló a helyzet. A településföldrajz hosszú évekig jellemzően a központi belterületek kutatására koncentrált, a külterület többnyire csak a tanyakérdés miatt volt „érdekes”. Mára e téren is jelentős változás

tapasztható: a tanya mellett más külterületi települési formák is fókuszba kerültek. Major és külterület: e két kategória összefonódása jelenik meg ebben az elemzésben is.

Az egykori uradalmi gazdálkodás következményeként a majorok összefüggő mezőgazdasági birtoktestei megszűnésük után rendszerint a közigazgatásilag önálló települések külterületeivé váltak, s bár túlnyomórészt a Dunántúl meghatározó gazdálkodási-települési egységei voltak, megtalálhatók az Északi-középhegység és az Alföld egyes részein is. Tanulmányunk célja éppen e területi és funkcionális többarcúság vizsgálata, nevezetesen: eltérő táji meghatározottságú és gazdasági fejlettségű térségek külterületi fekvésű majorsági területeinek összehasonlító elemzése. Mintaterületként ezért Győr-Moson-Sopron és Békés megyei külterületeket vontunk be. Mindkét megye zömében alföldi jellegű, ugyanakkor gazdasági teljesítményüket tekintve óriási a differencia. A Központi Statisztikai Hivatal adatai szerint Győr-Moson-Sopron megyében 2000 és 2020 között az egy főre jutó bruttó hazai termék minden évben meghaladta az országos átlagot, 2020-ban 13%-kal. Ugyanakkor Békés megyében 2000 óta alig egy-két alkalommal érte csak el az országos átlag 60%-át (2020-ban 59,5%). Hipotézisünk szerint ez, a gazdasági fejlettségben kimutatható jelentős differenciáltság determinálja elsősorban a külterületek népességszámbeli változását, a lakosság mobilitását és településen belüli konfliktushelyezeteit, funkcióit, fejlesztési lehetőségeit, jövőképét.

Kutatásunk alapját a fellelhető statisztikai adatok elemzésén túl terepbejárás, illetve 3-3 major esetében az érintett közigazgatásilag önálló település önkormányzati vezetőivel készített interjú egészíti ki. A külterületi lakott helyekre a hozzáférhető statisztika igencsak korlátozott: a rendelkezésre álló legfrissebb adatok a 2011. évi népességszámlálás adatai voltak.

Szakirodalmi áttekintés

Mivel a külterületi településformák a hazai településhálózat jelentős, nagyszámú elemét alkotják, így hamar a hazai településföldrajz látókörébe kerültek (ERDEI 1976, MENDÖL 1963). Kiemelt figyelmet fordítottak a legnagyobb külterületi településtípus, a tanyák kérdéseire. Ugyanakkor a 20. század második felében a településföldrajz elsősorban a városokkal foglalkozott, így a falvakhoz hasonlóan a külterületi településtípusok kutatása is háttérbe szorult, pusztulásukat nem detektálta a hazai településföldrajz. Az 1980-as években a településföldrajz nyitása a falvak felé ismét csak a legnagyobb külterületi típust, a tanyákat érte el (BECSEI 1983, BELUSZKY 1999). A rendszerváltozást követően újjáéledő hazai településföldrajz elsősorban a nagyobb rendszerekkel (szuburbanizáció, nagyvárosi átalakulás, aprófalvas térségek) foglalkozott, de az elmúlt két évtizedben egyre nagyobb számban jelentek meg a különböző külterületi településtípusokkal foglalkozó munkák is. Ezek egy része statisztikai adatok alapján a külterületi népesség átalakulásával és általános folyamataival (BAJMÓCY – MAKRA 2016, BAJMÓCY et al. 2018, BALOGH 2012a, BELUSZKY et al. 2021), egy-egy térség (BALOGH 2012b), illetve agglomeráció (KRISTÓF 2015, VASÁRUS 2016) külterületeinek átalakulásával foglalkozott. Az átalakulás minden esetben differenciálódással jár, egyes külterületek dinamizálódtak, mások esetében pedig tovább tart a lefelé ívelő pálya. A tanulmányok kitértek az egyes külterületi településtípusokra is, újra előtérbe kerültek a tanyák (CSATÁRI – FARKAS 2018, BALOGH – CSAPÓ 2013), a kiskertek, zártkertek (CSORDÁS 2013, PÓCSI 2009) és a majorok is (BAJMÓCY – BALOGH. 2011, 2012, BALOGH – CSAPÓ 2013, MASINKA 2018, MIKLE 2021, PÓCSI et al. 2008). A majorokkal foglalkozó tanulmányok elsősorban e településtípus történetével, fizikai átalakulásával, ellátottságával és dinamikájával foglalkoztak, de megjelentek a társadalmi kérdések is. Ugyanakkor az egyes szereplőket (lakosság, önkormányzatok, gazdasági szereplők) megcélzó empirikus vizsgálatok alig készültek meg a hazai majorokról.

Módszertan

A mintaterületek kiválasztásához az alábbi tényezők figyelembevételével jutottunk el: földrajzi nagytájként az Alföld és a Kisalföld magától értetődő volt, hiszen természeti-gazdálkodási jellemzőikben hasonlóak, gazdasági fejlettségüket tekintve azonban eltérőek. Az Alföldön klasszikus majorok nagyobb számban csak a Mezőföldön, a Dunától keletre pedig Békés megyében, Bácskában, valamint Csongrád-Csanád megye keleti felében voltak. E területek alapvetően közép- vagy nagyfalvasak. A Kisalföldön ehhez hasonló területként a Kisalföld északi fele jöhetett számításba. A kutatás közben kiderült, hogy a megye az a területi szint, ahol elegendő olyan major létezik, amely minden kritériumunknak megfelel, így az Alföldön Békés, a Kisalföldön pedig Győr-Moson-Sopron megyét választottuk. A majorok jelentősége mindkét területen nagyobb volt a 20. század elején, mint az adott nagytérség átlaga, Győrben és Mosonban a népesség relatíve nagy aránya élt nagy népességű majorokban. Békésben ez az arány alacsonyabb volt, de az Alföld átlagánál magasabb, s itt is kifejezetten jelentős népességszámúak voltak a majorok. Ugyanakkor mindkét területen más külterületi típus is meghatározó: Békésben a majorok mellett a tanyák, Győr-Moson-Sopronban pedig a szőlőhegyek dominánsak.

A kutatás következő lépését a konkrét majorok kiválasztása jelentette. Mivel a nagyvárosi agglomerációk majorjai jelentős mértékben átalakultak az elmúlt néhány évtizedben, így nem ezekre, hanem a vidéki térségek majorjaira voltunk kíváncsiak. Emellett fontos szempont volt, hogy a majorok továbbra is külterületi lakott helyek legyenek, így az időközben belterületté vált majorok kiestek a vizsgálatból. Végül fontos volt az is, hogy a majorokban a lakófunkció megmaradjon, hiszen arra is kíváncsiak voltunk, hogy hogyan élnek az emberek e településformákon, így 25 főben határoztuk meg a minimum népességszámukat. Bár mindkét megyében számos nagyszámban voltak majorok, az olyanok száma, amelyek minden eddigi feltételnek megfelelnek, jóval alacsonyabb. Tovább szűkítve a kört, kivettük a kisvárosok majorjait, azokat, amelyek lakossága bentlakásos intézményben él, illetve amelyek egybeépültek a központi bel-

területtel. Így mindössze 5 győr-moson-soproni és 11 békési major maradt. Békésben viszont a 11-ből hat Mezőhegyes majorja, mivel azonban ez az atipikus település korábban kizárólag majorokból állt, így az itteni majorok nehezen vehetők össze más települések majorjaival, ezért mezőhegyesi majort nem vettünk bele a vizsgálatba. Az öt-öt békési és győr-moson-soproni majorból öt volt nagyobb népességű (50 fő feletti), öt pedig 25-50 fő közötti. E tíz majorból három győr-moson-soproni – Hegyeshalom-Márialiget, Újrónafő-Császárrét, Pér-Püspökhalap – és három békési – Csabacsüd Állami gazdaság (Nagyráta), Kondoros-Geisztcsákó, Nagyszénás-Svábföld – esetében sikerült önkormányzati interjúkat készíteni. E majorok közül 2-2 nagyobb, 1-1 kisebb népességű.

A mintaterületek önkormányzataival készített interjúk 11 kérdést tartalmaztak, amelyek minden esetben ugyanarra a problémára, jelenségre és folyamatra voltak kíváncsiak. Rákérdeztünk az adott településhez tartozó külterületek becslött népességszámára, annak csökkenő vagy növekvő tendenciájára, a népesség esetleges területi átrendeződésére, konfliktushelyzeteire, s – amennyiben volt ilyen – az adott településrészek funkcióváltásaira a 2011-es népszámlálás utáni évtizedben. Kíváncsiak voltunk a külterületekre vonatkozó fejlesztési lehetőségekre és ennek kapcsán az önkormányzatok rendelkezésére álló pénzügyi forrásokra, a külterületi lakott helyek társadalmi összetételére, jövőképeire egyaránt.

Békés és Győr-Moson-Sopron megye településszerkezete, külterületi településtípusai

A mintaterületek tágabb környezetét jelentő két megye településszerkezete ugyan jelentősen eltér egymástól, ám több közös vonással is rendelkeznek. Békés megye településhálózata „alföldies”, az Alföld településhálózati régió része, ugyanakkor nyugati, keleti és déli peremei az Alföld településhálózatától némileg eltérő vonásokkal rendelkeznek. A megye északi és középső részén nagy- és óriásfalvak jellemzőek és igen magas a külterületeken, elsősorban a tanyákon élők aránya. Az Alföld többi részétől eltekintve ugyanakkor itt nem a szórt, hanem a sortanyák domináltak. A II. világháború után a tanyás térsé-

gek egy részét itt is leválasztották az anyatelepülésekről és önálló tanyaközségeket hoztak létre. A megye nyugati peremén a településhálózat anynyiban módosul, hogy a nagyfalvak és a tanyák mellett a majorok is nagy számban fordulnak elő. A keleti és déli peremtérségek (Bihar, Csanád, Arad) településhálózata már a Partiummal mutat rokonságot, a nagyfalvak mellett megjelennek a közép- és kistfalvak is, a tanyák száma és sűrűsége kisebb és kisszámban itt is találunk majorokat.

Győr-Moson-Sopron megye zöme szintén alföldi jellegű, ám domboságok (Pannonhalmi-domság) és hegységek (Soproni-hegység, Bakony) is jelen vannak. A településhálózat alapvetően „dunántúli”, de az apró- és kistfalvak mellett jelentős szerep jut a középfalvaknak is, elsősorban Győr környékén és a Mosoni-síkságon. A megyében mindenhol találunk majorokat, de számuk a középfalvas térségekben nagyobb, a kistfalvas területeken (Szigetköz, déli és nyugati peremterületek) alacsonyabb. A szőlőhegyek, mint külterületi lakott helyek elsősorban Győr tágabb környezetében voltak jellemzőek.

Mindkét vizsgált térség jelentős külterületi népességgel rendelkezett, illetve részben rendelkezik is, azonban ezek szerkezete jelentősen eltér. A dinamika azonban hasonló: mindkét térségben az országos folyamatoknak megfelelően 1949-1990 között töredékére esett vissza a külterületi népesség száma és aránya. Amíg azonban Békés megyében a külterületi népesség legnagyobb részét a tanyák adták, addig Győr-Moson-Sopronban a majorok. A két megye külterületi majorjainak népességszáma teljes mértékben összemérhető. 1949-ben Békés megyében mintegy 19 ezren, Győr-Moson-Sopronban 14 ezren éltek majorban, 2011-re ezek a számok 2100-ra és 1700-ra csökkentek. A leggyorsabb fogyás az 1970-es és részben az 1980-as évtizedben volt, ugyanakkor Békés megyében a külterületi majorok népességének gyors fogyása 1990 óta is tart, ezzel szemben Győr-Moson-Sopronban a népességvesztésük jelentősen lassult 1990, de különösen 2000 után.

Békésben 131, Győr-Moson-Sopronban 275 olyan lakott major létezett 1949-ben, amely a későbbiekben sem vált belterületté. A Békés megyei majorok viszont jóval nagyobbak voltak: ha a száz főnél több lakóval rendelkező majorokat nézzük,

az alföldi megyében 61-et, a kisalföldiben 47-et találunk 1949-ben. 1990-re már csak 72 győr-moson-soproni és 56 békési lakott major maradt, a 100 főnél népesebbek száma pedig négyre, illetve 12-re csökkent. 1990 után az elnéptelenedési folyamatok mérséklődtek, mindkét megyében, minden nagyságkategóriában csökkent a majorok száma, de lényegesen lassabban, mint korábban. Összességében 1949-2011 között Békés megyében a lakott külterületi majorok mintegy 2/3-a, Győr-Moson-Sopronban 3/4-e néptelenedett el, a legnagyobb, 100 főnél népesebb majorok számának csökkenése viszont 90-95%-os (1. táblázat)

A mintaterületek bemutatása

A hat, közigazgatásilag önálló település, amelyhez a vizsgálatba bevont külterületi fekvésű majorok tartoznak, státusza alapján vegyes összetételű: Kondoros városi jogállású, Nagyszénás, Csabacsüd és Hegyeshalom nagyközségek, Pér és Újrónafő községek, azonban funkcionálisan mindegyik alapfokú intézményekkel jól ellátott falunak tekinthető. Mind közigazgatási területük, mind népességszámuk relatíve nagy (kivéve népességszám tekintetében Újrónafőt). Mindegyik település számottevő külterületi népességgel rendelkezik és a külterületi népességet tekintve je-

Év	Békés				Győr-Moson-Sopron			
	Lakott major	ebből 10 fő feletti	ebből 50 fő feletti	ebből 100 fő feletti	Lakott major	ebből 10 fő feletti	ebből 50 fő feletti	ebből 100 fő feletti
1949	131	124	91	61	278	223	99	47
1960	167	134	86	48	245	182	71	29
1970	120	91	55	38	189	124	49	22
1980	78	55	29	19	106	61	19	9
1990	56	37	22	12	72	40	11	4
2001	50	36	17	11	68	37	11	3
2011	45	28	14	7	66	29	10	3

1.táblázat. Lakott külterületi majorok száma Békés és Győr-Moson-Sopron megyében 1949-2011 között

Forrás: KSH Helységnévtárak.

lentős a majorok szerepe. A 20. század folyamán mindegyik településen 5-10 lakott major létezett, melyek nagyobb része mindenhol elnéptelenedett, sok közülük fizikailag is eltűnt az elmúlt évtizedben. Napjainkban Kondoros területén 5, Hegyeshalom és Nagyszénás területén 3, Újrónafő és Pér területén 2, Csabacsüden egy lakott major létezik a Helységnévtár adatai szerint. Közülük kettő, Újrónafő központi belterülete és Pér-Mindszentpuszta ma már belterületi státuszú, így vizsgálatunkon kívül estek. Így a hat mintatelepüléseink területén összesen 14 lakott külterületi major létezik napjainkban (2. táblázat). Jelentős különbség ugyanakkor a két térség között, hogy amíg Győr-Moson-Sopron megyében a majorok jól elhatárolhatók egymástól, azokat lakatlan mezőgazdasági területek veszik körül, addig Bé-

kés megye vizsgált területén a majorok sokszor tanyás térségekkel érintkeznek, tanyás térségek belsejében fekszenek. Az is előfordul, hogy a majorokhoz tartozó földeken építettek tanyákat a II. világháború utáni földosztáskor. Így sok esetben az egyes, KSH által lehatárolt külterületi lakott helyek egyszerre tartalmaznak majorokat és tanyákat is. Csabacsüden egyetlen olyan jelenleg is lakott külterületi lakott hely van, amely major eredetű és major elnevezésű, ám több olyan van, ahol a külterületi lakott hely neve az ott domináns tanyajellegű településre utal, ám tartozik hozzá egykori major is, amely ma is lakott (Kisráta, Pálmajor). Kondoroson és Nagyszénáson pedig több major elnevezésű és eredetű külterületi lakott helyhez tanyák is tartoznak, sőt több esetben ma már ezek a dominánsak.

Település	Megye	Járás	Terület-nagyság (ha)	Népesség-szám (2021)	Külterületi népesség (2011)	Külterületek száma (2011)	Lakott külterület (2011)	Majorok száma 1945 után (ebből külterület)	Lakott majorok száma, 2011 (ebből külterület)
Csabacsúd	Békés	Szarvasi	6685	1640	263	5	5	5 (5)	1 (1)
Kondoros	Békés	Szarvasi	8184	4590	425	15	14	9 (9)	5 (5)
Nagyszénás	Békés	Orosházi	9556	4538	62	10	7	10 (10)	3 (3)
Hegyeshalom	GYMS	Moson-magyaróvári	5266	3829	179	10	7	9 (9)	3 (3)
Pér	GYMS	Győri	3149	2544	38	5	4	7 (6)	2 (1)
Újrónafő	GYMS	Moson-magyaróvári	4863	893	115	1	1	5 (4)	2 (1)

2. táblázat. A vizsgált települések alapadatai.

Forrás: KSH Helységnévtárai

Külterület	Település	A központi belterület távolsága (km)	Buszmegálló	Szilárd burkolatú út	Buszjáratok száma a majorból
Állami gazdaság	Csabacsúd	6	van	van	12
Geisztcsákó	Kondoros	6	nincs	van	0
Svábföld	Nagyszénás	3	nincs	van	0
Márialiget	Hegyeshalom	6	van	van	3
Püspökhalappuszta	Pér	4	van	van	44
Császárret	Újrónafő	1	nincs	van	0

3. táblázat. A vizsgált majorok közlekedési adottságai

Forrás: saját számítás

Az általunk vizsgált hat major nagyrészt eltérő fejlődési utat járt be, azonban múltjukban és jelenükben is számos közös elem található. Mindegyik major korábban is jelentős népességű volt, az átlagos méretű Svábföldön kívül egykori népességszámuk többszöröse a majorok országos átlagának. Mind a hat major rendelkezik szilárd burkolatú úttal is, e két tényező (nagy népesség, kövesút) alapvető jelentőségű abban, hogy ma is lakottak maradtak, sőt, népességszámuk 2011-ben meghaladta a 25 főt. Jelentőségüket az

is mutatja, hogy mindegyik rendelkezik kastélyllyal vagy kúriával, ám ezek sehol sincsenek jó állapotban. Közlekedési helyzetük abból a szempontból is kiemeli őket a majorok közül, hogy a hatból három rendelkezik buszmegállóval, a másik három esetében pedig a legközelebbi buszmegálló 1-2 km távolságra található. Különösen jó Püspökhalappuszta tömegközlekedési helyzete (napi 44 autóbussz járatpár), de Császárret és Nagyrátác is jónak mondható (3. táblázat).

Mindegyik major elvesztette népességének jelentős részét 1949-2011 között, a népességfogyás 70-85% között van, kivéve Császárrét, ahol 50% körüli. 1990 után azonban Császárrét népességszáma növekedett, Püspökhalappusztja és Svábföld népessége pedig stagnált (4. táblázat). A 2011 óta eltelt időszakban a leglátványosabb változások Máriaaligeten jelentkeztek, itt a népességszám a terepi bejárás tapasztalatai alapján ma biztosan több, mint 2011-ben.

Az 1949 óta eltelt időszak nemcsak a népességszámot tekintve okozott nagy változásokat, hanem a településmorfológiában és az épületállományban is. Az eredeti majorsági épületek némelyike mindenhol áll még, de morfológiáját tekintve csak Császárrét hasonlít ma is egy klasszikus majorhoz, annak ellenére, hogy ott is jelentős átalakulások történtek. A legnagyobb változás a lakóépületek terén történt. Az egykori cselédházak alig maradtak meg (kivéve Császárrét, Máriaaliget és minimálisan Nagyráta), helyüket falusias jellegű családi házak vették át. Nagyrátán több új utcácska is nyílt, Svábföldön és Geisztscsákön viszont e házak tanyaelv szerint szerveződtek, szétosztán helyezkednek el a major körül. A házak állapota legtöbb esetben átlagos vagy rossz.

Hegyeshalom – Máriaaliget

Hegyeshalom-Máriaaliget (korábbi nevén Marienau) a település központi belterületétől 6 km-re fekvő, 2011-ben 64 lakosú külterületi lakott hely. A Hegyeshalom-Bezenye úttól egy kb. 3 km-re szilárd burkolatú bekötőúton lehet meg-

közelíteni. Máriaaliget a magyaróvári Habsburg főhercegi uradalom egyik alközpontja volt. A major jelenlegi formájában a 19. század közepétől létezik, az 1870-es évekre a főhercegi uradalom legnagyobb, legjobban kiépített majorja lett, egyben a környező területeket behálózó kisvasúthálózat központja (VIRÁG 2007). A 20. század elején 250-300 fő lakta a majort (felerészben németek), így megyei és országos szinten is a legnagyobbak közé tartozott. A II. világháború után a Máriaaligeti-, majd a Lajta-Hanság Állami Gazdaság része, annak egyik központja lett. Az 1960-as évekre még nőtt is az ott élők száma, meghaladva a 360 főt. Ekkor épültek kisméretű falusias jellegű családi háza a major területétől nyugatra. A fokozatos leépülés ezután következett be: 1990-re 107-en, 2011-re már csak 64-en laktak. Az egykori gazdasági épületek jelentős része üres vagy romos. A kastélyban irodákat helyeztek el, kocsma is működött benne, de ma üresen áll. Mind a családi házak, mind a cselédházak rossz állapotúak. A lakófunkción kívül ma semmilyen más funkcióval nem rendelkeznek.

Az elmúlt évtizedben azonban jelentős átalakulás indult el. Az EU-csatlakozás után Pozsony szuburbán zónája átlépte a határt és jelentős mértékben dinamizálta a határközeli településeket (BAJMÓCY – BALIZS 2018, HARDI 2010). A legkedvezőbb helyzetű településeken, mindenekelőtt Rajkán új lakónegyedek épültek, a távolabbi településeken inkább a meglévő házakat vásárolják meg és újítják fel a kevésbé tehető kiköltő-

Külterület	Település	Népesség-szám, 1949	Népesség-szám, 1960	Népesség-szám, 1970	Népesség-szám, 1980	Népesség-szám, 1990	Népesség-szám, 2001	Népesség-szám, 2011	Lakások száma, 2011
Állami gazdaság	Csabacsúd	406	203	243	232	170	139	107	49
Geisztscsákó	Kondoros	392	268	290	214	178	135	75	54
Svábföld	Nagyszénás	75	61	62	36	23	20	26	11
Máriaaliget	Hegyeshalom	141	363	360	201	107	80	64	33
Püspökhalap-pusztja	Pér	131	80	83	48	28	17	28	11
Császárrét	Újrónafő	222	258	255	106	91	123	115	34

4. táblázat. A vizsgált majorok népességszámának alakulása 1949 és 2011 között

Forrás: KSH Helynévtárai.

zők (1. kép). Ez a folyamat érte el a határtól 12, Pozsony bevárosától 27 km-re fekvő Márialigetet is. Mindez azonban a településképet még nem alakította át, az továbbra is csendes, vidékies, szegényes, de a népességszám valószínűsíthetően növekedett 2011 óta.

Újrónafő-Császárrét

Császárrét Újrónafő községhez tartozó, 2011-ben 115 lakosú major. Két szilárd burkolatú úton is megközelíthető, keletre tőle 1 km-re található a központi belterület, északra pedig szintén hasonló távolságra a 86-os főút és a buszmegálló.

1. kép Felújított családi házas szuburbán utcator Márialigeten

Fotó: Balogh András

Buszjárat nem érinti, de az elágazásnál napi 25 járatpár is megáll. 2011-ben 34 lakás volt található Császárréten, ami zömében átlagos állapotú cselédházakat jelent.

A major története sokban hasonlít Márialigetéhez. Ez is a Habsburg főhercegi uradalom alközpontja volt és a 19. század közepén jött létre, akkor még Kaiserwiese néven (VIRÁG 2007). Ebben az időszakban Mosonszentpéterhez tartozott. A 20. század elején 200-220 fő közötti népességgel (negyede-fele német) rendelkező nagy, kiterjedt major volt. A közelben az 1940-es évek elején alapították Újrónafő községet hajdúböszörményi családok ideköltöztetésével. Újrónafő 1949-ben lett önálló, Császárrét innenől Újrónafőhöz tartozik. A II. világháború után a Császárréti-,

majd a Lajta-Hanság Állami Gazdasághoz került (VIRÁG 2007), ez itt is kismértékű népességszám emelkedéssel járt (250 fő), majd 1970 után gyors népességfogyás indult meg. 1990-re 91 főre esett vissza a népességszám, de 2011-re újra 115 főre nőtt. Napjainkban stabilnak tekinthető a népességszám, az előregedést és elvándorlást pótolják az ország távolabbi részéből érkező, Ausztriában dolgozó beköltözők. Az általunk vizsgáltak közül ez a major őrzi leginkább az eredeti jegyeket, a gazdasági épületek és a cselédházak zöme ma is áll. A tisztartói kúriában is lakásokat helyeztek el, ma is ezt a funkciót látja el. A majorban egy építőanyag-előállító üzem, egy logisztikai cég és egy gabonatermeléssel foglalkozó vállalkozás is tart fenn telephelyet (2. kép).

2. kép Mezőgazdasági vállalkozás Császárréten

Fotó: Balogh András

Pér-Püspökhalappuszta

A Pérhez tartozó Püspökhalappuszta egy mindössze 28 fős népességgel rendelkező major a 81-es főút szomszédságában Pér és Mezőörs között. Fekvéséből adódóan tömegközlekedési helyzete kiváló, naponta 44 autóbuszjárat indul innen Pér és Győr felé. Pér 4, a megyeszékhely 21 km-re található Püspökhalappusztától. 2011-ben 11 lakással rendelkezett, valamennyi átlagos vagy rossz állapotú családi ház. A majort 1777-ben alapította Mária Terézia a szombathelyi papnevelde ellátása céljából. A 19. században népes majorként tüntetik fel a leírások és a térképek (VIRÁG 2007). A

20. század első felében lakosság száma 130-150 fő közötti. A II. világháború után a helyi termelőszövetkezet kezelésébe került, népessége fogyásnak indult (1980: 48, 2001: 17). Ezután kismértékű növekedés kezdődött, elsősorban Győr relatív közelsége miatt. Az egykori gazdasági épületek közül több ma is áll, de használaton kívül vannak, cselédház nem maradt, helyettük a 20. század második felében épített családi házak találhatók (3. kép). Az egykori kúriában is lakásokat helyeztek el, ma is ez a funkciója. A major ma csak lakófunkcióval rendelkezik, bár közlekedési helyzete kiváló, jelentős dinamikát nem mutató település.

3. kép Pusztuló majorsági épületek Püspökallypusztán

Fotó: Balogh András

Csabacsúd-Állami gazdaság (Nagyráta)

Nagyráta (Állami gazdaság) Csabacsúdhöz tartozó kiterjedt major, 2011-ben 107 fő lakta. A major épületei 1 km hosszúságban nyúlnak el a Szarvas-Nagyszénás között csabacsúdi elágazásától délre. A majorban 49 lakás állt 2011-ben, döntő részben családi házak, melyek állapota átlagos vagy rossz. Az elágazástól egy 5 km hosszú, nagyon rossz minőségű kövesút vezet Csabacsúd központi belterülete felé, amelyen közösségi közlekedés sincs, így a majorból Csabacsúdra csak átszállással lehet eljutni.

A major a 19. század közepén már állt, ekkor Békésszentandrás Csabacsúd nevű külterületéhez tartozott (VIRÁG 2009). A környező

terület tanyáit és majorjait egyben tüntetik fel a népszámlálások, így Nagyráta – melyet ekkor Königswarter majornak neveztek – népessége nem állapítható meg. A 19. század végén már kiterjedt major számos gazdasági épülettel. A 20. század közepén népessége meghaladta a 400 főt, mellyel az ország egyik legnépesebb majorjává vált. A II. világháború után a major a Szarvasi Állami Tangazdaság részét képezte, a neve innentől fogva Állami gazdaság. A 2011-es népszámlálásban is ezen a néven szerepel, de a 2022-es választási jegyzékben már újra Nagyráta telepként. Az állami gazdaság létrejötte után a cselédházak helyett családi házakat építettek, ezek a major főutcája mellett két másik, kisebb utcába rendeződnek. A nagybirtok területén a 20. század közepén

néhány tanya is létrejött, ezek is ugyanazon külterületi lakott hely részét képezik. A 20. század második felében a major népessége fokozatosan csökkent (1990: 170 fő, 2011: 107 fő). A népességfogyás azóta is tart, a mai népességszáma már 100 fő alatt lehet. A major őrzi eredeti lakó- és agrárfunkcióját, a megmaradt számos gazdasági épület egy mezőgazdasági magánvállalkozás tulajdona. Az eredeti épületek közül egy magtár, egy istálló és egy iskola áll, a kúriában a vállalat irodáit helyezték el (VIRÁG 2009). A nagyméretű magtár műemléki védeltséget élvez, tervezője Ybl Miklós (4. kép). A major relatíve jó helyzete (kedvező közlekedéscsoporthelyi helyzet, viszonylag

új lakóépületek, erős gazdasági funkció) ellenére fokozatosan néptelenedik el.

Kondoros-Geisztcsákó (Csákópuszta, Nagymajor)

A Kondoroshoz tartozó Geisztcsákó nagy területű és népességű major, 2011-ben 54 lakásában 75 főt számláltak. A major Kondorostól 5,5 km-re található, a Kondoros-Nagyszénás műútról egy 1400 m-es rossz minőségű, de aszfaltozott úton érhető el. A majortól 3 km-re épült meg az M44-es autópálya kondorosi csomópontja. Buszmegálló az elágazásnál, a Kondoros-Nagyszénás útnál van.

4. kép Az Ybl Miklós tervei alapján készült nagyrátai magtár

Forrás: Google Street View

A major Csákópuszta, illetve Nagymajor néven már a 19. század első felében is létezett. A Batthyány, majd Geist család tulajdonában álló településen az 1840-es években épült fel a romantikus historizmus jegyeit mutató vadászkastély, amelyet a 19. század második felében bővítettek (VIRÁG 2009) (5. kép). Ekkor épült meg többek között a sírkápolna is. A majorban a 20. század elején 450-en, s a közepén is mintegy 400-an éltek. A II. világháború után a major TSZ-központ lett, a kastélyban iskola, óvoda, irodák voltak, később raktárként hasznosították (VIRÁG 2009). Az épületek állapota folyamatosan romlott, az

1990-es évek eleji és az elmúlt évek felújításai ellenére a kastély romos, ugyanakkor a sírkápolnát és a kertet felújították. A major népességszáma 1990 előtt és azóta is gyorsan fogy (1990: 178 fő, 2011: 75 fő).

A majorban a kastélyon kívül néhány rossz állapotban lévő gazdasági épület még áll. Lakóépület azonban nincs a területen, eltekintve egyetlen romos, lakatlan egykori cselédháztól. A major jelenlegi népessége nem itt, hanem a közeli, egykor az uradalomhoz tartozó földeken létrehozott tanyaikon lakik. Ezek közül néhány létezett a II. világháború előtt is, azonban nagy részük közvet-

5. kép A Batthyány-Geist kastély Geisztcsákön.

Fotó: Balogh András

lenül 1945 után, a földosztás következtében jött létre. Így bár lakott külterületi egységnek tekinthetjük Geisztcsákót, de lakott majornak nem. A kastély és az azt körülvevő terület a Békés megyei műemlékvédelem egyik szimbólumává vált.

Nagyszénás-Svábföld (Svábmajor)

A Nagyszénáshoz tartozó Svábföld egy 26 lakosú egykori major Békés megyében, Nagyszénás központjától mindössze 3 km-re. A major szilárd burkolatú úton érhető el, buszmegállója nincs, a legközelebbi megálló már belterületen,

a település szélén, mintegy 2 km-re található. A major ma kizárólag gazdasági épületekből áll.

Svábmajor a 19. század közepén már állt, birtokosa a Sváb (Schwab) család volt. A 20. század elején több mint 300-an lakták. A 20. század első felében csökkent a jelentősége, a század közepén népességszáma csupán 100 körüli volt. A majorban kutyák tenyésztésével foglalkoztak, majd a zsidó származású családot a II. világháború során deportálták (VIRÁG 2009). A majorban később TSZ-központot, a kúriában közkonyhát alakítottak ki. A cselédházak eltűntek, a majorhoz tartozó földeken ugyanakkor tanyák épültek. Napjaink-

ban egy baromfifeldolgozó vállalat tulajdonában van a major, a fő tevékenység a baromfityésztés és húsfeldolgozás. A major teljes területe magántulajdon, zárt terület. A majorban ma nem lakik senki, a Helységnevtárban jelzett 11 lakóépületet és 26 fős népességet a környező tanyák adják. A majorban igen sok gazdasági épület áll. Svábföld ma – Geisztcsákóhoz hasonlóan – lakott külterületnek tekinthető, de lakott majornak nem.

A Győr-Moson-Sopron megyei és Békés megyei külterületi fekvésű majorok elemzése az önkormányzati interjúk alapján

A kutatásba bevont önkormányzatok információi alapján számos olyan közös jellemvonás rajzolódik ki, amely a földrajzi fekvéssel irreleváns, de találunk különbözőségeket mind a két nagytáj, mind az egyes térségeken belüli vonatkozásban is. Kérdéseink egy része az adott önkormányzathoz tartozó valamennyi külterületre vonatkozott, míg másik részük kifejezetten a kutatás tárgyát képező külterületi majorra.

Mivel a külterületeken élők számáról csak a legutóbbi, 2011-es népszámlálás tájékoztató, ezért kértük az önkormányzatok becslését arra vonatkozóan, hogy az adott település lakosságának hozzávetőlegesen hány százaléka él jelenleg a település közigazgatási területén belül lévő valamennyi külterületi lakott helyén összesen. Újrónafő – amelyhez csak egy külterület, Császárrét tartozik – és Csabacsúd e téren kiemelkedő 14, illetve 12 %-kal. Kondoros ez az arány 8%, míg a másik fület jelentő Nagyszénáson – amelyhez 10 külterületi településrész is tartozik – mindössze 0,6%. Ennél alig magasabb aránnyal rendelkezik Pér (1,2%), s szintén alacsony Hegyeshalom külterületi népességaránya (4%). Az önkormányzatok többsége a külterületi népesség arányának folyamatos csökkenéséről számol be, s e téren az adott településhez tartozó külterületek között nem tapasztalható számottevő eltérés. A népességszökkenés tehát minden külterületüket érinti, függetlenül a központi belterülettől való távolságtól, elérhetőségtől, mérettől. Az önkormányzatok becslése alapján a Békés megyei mintatelepülések külterületein volt a leggyorsabb a fogyás az elmúlt években (különösen Csabacsúdon és Nagyszénáson). Az osztrák határhoz közel fekvő Újrónafő és Hegyeshalom esetében azon-

ban a külterületen élők száma stagnál-növekszik. Ausztria közelsége miatt sokan járnak át dolgozni, s mindkettő közlekedéscsökkentő földrajzi fekvése is kiváló. Újrónafő, Pér, Csabacsúd és Kondoros külterületei esetében megfigyelhető a népesség csekély mérvű területi átrendeződése, melynek iránya alapvetően a külterület felől a központi belterületre való költözés. Újrónafő esetében helyükre mindig érkeznek újabb ausztriai munkavállalók, a többi esetben azonban ez egyértelműen a külterületen élők számának csökkenését eredményezi. Nagyszénás és Pér polgármestere ilyen jellegű mozgásról nem számolt be.

A külterületekre vonatkozó fejlesztési lehetőségek, illetve pénzügyi források mindenütt rendkívül csekélyek. Az önkormányzatok szűkös anyagi keretei miatt lényegében csak a pályázatok, mindenekelőtt a Vidékfejlesztési Program nyújtotta lehetőségek jelentenek segítséget. Az elmúlt évek során az interjúzott önkormányzatok fele hajtott végre különböző fejlesztéseket. A győr-moson-soproni Újrónafő Császárréten a Magyar Falu Programnak köszönhetően tudott bekötőút-felújítást végrehajtani, a békési Csabacsúd az Állami Gazdaság nevű külterületén út- és járdajavítást, valamint a buszmegállónál napelemmel működő lámpafelszerelést kiviteleztetett, s a szintén békési Kondoros Geisztcsákón az önkormányzat tulajdonában lévő Batthyány-Geist vadászcastély parkjának felújítását, valamint turisztikai célú pályázat keretében a Jézus Szíve kápolna felújítását hajtatta végre. Hegyeshalom – Máriaaligetén, Pér-Püspökhalappusztán és Nagyszénás – Svábföldön nem történt önkormányzat általi fejlesztés.

Kíváncsiak voltunk arra is, tapasztalható-e bármiféle konfliktus az adott településen élők között belterület- külterület viszonylatában, vagy akár a külterületi lakosságon belül, valamint, hogy történt-e funkcióváltás a településhez tartozó külterületek bármelyikén az elmúlt esztendőkből. Konfliktusról egyetlen interjú sem tudott beszámolni, s a funkcióváltás kapcsán is csak Hegyeshalom és Újrónafő községek önkormányzata tett megjegyzést (Hegyeshalom: „*A Máriaaliget közelében lévő valamikori ipari park (volt Eurovegas területe) vonatkozásában rendezési terv módosítása van folyamatban, mely szerint több mint 80 ha-on gazdasági kereskedelmi*

szolgáltató, lakóövezet és mezőgazdasági ipari területet szeretne kialakítani a FAKT AG.” Újrónafő: „Az „öslakos” császárértiek élete a Lajta-Hanság Állami Gazdasággal összefonódott, de a mezőgazdaság tulajdonviszonyainak változásával „funkcióváltás” történt. A lakosság az iparban, határon túl talált munkát.”)

A külterületi lakott helyekkel kapcsolatosan a település vezetőinek pozitív jövőképe alapvetően a közműfejlesztések megvalósíthatóságának függvénye. Egyértelműen ebben látja a külterületek fejlődésének kulcsát Hegyeshalom, Pér, Kondoros önkormányzata. Újrónafő vezetése szerint az egyéneknek saját maguknak kell kialakítani jövőképüket, amely a munkához kapcsolódik, mert „csak az nem dolgozik, aki nem akar”. Nagyszénás és Kondoros polgármestere viszont a külterületekre jellemző jelenlegi állapotok stagnálását vagy romlását feltételezi a jövőben.

A társadalmi csoportok összetételében eltérés mutatkozik a kalföldi és az alföldi külterületi helyeken. A győr-moson-soproniak esetében nagyon vegyes kép rajzolódik ki: Hegyeshalom, Újrónafő és Pér külterületein egyaránt élnek öslakosok és újonnan beköltözők, vagyoni helyzetüket tekintve szegények és jómódúak egyaránt. A hegyeshalmi és az újrónafői polgármester emellett megemlítenek munkanélkülieket, romákat, s az agrárszektorban tevékenykedőket is. Ez a kép nem csak a vizsgált külterületre, hanem Hegyeshalom és Újrónafő valamennyi lakott külterületére igaz. Az alföldi vizsgált területeken sokkal jellemzőbb az, hogy az évtizedek óta külterületen élők lagnak ma is külterületen, illetve a relatíve alacsony ingatlanárak miatt magasabb az alacsony jövedelműek aránya.

Végül kíváncsiak voltunk arra, hogy a mintaterületet alkotó külterületi lakott helyek az adott önkormányzat teljes településterületéhez képest (tehát a központi belterületeket is figyelembe véve), milyen státuszt töltenek be. A hegyeshalmi Máriaaligetén, az újrónafői Császárértien, a csabacsüdi Állami Gazdaság területén és a kondorosi Geisztcsákón is – a polgármesterek megítélése szerint – alacsonyabb a külterületi lakosság életminősége a település egészéhez képest. A péri önkormányzat emellett megjegyezte, hogy Püspökhalappusztja és a központi belterület közötti kapcsolat meglehetősen korlátozott, a

külterület a központtól lényegében „önállóan léteznek”. Nagyszénás pedig nem említett meghatározó különbséget az egyes településrészek között.

Összegzés

Tanulmányunkban két eltérő természeti-társadalmi adottságú térség külterületi lakott majorágainak többszemontú elemzését végeztük el, melyet 3-3 település esetében önkormányzati interjúk felhasználásával egészítettünk ki.

A vizsgált majorok közötti differenciáltság bizonyos mutatókban földrajzilag determinált. A Győr-Moson-Sopron megyei majorok helyzete – különösképpen az osztrák határ mellett fekvő Hegyeshalom-Máriaaliget és Újrónafő-Császárérté – kedvezőbb, köszönhetően jobb népességmegtartó képességüknek, helyi társadalmuk összetettségének. Jövőképüket illetően is pozitívabb az önkormányzatok véleménye. Főképp Császárérté esetében tűnhet ez meglepőnek, mivel Császárérté Újrónafő népességének 14%-át tömöríti, vagyis a legtöbbit a 6 vizsgált esetből, s nem rendelkezik buszmegállóval, buszjáratokkal sem.

A majorok mindegyikéből beköltözés jellemző a belterületre, ugyanakkor ezt a népességvesztést a távolabbi területekről a majorokba betelepülők tudják kompenzálni a Győr-Moson-Sopron megyei vizsgált majorok esetében. A legtöbb vizsgált major lakó- és agrárfunkcióval bír, emellett néhány esetben az ipari funkció is megjelenik. Alapszolgáltatások ugyanakkor a néhány helyen megtalálható buszmegállón kívül még ezekben a relatíve nagy népességű majorokban sincsenek. Az önkormányzatok alapvetően hasonló viszonyokról számolnak be a fejlesztési lehetőségeik, a közművesítés kérdésének fontossága terén és abban is egyöntetűnek tekinthető a véleményük, hogy a külterületeken alacsonyabb a lakosság életszínvonala. Érdemi fejlesztési lehetőségeket, elképzeléseket csak a két osztrák határ menti major esetében fogalmaztak meg az önkormányzatok.

Összességében tehát megállapítható, hogy hipotézisünket az empirikus kutatás nem teljes mértékben igazolta: a földrajzi fekvés ugyan meghatározó a mintaterületek gazdasági-társadalmi viszonyait illetően, de nem a megyék szintjén. Nem a két megye eltérő gazdasági fejlettsége a döntő, hanem alapvetően az ausztriai határhoz

való közelség, vagyis: legkedvezőbb helyzetben egyértelműen az osztrák határmenti majorsági külterületek vannak.

**BALOGH ANDRÁS –
BAJMÓCY PÉTER**

Irodalom

BAJMÓCY Péter – BALOGH András 2012: Egykori majorok tipizálása Vas megyei példákön. Földrajzi Közlemények 2. (2012) 165–181.

BAJMÓCY Péter – MAKRA Zsófia: Központi-, egyéb belterületek és külterületek népese-
desí trendjei Magyarországon 1960-2011 között. Településföldrajzi Tanulmányok 2. (2016) 3–21.

BAJMÓCY Péter – MAKRA Zsófia. – TÓTH László: A hazai külterületek átalakulása 1990 után. = Településföldrajzi Tanulmányok 1. (2018) 3–17.

BALIZS Dániel - BAJMÓCY Péter: Szuburbanizáció a határon át: társadalmi, etnikai és arculati változások Rajkán. TÉR ÉS TÁRSADALOM 32: 3. (2018) 54-75.

BALOGH András – BAJMÓCY Péter: Majorok a Nyugat-Dunántúlon. – Savaria University Press, Szombathely (2011) 126.

BALOGH András: A külterületek településföldrajzi vonatkozásai. Nyugat-Magyarországi Egyetem Savaria Egyetemi központ Tudományos közleményei 19. (Természettudományok 14). NYME Kiadó, Szombathely. (2012) 127–138.

BALOGH András: A Nyugat-dunántúli régió külterületi településrészeinek földrajzi sajátosságai. PÁL Viktor (szerk.): A társadalomföldrajz lokális és globális kérdései: Tiszteletkötet Dr. Mészáros Rezső professzor 70. születésnapja alkalmából. SZTE TTIK Gazdaság- és Társadalomföldrajz Tanszék, Szeged (2012) 134–145.

BALOGH András – CSAPÓ Tamás: Manors and scattered farms: special settlement forms of outskirt areas in Hungary. Revija Za Geografiju / Journal For Geography 8. 2. (2013) 81–94.

BECSEI József: Békéscsaba, Békés, Gyula és tanyavilágának településmorfológiája. Akadémiai Kiadó, Budapest (1983) 208.

BELUSZKY Pál: Magyarország településföldrajza. Általános rész. Dialóg Campus, Budapest-Pécs, (1999) 584.

BELUSZKY Pál - BAJMÓCY Péter - FARKAS Jenő Zsolt - CSATÁRI Bálint: Vidéki térségek. In: Kocsis, K; Kovács, Z; Nemerkenyi, Zs; Kincses, Á; Tóth, G (szerk.) Magyarország nemzeti atlasza: Társadalom. Budapest, CSFK FKI (2021) 140-149.

CSATÁRI Bálint - FARKAS Jenő Zsolt: Az alföldi tanyák változó szerepe a településszerkezetben. A FALU 33:3 (2018) 33-48.

CSORDÁS László: Zártkertek és üdülők a szolnoki agglomerációban. Szerk. Tóth József: A Szolnoki Agglomeráció. MTA RKK, Pécs. (1993) 254–263.

ERDEI Ferenc: Magyar tanyák. Erdei Ferenc összegyűjtött művei, Budapest (1976) 277.

HARDI Tamás: A szuburbanizáció jelenségei és hatásai – határon innen és túl. Szerk. Hardi Tamás – Lados Mihály – TÓTH Károly: Magyar-szlovák agglomeráció Pozsony környékén. MTA RKK NYUTI – Fórum Kisebbségkutató Intézet, Győr – Samorin. (2010) 11–26.

KRISTÓF Andrea: Adalékok Miskolc külterületeinek sajátosságaihoz. = Településföldrajzi tanulmányok 2. (2015) 55–67.

MASINKA Kitti: Puszták népe a Dél-Dunántúlon: puszták, majorok és egyéb külterületi lakott helyek differenciálódásának vizsgálata. Szerk. ALPEK B. Levente: Földrajz, diverzitás, csomópontok. Tanulmánykötet a 70 éves Dövényi Zoltán professzor tiszteletére. Publikon Kiadó, Pécs. (2018) 117-124.

MENDŐL Tibor: Általános településföldrajz. Akadémiai Kiadó Budapest (1963) 567

MIKLE György: Az észak-dunántúli majorok átalakulása a második világháborútól napjainkig: vidékföldrajzi vizsgálat. ELTE Földtudományi Doktori Iskola. (2021) 147

PÓCSI Gabriella – BAJMÓCY Péter– JÓZSA Klára: A majorságok településföldrajzi fejlődése és jelenlegi differenciálódása Somogy megye példáján. Szerk. Szabó Valéria et al: IV. Magyar Földrajzi Konferencia, Debrecen (2008) 322–327.

PÓCSI Gabriella: Dinamikus átalakulások Budaihegyen, Kecskemét város-vidék peremzónájában. Szerk. Csapó Tamás – Kocsis Zsolt: A közép- és nagyvárosok településföldrajza. Savaria University Press, Szombathely (2009) 322–334.

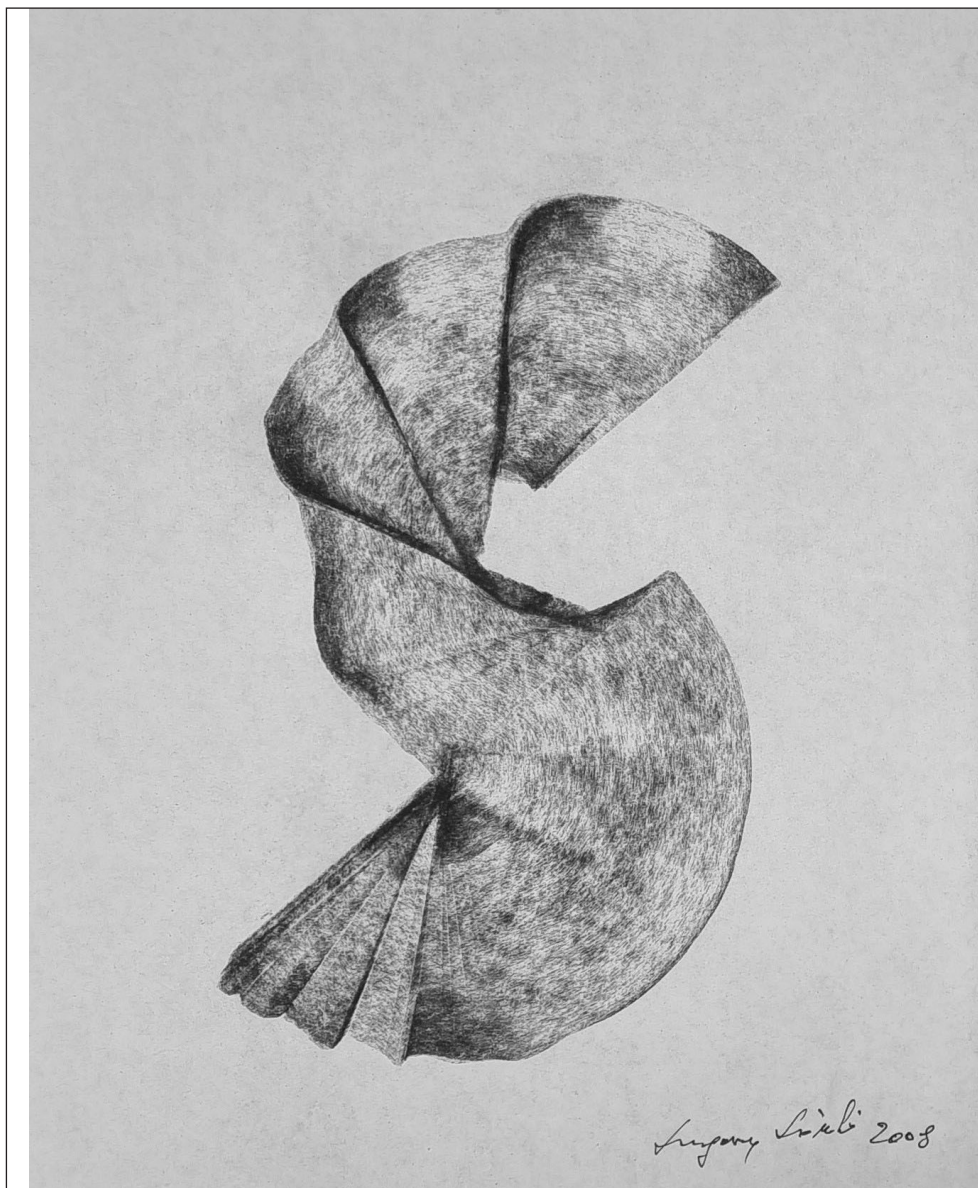
VASÁRUS Gábor: Szuburbanizáció külterületeken és egyéb belterületeken, Győr példáján. Településföldrajzi Tanulmányok. 2. (2016) 22-37.

VIRÁG Zsolt: Magyar kastélylexikon 9. kötet. Győr-Moson-Sopron megye kastélyai és kúriái. Fo-Rom Invest, Budapest (2007) 466

VIRÁG Zsolt: Magyar kastélylexikon 10. kötet. Békés megye kastélyai és kúriái. Fo-Rom Invest, Budapest (2009) 495.

A szerzők: BALOGH ANDRÁS, geográfus, Szombathely, balogh.andras@sek.elte.hu,

BAJMÓCY PÉTER, geográfus, Szeged, bajmocyp@geo.u-szeged.hu

Szálláshelyek és helyi termékek a Bakony–Balaton UNESCO Geopark területén

Magyarország élő és élettelen természetű kincseinek egyik legváltozatosabb lelőhelye a Balaton-felvidéki Nemzeti Park és az ehhez szervezetenként kapcsolódó Bakony–Balaton UNESCO Geopark. Ez az összefüggő területi egység közel 3244 km² kiterjedésű, és a Balatont is magában foglalja. 152 darab település található a területen, melyek Zala, Somogy és Győr-Moson-Sopron megyék mellett nagyjából Veszprém megyéhez tartoznak (DÖVÉNYI Zoltán et al., 2008, BUDAI Tamás et al., 2012). A geopark működésében a földtani és felszíni formakincsek bemutatásán, népszerűsítésén túl meghatározó szerepe van a fenntarthatóság szemléletének.

Ez azt jelenti, hogy a helyi jellegű ételek előnyben részesítése, a különböző térségi és globális védjegyekkel ellátott élelmiszerek fogyasztásának hangsúlyozása, ezzel együtt az ételhulladék és a pazarlás visszaszorítása, így a túlfogyasztás szabályozása ugyancsak szerepelnek a geopark irányelvei között (Bakony–Balaton UNESCO Geopark weboldal 2021). Számos gazdálkodó és termelő törekvése irányul a fenntartható élelmiszer- és hulladékgazdálkodás szemléletén keresztül a termelői piacok forgalma felé (NEMES Gusztáv – ORBÁN Éva 2020). A természetes összetevőkből készült termékeket egyre többen fogyasztják annak tudatában, hogy a minőségi étkezés összefügg az egészség megőrzésével, ezért kifejezetten keresik a nemzeti parkban készült ételek és italok választékát. A nemzeti parkban készült termékek vásárlását és fogyasztását a természetközelség, az ökológiai fenntarthatóság megismerése, a helyi termelők munkájának tisztelete ösztönzi (PIZZICHINI Lucia et al., 2020). A védett területeken történő

gazdálkodás természetesen sok kihívást hordoz magában, hiszen a helyi termékek előállítására a természet működési elveivel összhangban kell történnie (BENEDEK Andrea 2013; TÓTH Éva 2016). A tanulmány szempontjából az egészséges ételek fogyasztása mellett ugyancsak fontos kérdés, hogy a területre látogató turista, vagy kiránduló milyen minőségű és kategóriájú szálláshelyet vesz igénybe? A szálláshelyeket – mint a kínálat elemeit – lehetőleg a környező tájba illő, minimális környezeti terheléssel bíró, természetvédelmi szabályokat betartó lakóhelyekké szükséges alakítani. Mindezek mellett ez a fajta holisztikus szemlélet az ételek előállításában, így a vendéglátásban is megjelenik.

Nemcsak a nemzeti park, vagy a település területén, de látogatóközpontokhoz, erdei ösvényekhez közel is találhatunk természetbarát szálláshelyeket, melyek kialakítása, felszereltsége megfelelő azok számára, akik a lassú turizmus (ún. slow tourism) irányát kívánják követni (OH Haemoon 2016, GUIVER Jo – MCGRATH Peter 2017). A falusi turizmus magán-szálláshelyei és vendéglátó egységei jelentős részt képviselnek a terület szálláshelyeinek kínálatában (GYURKÓ Ádám 2019, NEZDEI Csilla 2020). E tanulmány soraiban tehát arra kívánok rávilágítani, hogy egyes szálláshelyek mutatói hogyan jelennek meg a térben, ehhez a területi eloszláshoz pedig miképpen kapcsolódnak a nemzeti park különleges házi készítésű termékei. A szálláshelyeken felül azt is megvizsgálom, hogy a helyi termékek milyen területi eloszlással jelennek meg a térségben. Célkitűzésem vizsgálati fókuszba ebből kifolyólag az, hogy megállapítsam, hogy a geopark és a Balaton-felvidéki Nemzeti Park szálláshelyei milyen térbeli különbségeket, vagy hasonlóságokat mutatnak különböző szempontok alapján. Mindezek mellett a tanulmány célja, hogy bemutassa és elemezze az élelmiszer és nem élelmiszer alapú védjeggyel ellátott termékek területi megjelenését a geoparkban, mely

területi minta újabb következtetések levonását eredményezi.

1. A kutatás módszere

A tanulmány elsődleges forrásai a társadalomtudományokban közismert statisztikai adatbázis, a Központi Statisztikai Hivatal (2018) éves és évközi számsorain alapulnak. Az elemzés módszertani alátámasztása több szempontból valósult meg. Egyrészt a 2018. év vendégéjszakák forgalmában közzétett látogatói mozgásának és ágyak számában nyilvántartott férőhely-kapacitásának összesítése kapott szerepet a geopark területén, melynek ábrázolása térinformatikai környezetben, Quantum GIS 3.16 szoftvercsomag segítségével történt meg. A kereskedelmi és magán szálláshelyek területi lefedettsége jól ábrázolható tematikus térképek segítségével, mindezek mellett pedig szükséges szót ejteni a falusi szálláshelyek területi megoszlásáról is. A vizsgálati módszer a kereskedelmi és magán szálláshelyek mutatóit hangsúlyozza, e mutatók területi eltéréseit pedig a KSH adatai alapján kidolgozott tematikus térképek érzékeltek az olvasóval.

A szálláshelyek mutatóinak és a termékeinek területi elhelyezkedéséből kifolyólag szükséges volt a könnyebb átláthatóság érdekében a diagramos ábrázolás helyett térképes ábrázolást alkalmazni. A digitális környezetet lehetővé tett biztositott a booking.com webes felületről leválogatott különböző szálláshelytípusok főbb területi eltéréseinek kimutatására. A térkép-szerkesztő szoftver és a nemzetiparktermek.hu – honlap nyilvántartása segített a Nemzeti Parki Termék Védjeggyel rendelkező helyi termelők és áruik területi leképezésében, melynek során a települések mellett ábrázoltuk az egyes települések helyi termékinálatát ikonok segítségével. Másrészt fontosnak tartottam írásban megkérdezni a nemzeti parknál dolgozó szakembereket a tanulmányt érintő legfontosabb kérdésekről. A geoparkkal együttműködő szereplők feladatainak, kötelezettségeinek megnevezése a termékek és szolgáltatások előállításában, a rendelkezésre álló források bővítése és értékesítési csatornák meghatározása ugyancsak részét képezik a közös munkának a nemzeti park és partner között.

A primer forráselemzés így a következő főbb pontokat tartalmazza:

- a Központi Statisztikai Hivatal (KSH) vonatkozó adatainak (például férőhely-kapacitás, vendégéjszakák száma) táblázatba rendezése,
- a Quantum GIS 3.16 program segítségével a táblázathoz rendelt településkódok segítségével tematikus térképek szerkesztése szinkronizálással a kereskedelmi szállásoknál,
- a nemzetiparktermek.hu – weboldalról gyűjtött termelők és termékek táblázatba rendezése.

A tanulmány szakirodalmi háttérét a falusi turizmus egyes területi aspektusait, a nemzeti parki termékek előállítását és piaci szerepét, valamint a geoparkok turizmusban betöltött szerepét elemző tanulmányok jelentik. (BENEDEK Andrea 2013, KOVÁCS Dezső 2015, TÓTH Éva 2016, PAPPNÉ VANCSÓ Judit et al. 2021). Mindezek mellett pedig további elemzések támasztják alá a termékek és szolgáltatások felől a pozitív látogatói visszaigazolást, a látogatómenedzsment jelenlétét, a falusi turizmussal kapcsolható öko- és aktív turizmus helyzetét Magyarországon (SULYOK Judit – MAGYAR Zsuzsanna 2014a, 2014b, BENKHARD Borbála – MARTONNÉ ERDŐS Katalin 2018). Érdemes leszögezni, hogy falusi szállásadás tekintetében a geopark bizonyos településeiben, elsősorban a Balatonpart mentén nem mutatható ki forgalom, ugyanis a Balaton Kiemelt Üdülőkörzet státusza miatt ezeket a településeken jogszabály szerint nem lehet falusi szállásadó tevékenységet végezni (MOLNÁR Csilla – REMÉNYIK Bulcsú 2017).

2. Szakirodalmi előzmények

Napjainkban egyre több ember látja be, hogy egészségünk megőrzése szoros összefüggést mutat az elfogyasztott ételek minőségével, különösen a járványidőszakban, éppen ezért egyre nagyobb a fogyasztási igény a tiszta, természetes alapanyagokból készült élelmiszertermékekre és az ehhez köthető gasztronómiai élményekre (PÓLA Péter 2016, NAGY Dávid et al. 2021). Természetvédelmi oltalom alatt álló területeinken az élelmiszer és nem élelmiszer alapú termékek előállításának vagy szolgáltatásának feltét-

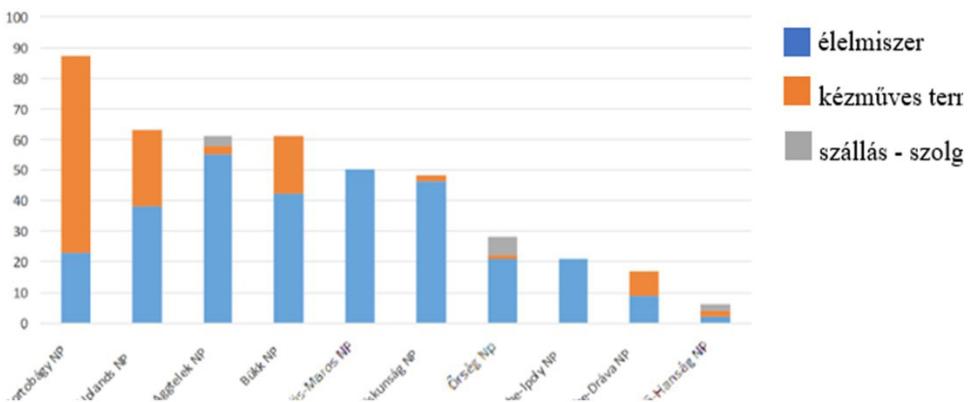
elei biztosítva vannak, az ilyen jellegű termékek előállítása azonban nem könnyű feladat, hiszen számos kritériumnak meg kell felelni ahhoz, hogy az előállítók, termelők a védjeggyel ellátott termékekkel szabadon folytathassák piaci tevékenységüket. Ebből kifolyólag alkották meg a Nemzeti Parki Termék Védjegyet annak érdekében, hogy a helyi termelők termékeik piaci megbecsülését, ezáltal eredményesebb forgalmazását növelni tudják (Nemzeti Parki Termék Védjegy weboldal 2021). Hogy milyen feltételeknek kell megfelelni a védjegy érdekében?

- Alapvető elvárás, hogy a termék elsősorban helyi nyersanyag felhasználásával készüljön el, hiszen helyben előállított, friss termék esetében nem kell számolni a szállítás drága költségével (KISS Konrád – NAGYNÉ DEMETER Dóra 2018).
- Lényeges szempont, hogy a termék tulajdonságai tükrözzék a táj természetrajzi és társadalmi jellegét, bemutatva az elkészítés különleges módzatait, a helyi közösség tradíciókra építő munkáját.
- Amennyiben szó esett a helyi közösségről, ugyancsak kiemelten fontos, hogy a gazdálkodó a termék előállításakor a település vagy szűkebb területi egység munkaerő-kínálatából merítsen. Ennek jóvoltából a munkaerő a kapott (kiegészítő) jövedelmet nagyobb valószínűséggel helyben is költi el (SULYOK Judit – MADARÁSZ Eszter 2021).

- Elengedhetetlen feltétel, hogy az előállítás folyamata és a kész termék megfeleljen a mindenkor hazai és Európai Uniói szabványoknak, ennek tükrében pedig a fenntartható fejlődés és gazdálkodás (KERÉNYI Nóra – TÖRÖK Áron 2019) elve mentén készüljön, környezetkímélő módon.
- A fenntarthatóság szempontjából következik, hogy a termék, vagy szolgáltatás az adott régióból származik és környezetkímélő módon lett előállítva.

A helyi lakosság és a vendégek igényeinek figyelembevételével történik a természeti és az épített környezet kialakítása, a táji jellegzetességeken alapuló sajátos arculat megőrzése, a településen belüli vendéglátók és szolgáltatók közti szervezeti együttműködés megerősítése, az önkormányzatok által kezdeményezett falusi turizmus fejlesztése, és egy egységesen elfogadott követelmény és minősítési rendszer bevezetése és alkalmazása (SZABÓ Géza 2011). A nemzeti parki termékek piaci forgalma pozitív hatással van a védett területek ökoturisztikai vonzerejére, bár a termékek forgalmának intenzitása korántsem bír egyenlő hatékonysággal tíz darab nemzeti parkunk esetében. Mint ahogyan az 1. ábrán is látható, a Hortobágyi, a Balaton-felvidéki, az Aggteleki és a Bükk Nemzeti Parkban található a legtöbb védjegyet tartalmazó termék (AUBERT Antal et al. 2018).

1. ábra: Nemzeti Park Termék Védjegy kategóriák bontásban a nemzeti parkok szerint

Forrás: AUBERT A. et al. 2018; <http://nemzetiparkitermek.hu/vedjegy/> (2018)

3. Eredmények

Hazánkra jellemző a kétközpontú, a főváros és a Balaton térségre koncentrálódó turizmus. Abban a kiemelt forgalmú turisztikai körzetben, ahol a kapacitás és a forgalom százalékos mutatói kiemelkedően meghatározóak a keresleti oldalon, ott egyszerűen elengedhetetlen a hatékony turizmus-menedzsment, a szálláshelyszolgáltatók összefogása és a közös vállalkozói érdekek összehangolása a helyi termékek piacán (HORVÁTH Zoltán et al. 2018). Az egységes szolgáltatásfejlesztés szükségességére a Központi Statisztikai Hivatal adatbázisának 2018., 2019. és 2020. évi jelentései is felhívják a figyelmet: a kereskedelmi szálláshelyek belföldi vendégéjszaka száma 25,0%-os, míg külföldi vendégéjszaka száma 12,0%-os országos kihasználtságot mutat a járványt megelőző két év átlagértékei alapján. A Balaton turisztikai térségébe 2018-ban az egész országból nagy arányban történt turisztikai utazás, és 2019-ben is itt realizálódott a vendégéjszakák negyede a belföldi látogatók körében (Központi Statisztikai Hivatal 2019). 2020 nyarán a járványveszély mérséklődésével a lakosság a belföldi úti célokat részesítette a külföldi célpontok helyett. A járvány hatására elmaradt külföldi turisták a főváros idegenforgalmát jelentősebben érintették, a kereskedelmi szállások belföldi vendégéjszaka száma a legkevésbé a Balatonnál esett vissza. Ez évben a legnépszerűbb úti cél továbbra is a Balaton maradt (vendégéjszakák száma országos összesítésben 30,0%, csak a Balaton térségre, nem a geopark területére vonatkozóan). Az üzleti célú egyéb szálláshelyek tekintetében sincsen ez másképpen; a vendégéjszakában közzétett forgalmi adatok a Balaton térségben is nőttek 2019-hez képest (vendégéjszakák száma országos összesítésben 34,0%, csak a Balaton térségre, nem a geopark területére vonatkozóan). Amennyiben a kereskedelmi szállások kiadható férőhelyeinek számát nézzük, úgy a KSH adatbázisa szerint 2018-ban ez a mutató júliusi átlaga 1405 db, a következő évben 1230 db, míg 2020-ban 1085 db férőhely, mely három év távlatában csaknem 23,0% csökkenést jelent. 2020-ban a magánszálláshelyeknél a belföldi vendégéjszakák száma a Balaton turisztikai térségben 36,0%-ra, míg a fé-

rőhely-kapacitás kihasználtsága 37,3%-ra tehető. Ezzel összefüggésben az egyéb üzleti célú szállásadásra vonatkozó magánszállások és egyéb szálláshelyek feltüntetett adatsorai 2018 és 2020 között 5,0%-os férőhelyszám-csökkenést mutatnak (Központi Statisztikai Hivatal 2020).

3.1. Kereskedelmi és magánszálláshelyek férőhelyszámai

A falusi szálláshely fogalmának pontosítása végett az alábbi jogszabályt szükséges figyelembe venni. „A 239/2009. (X. 20.) Korm. rendelet határozata szerint Magyarország és egyes kiemelt térségeinek területrendezési tervéről szóló 2018. évi CXXXIX. törvény 1/3. mellékletében (a Balaton Kiemelt Üdülőkörzet parti és partközeli településeinek jegyzéke) nem szereplő települések (...) kivételével az 5000 fő alatti településeken, vagy a 100 fő/km² népsűrűség alatti területeken található olyan magánszálláshely, vagy egyéb szálláshely, amelyet úgy alakítottak ki, hogy abban a falusi életkörülmények, a helyi vidéki szokások és kultúra, valamint a mezőgazdasági hagyományok komplex módon, adott esetben kapcsolódó szolgáltatásokkal együtt kerüljenek bemutatásra.”

Kereskedelmi és üzleti célú egyéb szálláshelyek (falusi szállásadás, vagy vendégszoba) között a férőhely-kapacitás tekintetében területi eltérések mutathatók ki, melyeket az 2. és a 3. számú ábra szemléltet. A falusi vendégházak az Óreg-Bakony területén lévő falvakban nagyobb előfordulással szerepelnek, míg a kereskedelmi szálláshelyek esetében nagyobb területi intenzitás jellemző a partmenti városokon és üdülőhelyeken. A kisebb lélekszámú településeken a magánszállásadás, illetve egyéb célú üzleti szállásadás jellemző, de a parttól távolodva így is egyre több településen egyáltalán nem találkozhatunk turisztikai célú szállásadással. A KSH adatsorainak feldolgozása nyomán készültek az alábbi tematikus térképek, melyek közül a (2. ábra) a part mentén a kereskedelmi és magánszálláshelyeken kiadható férőhelyek számát értékelte.

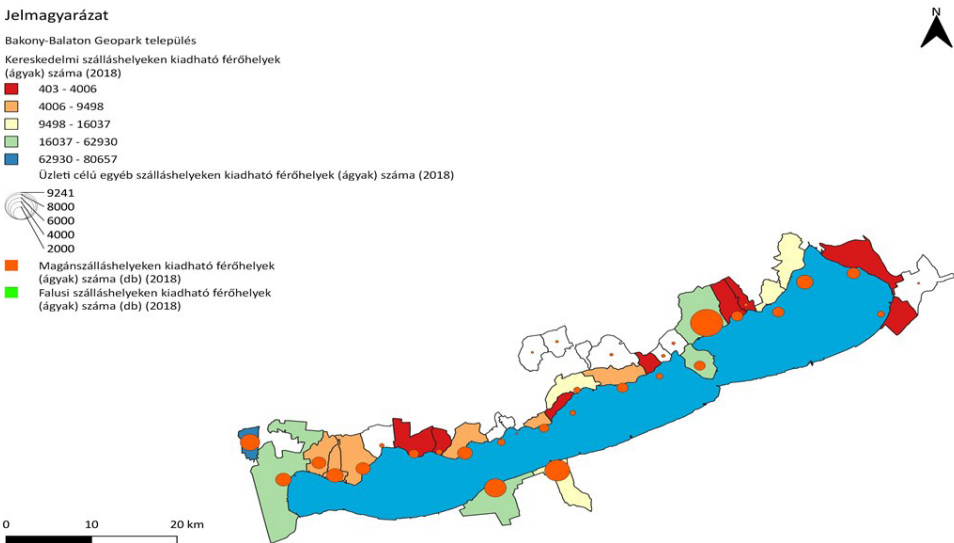
A geopark 152 településéből 30 db sorolható ide, tehát az érintett települések 30,0%-a. A számítás alapján a kereskedelmi férőhelyek magasabb kapacitása (15–65 ezer db ágy) elsősorban

a nagyobb lélekszámú, illetve nagyobb forgalmat generáló településekkel függ össze, mely körbe tartozik Balatonfüred, Tihany, Keszthely és Fonyód. A következő kategória (9–16 ezer db ágy) képviselői ugyancsak a népszerűbb üdülőhelyek köreiből kerülnek ki például Balatonalmádi, Alsóörs, Zánka, Balatonboglár. Ha pedig a magánzálláshelyek férőhelyeinek megoszlását nézzük, úgy az 5 ezer és 10 ezer db férőhely kö-

zötti intervallumban kiemelkedő jelentőséggel rendelkezik Balatonfüred.

MOLNÁR Csilla és REMÉNYIK Bulcsú (2017) kutatása szerint a kereskedelmi és magánzálláshelyek férőhely-kapacitása és a látogatottság bizonyos települések esetében ösz-

2. ábra: Férőhelyek száma a kereskedelmi és magánzálláshelyeken a partmenti településeknél (2018)

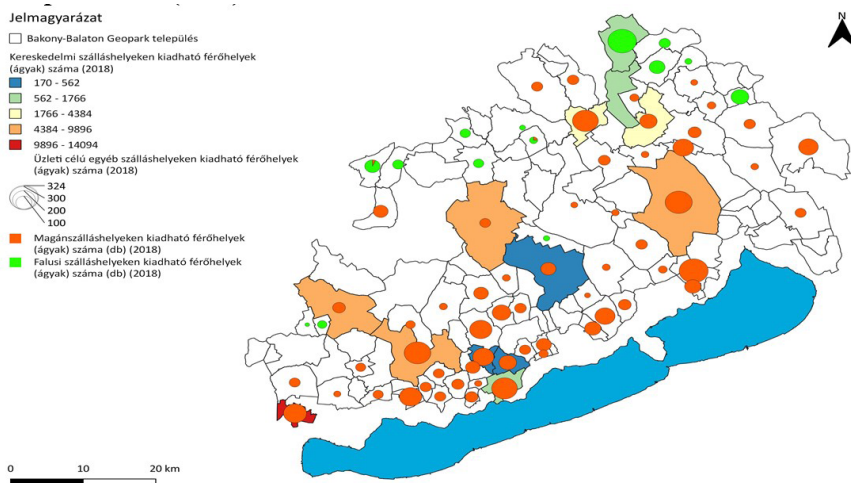
Forrás: QGIS 3.16 2021.05; <http://www.ksh.hu/turizmus-vendeglatas>. Szerk.: Závodi B. (2021)

szefügg, különösen Bakonybél, Csesznek, Szarvaskő, Gánt és Nagyvázsony példáján. Az alábbi illusztráció már a nem partmentén található települések férőhely-kapacitását veszi számításba (3. ábra) (Központi Statisztikai Hivatal 2018). A települések az előző ábrától eltérően fordított színekkel kerültek ábrázolásra.

Első körben a kereskedelmi szállások számát tekintjük meg. Közel 60 ezer, illetve 10 ezer fős férőhely-számmal tűnnek ki e sorból Hévíz és Cserszegtomaj, mint a geopark alá besorolt települések, melyek a gyógy- és termáلتurizmus és az aktív turizmus igényeit szolgálják ki. A következő kategóriában 4–10 ezer db férőhelyet

számlálnak a turisztikai funkcióval kiegészülő nagyobb ipari és közlekedési csomópontok, mint Sümeg, Tapolca, Ajka és Veszprém, míg az 1500–4 ezer db férőhely intervallumába a Magas-Bakonyban található Zirc és Bakonybél települések tartoznak. Második körben érdemes szemügyre venni a magánzálláshelyeken és falusi szálláshelyeken nyilvántartott férőhely-számot. A kereskedelmi egységekkel összevetve a legmagasabb kategóriabesorolás sem haladja meg a 350 db férőhely-számot, így nagyságrendileg nem szerencsés e két szállástípus összehasonlítása, mindazonáltal a nagyobb településeknél (Cserszegtomaj, Tapolca, Veszprém,

3. ábra: Férőhelyek száma a kereskedelmi és egyéb szálláshelyeken a nem partmenti településeknél (2018)

Forrás: QGIS 3.16 2021.05; <http://www.ksh.hu/turizmus-vendeglatas>. Szerk.: Závodi B. (2021)

Bakonybél) felfedezhetjük a két szállástípus közti hasonlóságot. Az előzményekben említett Balaton turisztikai térség státusz miatt a falusi szálláshelyek nincsenek jelen a partmenti települések körében, csak a belső pufferzóna területén, jelenlétük pedig nem számottevő, a települések 9,0%-át érinti.

3.2. Kereskedelmi és magánszálláshelyek vendégéjszakái

A kereskedelmi és magánszállások vendégforgalmát a 4. ábra szemlélteti a partmenti települések esetében. A kereskedelmi egységek színezete a férőhely-kapacitáshoz hasonlóan itt is fordítva értelmezendő, a vendégéjszakák szám pedig az alábbi települések esetében megy 100 ezer db fölé: Keszthely, Zánka, Tihany, Balatonfüred, Balatonalmádi. Közel 60 ezer és 100 ezer db évi vendégszámot mutat Badacsonytomaj, Révfülöp, Alsóörs, Fonyód és Balatonboglár. A magánszállások esetében ez a mutató Alsóörsnél és Balatonboglárnál jelent 150 ezer és 180 ezer db közti vendégéjszaka számot.

A kereskedelmi mutatókat tekintve az 5. ábra a nem partmenti települések kereskedelmi és magánszállásadásának vendégéjszaka számát mutatja. Amennyiben közelebbről is megvizsgáljuk ezt a mutatót, úgy arra a következtetésre juthatunk, hogy a nagyobb városokban és a népesebb üdülőterületeken természetesen nagyobb a szálláshelyek forgalma. Ez a megállapítás szoros összefüggést mutat az előzőekben taglalt férőhely-kapacitás területi megjelenésével is. Ebben a körbe tartozik kiemelten Hévíz több, mint 1 millió vendégéjszakával, míg 120–170 ezer db vendégéjszaka közé sorolható Csereszegtomaj település. Ezt követi a 22–130 ezer db vendégéjszaka kategóriában Veszprém, Sümeg és Tapolca, majd a 10–25 ezer db vendégéjszaka csoportban következnek a belső területen fekvő, nagyobb forgalmú, de turisztikai szempontból kisebb jelentőségű települések, mint Ajka, Bakonybél, Zirc, Döbrönte. A falusi szállásadás vendégéjszakái a férőhely-kapacitáshoz hasonlóan ugyancsak azokon a településeken mutathatók ki főleg, mint Bakonyszentlászló, Csesznek, Jásd, kisebb részben Bakonyjákó, Németbánya, Ganna esetében. Az egyéb célú magánszállásadáshoz köthető vendégéjszakák száma pedig legjobban Veszprém, Tapolca és Bakonybél példáján látható.

4. ábra: Vendégéjszakák száma a kereskedelmi és magán szálláshelyeken a partmenti településeknél (2018)

Jelmagyarázat

□ Bakony-Balaton Geopark település

Kereskedelmi szálláshelyek vendégéjszaka-száma (db) (2018)

■ 525 - 14930

■ 14930 - 61961

■ 61961 - 105334

■ 105334 - 729059

■ 729059 - 1135516

Üzleti célú egyéb szálláshelyek vendégéjszaka-száma (db) (2018)

○ 187429

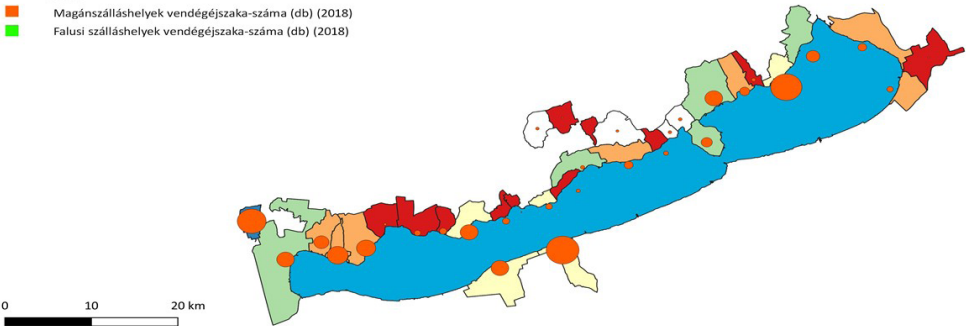
○ 150000

○ 100000

○ 50000

■ Magán szálláshelyek vendégéjszaka-száma (db) (2018)

■ Falusi szálláshelyek vendégéjszaka-száma (db) (2018)

Forrás: QGIS 3.16 2021.05; <http://www.ksh.hu/turizmus-vendeglatas>. Szerk.: Závodi B. (2021)

5. ábra: Vendégéjszakák száma a kereskedelmi és magán szálláshelyeken a nem partmenti településeknél (2018)

Jelmagyarázat

□ Bakony-Balaton Geopark település

Kereskedelmi szálláshelyek vendégéjszaka-száma (db) (2018)

■ 277 - 3526

■ 3526 - 11613

■ 11613 - 22542

■ 22542 - 122973

■ 122973 - 174084

Üzleti célú egyéb szálláshelyek vendégéjszaka-száma (db) (2018)

○ 26629

○ 25000

○ 20000

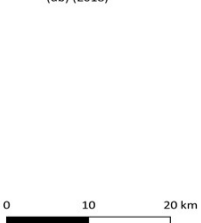
○ 15000

○ 10000

○ 5000

■ Magán szálláshelyek vendégéjszaka-száma (db) (2018)

■ Falusi szálláshelyek vendégéjszaka-száma (db) (2018)

Forrás: QGIS 3.16 2021.05; <http://www.ksh.hu/turizmus-vendeglatas>. Szerk.: Závodi B. (2021)

3.3. Kereskedelmi és magánszálláshelyek kategóriái

A továbbiakban egy internetes szálláshelyeket kínáló oldal kínálati adataira támaszkodtam, azonban mivel ezek a szálláshelyek kategorizálva, típusok szerint rendszerezve jelennek meg a tanulmányban, így a keresleti elemzés részét képezik. A 6. számú térképi ábra a népszerű szálláskereső és foglaló internetes weboldal, a booking.com adatbázisából leválogatott kereskedelmi- és magánszálláshelyek típusainak területi eloszlását mutatja a nem partmenti települések esetében. Megállapítható, hogy a kereskedelmi egységek közül az apartmanok részesülnek nagyobb arányban, összesítve a szállások 53,0%-a kerül ebbe a szálláskategóriába.

A második leggyakoribb típus a nyaraló, ahol az összesítés 20,7%-ot mutat, a harmadik csoportba pedig a vendégházak kerülnek 11,5% aránnyal. Mi egyebet mutat még a területi összevetés? A partközeli kisvárosok kereskedelmi mutatói 100–300 db egység között tartoznak a legmagasabb kategóriába. Hévíz esetében az apartmanházak (77,0%), a vendégházak (9,5%) és a szállodák (5,0%) meghatározóak és Balatonfürednél is hasonlóképpen az apartmanházak (61,0%), a nyaralók (13,5%), a vendégházak (8,6%) és a szállodák (7,6%) kereskedelmi egységei dominálnak a turizmus piacán. Keszthely példáján is hasonló a kép az előzően leírtak-

hoz képest azzal a kisebb kiegészítéssel, hogy a nagyszámú apartmanok (64,0%) mellett a vendégházak és nyaralók aránya megegyeznek (11,0%) egymással. A számosság nagyságrendi sorrendjében az 50–100 db közti kategória következik, melynek képviselői a népesebb kisvárosok és üdülőhelyek, mint Alsóörs, Badacsonytomaj, Balatonboglár, Tihany, Révfülöp, Gyenesdiás. E kategórián belül egyes települések szálláshelyeinek megoszlása hasonlóságot mutat, mint ahogyan azt Balatonalmádi és Gyenesdiás (apartman 54,0–61,0%, nyaraló 20,0–26,0%), vagy Tihany és Badacsonytomaj példáin is láthatjuk (apartman 35,0–40,0%, nyaraló 20,0–30,0%, vendégház 10,0–20,0%). A 10 és 25 db szállás közti intervallum eloszlása településenként változó képet nyújt. Kiemelendő közöttük Balatonakali és Badacsonytördemic apartman szállástípusa (56,0% és 59,0%), Ábrahámhegy és Szigliget nyaralóinak aránya (66,0% és 44,0%), illetve Balatonakarattya nyaralóinak és kiadható villáinak része (31,0% mindkét típusnál). A legkisebb lélekszámú településeknél már sok esetben csak egy szállástípus dominál, mely a legtöbb esetben nyaralóként látja el funkcióját. Elmondható tehát, hogy a partmenti települések esetében elsősorban az apartmanok, majd a nyaralók, illetve a vendégházak és a szállodák száma követik egymást ebben a körben.

6. ábra: Kereskedelmi és magánszálláshelyek kategóriái a partmenti településeknél

Forrás: QGIS 3.16 2021.05; <http://www.ksh.hu/turizmus-vendeglatas>. Szerk.: Závodi B. (2021)

A nem partmenti települések kereskedelmi és magán szállásadói kínálatát a 7. ábra mutatja be. Az ábra jelzi, hogy a legnépszerűbb kínálati kategóriák az apartmanok, a vendégházak, a nyaralók, a szállodák és a panziók. Közelebről is érdemes megtekinteni a szálláshelytípusok területi elhelyezkedését, mert lényeges térbeli különbségekre lehet következtetni a kördiagramok megoszlásaiból.

A legalább 20 db kereskedelmi szálláshellyel bíró települések körébe tartozik Veszprém (51 db) és Tapolca (21 db), mely településeknél megemlíthető az apartmanok (27 db és 15 db) és a vendégházak (9 db és 3 db), valamint a szállodák (7 db és 2 db) jelenléte. A következő kategóriába sorolható a 10 és 20 db szállással rendelkező csoport, melynek négy képviselője Bakonybél, Pécsely, Szentantalfa és Zirc. E lakott területek esetében már eltérő képpel találkozunk, az egyes szállástípusok között ugyanis egyenlőbb az eloszlás mértéke, például Pécselynél egyenlően jelenik meg az apartmanok és vendégházak mellett a nyaralók aránya. Az 5 és 10 db szálláshely

közötti csoportban a települések felénél kiegyenlített, egyenlő számosságú volt az apartmanok és nyaralók közötti megoszlás mértéke (például Sümeg), másik felénél kifejezetten az egyik szállástípus volt nagyobb fölényben (például Tagyon, vagy Rezi esetén az apartman, Lovas példáján a nyaraló). E csoport képviselői területi megjelenésüket tekintve a Balaton partmenti településeinek közvetlen háttérében koncentrálódnak, a pufferzóna szélén közvetlenül kiszolgálva az üdülőfalvak forgalmát.

Az utolsó, legkisebb elemszámot magában foglaló kategória nem haladja meg az 5 db kereskedelmi egységet, ebbe a csoportba tartozik 101 db település. E minta rajzának megfelelően a csoportra jellemző a leginkább egy (például Bakonyjákó, Hárskút), ritkább esetben legfeljebb három szállástípus megjelenése (például Bakonykoppány). Helyileg ezek a kisebb lélekszámú falvak a Déli-Bakony, vagy a Magas-Bakony területén fekszenek és sok esetben turisztikai infrastruktúra nélkül funkcionálnak.

7. ábra: Kereskedelmi és magán szálláshelyek kategóriái a nem partmenti településeknél

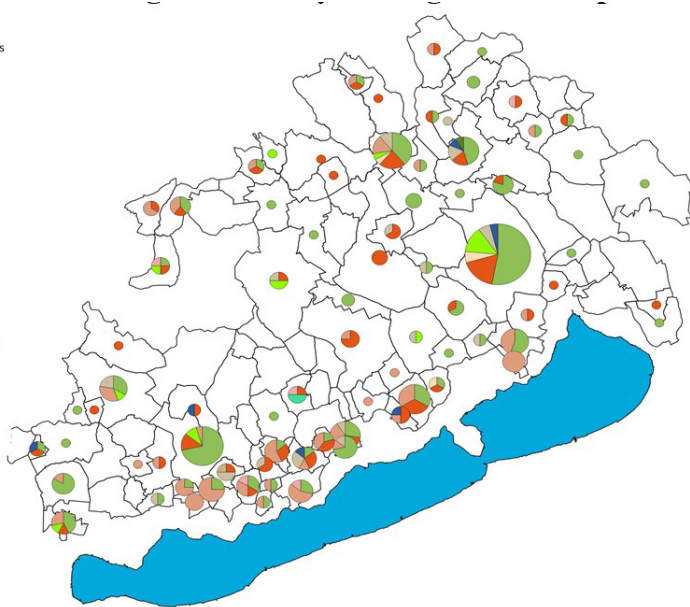
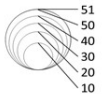
Jelmagyarázat

□ Bakony-Balaton Geopark település

Kereskedelmi szálláshely típusa

- Apartman
- Vendégház
- Vendégszoba
- Szálloda
- Nyaraló
- Panzió
- Kemping
- Motel
- Hostel
- Villa
- Üdülő
- Turistaház
- Kúria

Kereskedelmi szálláshelyek száma

Forrás: QGIS 3.16 2021.05; <http://www.ksh.hu/turizmus-vendeglatas>. Szerk.: Závodi B. (2021)

4. A Nemzeti Parki Termék Védjegy megjelenése

A termékek és szolgáltatások értékelésével összefüggésben kidolgoztak egy egységes rendszert. A Földművelésügyi Minisztérium kezdeményezése alapján került bevezetése a Nemzeti Parki Termék védjegyrendszer a nemzeti parkok környezetében és a Natura 2000 területeken munkálkodó helyi gazdák támogatása érdekében. A döntéshozók célul fogalmazták meg, hogy támogatják az adott régió biotermékeit és helyi jellegű termékeit, ezzel is segítve a védett területek szállásadói kínálatát. Ezen felül támogatják a kézművességet, így a helyi munkaerő foglalkoztatását és a helyi táji jellegét magában hordozó árutermekek eladását (AUBERT Antal et al. 2018).

Az UNESCO Globális Geopark hálózat magas presztízst jelent a turizmusban, melynek alapja a földtani- és felszíni formakincsünk világa, a rajta kialakult és vele harmóniában létező élővilág, valamint e természeti erőforrásokra alapuló történelmi és kulturális lenyomat, nemzeti szokásaink öröksége (PAPPNÉ VANCsó Judit et al. 2021). A globális hálózat részeként a Bakony–Balaton UNESCO Geopark feladata, hogy ezen értékek bemutatásán túl erősíti a helyi termékek iránti keresletet, előnyös helyzetbe hozva így a helyi gazdaságot.

E folyamat egyik eszköze a Balatonfelvidéki Nemzeti Parki Termék Védjegy rendszere, mely az előzményben már kifejleszt szabályok mentén működik. A termék védjegy hivatalos honlapja szerint (Nemzeti Parki Termék Védjegy weboldal 2021) a Balaton-felvidéki Nemzeti Park területén több mint 20 helyi termelő helyezi forgalomba étel- és italalapú és 7 termelő egyéb kézművességen alapuló termékét a védjegy oltalma alatt. A 8. ábra szemlélteti a termékek előállításának területi képét. A területi elhelyezkedés és összetétel alapján a partmenti települések esetében nagyobb a termelői, előállítói tevékenység aktivitása, míg a Bakony felé haladva kisebb az érdeklődés a termék védjegy megszerzése iránt. A nagyobb települések (Balatonfüred, Tapolca, Várpalota) és a megyeszékhely (Veszprém) ilyen fajta tevékenysége is kitér a sorból, ellentétben a kisebb lélekszámú falvakkal. Ez a tendencia a

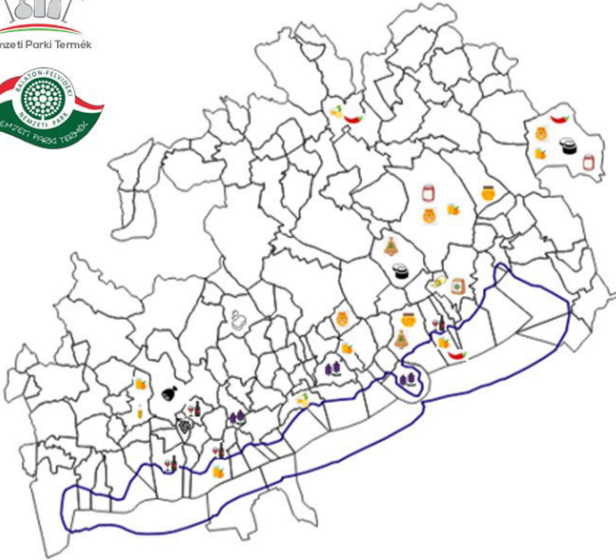
kisebb települések szempontjából nem igazán kívánatos, hiszen e falvak termelői így kevesebb eséllyel indulnak termékeik védjegyesítésére.

Bár az értékesítés helyéből a különböző marketingcsatornák (online webshop, termelői piacok) miatt nem követhető le feltétlenül a termelés földrajzi helye, azonban így is jól látszanak az egyes földrajzi göcsterületek. Amennyiben az előállított élelmiszerek és használati tárgyak fajtáit vizsgáljuk, úgy 15–20 különböző termék kínálatát találjuk, melyek közül mindössze 16 darab került fel a térképre, s melyek közül néhány kiemelt szerepet élvez társaival szemben. Védjegy alatt álló szörpök előállításával 8 termelő, bortermeléssel 5 szőlősgazda, lekvárkészítéssel 4 vállalkozó foglalkozik. A védjegyrendszer további célja a természeti erőforrások védelme mellett az ökoturizmus elemeinek fejlesztése, melynek egyik eleme a vidéki területeken végzett foglalkoztatás.

Konklúzió

E tanulmány soraiban a kereskedelmi és magánzállásadás, a booking.com szállásfoglalási online rendszer és a Nemzeti Parki Termék Védjegy hivatalos weboldalának mutatóit vizsgálva jutottam megállapításokra. E sorok között a KSH adatai alapján kidolgozott tematikus térképek érzékeltethetővé teszik, hogy a kereskedelmi és az üzleti célú szállásadás között férőhely-kapacitás és vendégéjszakák tekintetében jelentős területi eltérések mutathatók ki. Mind a két mutató a nagyobb városok és üdülőtelepülések, mint Hévíz, Keszthely, Veszprém, Tihany kiemelkedő vendégforgalmát támasztja alá, míg a Bakony belső területein csökken a szállásadói tevékenység. Ezt alátámasztja az a megállapítás, miszerint a kereskedelmi férőhelyek száma a part menti üdülővárosokban többszöröse – akár négy-öttszöröse – a nem partmenti, északabbra fekvő városok kereskedelmi férőhely-kapacitásának. A magánzállás-helyek esetében pedig a két csoport között akár tízszeres lehet ez a nagyságrendi különbség. Mindemellett a népszerű szállásfoglaló oldal, a booking.com adatbázisa is segített a legnépszerűbb szálláshelyek típusainak meghatározásában, ezek területi elkülönítésében. Ennek ered-

8. ábra: Élelmiszer és nem élelmiszer alapú Nemzeti Parki Termék Védjeggyel ellátott termékek a Balaton-felvidéki Nemzeti Park területén (2021)

Jelmagyarázat

- levendula
- bor
- szörp
- tea
- fűszer
- mézeskalács
- méz
- szappan
- lekvár
- ecet
- liszt
- vaj
- szőlő
- krém
- hús
- befőtt

0 50

Forrás: QGIS 3.16; <https://www.bfnp.hu/hu/nemzeti-parki-termek-vedjegy-2>. (saját szerkesztés)

ményeképpen az apartmanházak, a nyaralók és a vendégházak a geopark leggyakoribb szállástípusai, a partmenti városok esetén ez a kör pedig kibővül a szállodák kapacitásával, kínálatával. A tanulmány elemzi a Balaton-felvidéki Nemzeti Park és a geopark helyi termékeit a Nemzeti Parki Termék Védjeggyel keresztül. Az elemzés alapjául szolgáló térkép szerint a termelők aktív tevékenysége a part mentén jobban koncentráldódik egyes települések esetében (Balatonfüred, Csopak, Badacsonytomaj), míg a belső, Balaton-felvidéki és bakonyi területeken a termékek megjelenése kevésbé jellemző, egy-egy településen mutat csupán forgalmat (Várpalota, Veszprém, Nemesvámos). Következésképpen tehát elmondható, hogy a geopark nemzeti parki termékínálata területi kettősséget mutat: a partmenti települések turizmusának fő mozgatórugója továbbra is a Balaton, mint hazánk egyik fő attrakciója. A parttól távolabbi településeknél viszont már szükségesebb a helyi termékínálata

bővítése, a termelői és a piaci kapcsolatok erősítése, amiben a nemzeti park és a geopark egyre nagyobb szerepet tud vállalni a termék védjegyen és az egyéb szervezett szabadterti programokon (például termelői piacokon, geotúrákon) keresztül. Mint ahogyan azt a védjeggyel ellátott termékek térképi ábrázolásán is láthatjuk, a belső, nem partmenti területeken gazdálkodók bizony nem tudják kellő hatékonysággal érvényesíteni portékáik piaci megjelenését, így ebből a szempontból rá vannak utalva a nemzeti park, így a geopark segítségére. Mindezek miatt remélhetőleg mind a védjeggyel ellátott termékek sora, mind a szállásadást kínáló vállalkozók száma, mind pedig a helyi különleges szolgáltatásait (például geotúra-vezetést) szervezők aránya növekedni fog e területen.

MÁLTESICS PÉTER

A szerző a Pécsi Tudományegyetem Földtudományok Doktori Iskola, PhD-hallgatója maltesic@gamma.ttk.pte.hu

Abstract

The UNESCO Global Geopark of the Bakony–Balaton region has an outstanding richness in natural endowments and socio-cultural traditions in Hungary. The issue, how to present our significant geological and historic-cultural heritage requires responsibility, including visitors' interests and knowledge transfer between local people and visitors. The demand shall be appointed by a social group, that is interested in discovering geodiversity of the place, that has the intention to visit these geosites. This short study provides an insight into the accommodation facilities of the Bakony–Balaton Geopark.

Keywords: Bakony–Balaton UNESCO Geopark, accommodation, Balaton Uplands National Park, National Park Product, Geopark Partner

Irodalomjegyzék

AUBERT, Antal – SZABÓ, Géza – JÓNÁS-BERKI, Mónika – HORVÁTH, Andrea – SZEIDL, Klaudia – KOCSOR, Zsófia – RAFFAY, Zoltán (2018): New Directions and Solutions in Ecotourism in Hungary. In: Simic D. – Pizzera J. – Fischer W. (eds.): *Spatial Tensions – Future Changes = Räumliche Spannungen – Zukünftige Chancen*. Institut für Geographie und Raumforschung, Graz, Ausztria. pp. 71–82.

BAKONY–BALATON UNESCO GEOPARK hivatalos weboldala:

<http://www.geopark.hu/home/bakony-balaton-geopark/fenntarthatosag?start=15>

Miért feleslegesek az erdei hulladékgyűjtők?
Letöltve: 2021.10.20

BENEDEK, Andrea (2013): Egy speciális védjegy, a Nemzeti Parki Termék védjegy lehetősége szerepe fogyasztói felmérés eredményei alapján. *Scientific Journal on Agricultural Economics*, 57. pp. 376–388. <https://doi.org/10.22004/ag.econ.199942>

BENKHard, Borbála – MARTONNÉ ERDŐS, Katalin (2018): Látogatómenedzsment a hazai védett természeti területeken. *Turizmus Bulletin* 18(1): pp. 29–36.

BUDAI, Tamás – CSILLAG, Gábor – FUTÓ, János – KNAUER, Anna – KORBÉLY, Barnabás – KUKELY, György – ÓSI, Attila – REGENYE, Judit – SCHLEICHER, Veronika – VERS József (2012): *An Application for European Geopark Status for the Aspiring Bakony–Balaton Geopark Project*, Hungary.

DÖVÉNYI, Zoltán – AMBRÓZY, Pál – JUHÁSZ, Ágoston – MAROSI, Sándor – MEZŐSI, Gábor – MICHALKÓ, Gábor – SOMOGYI, Sándor – SZALAI, Zoltán – TINER, Tibor (2008): *Magyarország kistájainak katasztere = Inventory of microregions in Hungary. OTKA Kutatási jelentések*. MTA Földrajztudományi Kutatóintézet, Budapest. 876 p.

GUIVER, Jo – MCGRATH, Peter (2017): Slow Tourism: Exploração de discursos. *Dos Algarves: A Multidisciplinary e-Journal*, 27. pp. 11–34. <https://doi.org/10.18089/DAMEJ.2016.27.1>

GYURKÓ, Ádám (2019): Tíz év turizmus, tíz év társadalom. In: Gyurkó Á. – Somodi-Tóth O. (eds.): *#Turizmus #szálloda #vendéglátás: jubileumi kiadvány az Eszterházy Károly Egyetem Turizmus tanszék alapításának 10. évfordulója alkalmából*. Liceum Kiadó, Eger. pp. 85–98.

HORVÁTH, Zoltán – PÁLFI, Andrea – AUBERT, Antal (2018): A desztinációfejlesztés hangsúlyainak változása a Balaton turisztikai régióban. *Turisztikai és Vidékfejlesztési Tanulmányok* 3(3): pp. 44–56.

KERÉNYI, Nóra – TÖRÖK, Áron (2019): A termelői piacok fogyasztói – nemzetközi és hazai kitekintés. *Köz-Gazdaság* 14(4): pp. 103–117. <http://retp.eu/index.php/retp/article/view/230>

KISS, Konrád – NAGYNÉ DEMETER, Dóra (2018): Lokalizáció-egy példa: a rövid ellátási láncok szerepe a gyakorlatban. In: Csizsárik-Kocsir Á. – Garai-Fodor M. (eds): *Vállalkozásfejlesztés a XXI. században VIII. /2.: Makro- és mikrokörnyezeti trendek és kihívások a vállalkozásfejlesztésben*. Óbudai Egyetem, Keleti Károly Gazdasági Kar, Budapest. 349. pp. 130–139.

KOVÁCS, Dezső (2015): Falusi turizmus Magyarországon – kérdések és dilemmák. *Területi Statisztika* 55(6): pp. 592–613.

KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL weboldala: <https://statinfo.ksh.hu/Statinfo/themeSelector.jsp?lang=hu> *Szálláshely-szolgáltatás éves és évközi adatai*. Letöltve: 2021.07.09

KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL weboldala: <https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/jeltur/2019/index.html> *Helyzetkép a turizmus, vendéglátás ágazatról, 2019*. Letöltve: 2021.07.20

KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL weboldala: <https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/jeltur/jeltur18.pdf> *Helyzetkép a turizmus, vendéglátás ágazatról, 2018*. Letöltve: 2021.08.01

KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL weboldala: https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/jeltur/2020/helyzetkep_turizmus_2020.pdf *Helyzetkép a turizmus, vendéglátás ágazatról, 2020*. Letöltve: 2021.08.02

MOLNÁR, Csilla – REMÉNYIK, Bulesú (2017): A falusi turizmus helyzete és fejlesztési lehetőségei. *Studia Mundi–Economica* 4(5): pp. 44–59.

<https://doi.org/10.18531/Studia.Mundi.2017.04.05.44-59>.

NAGY, Dávid – GONDA, Tibor – HÁLÓ, Krisztián – DÁN, Andrea (2021): A jövő vendéglátása, a vendéglátás jövője. Regionális kutatás az érintett vállalkozások körében. *Turisztikai és Vidékfejlesztési Tanulmányok* 6(2): pp. 86–100. <https://doi.org/10.15170/TVT.2021.06.02.06>

NEMES, Gusztáv – ORBÁN, Éva (2020): Vidéki dzsentifikáció és falusi turizmus a Káli-medencében – A Lo-Káli kutatás első eredményei. In: Sulyok J. – Formádi K. – Lőrincz K. – Raffay-Danyi Á. (eds): *Természet, kultúra, emberek satöbbi*. Pannon Egyetemi Kiadó, Veszprém. 88. pp. 7–17.

NEMZETI PARKI VÉDJEGY honlapja: <https://nemzetiparkitermek.hu/vedjegy>

Letöltve: 2021.08.20

NEMZETI PARKI VÉDJEGY honlapja: <https://nemzetiparkitermek.hu/termekek/> Letöltve: 2021.08.20

NEZDEI, Csilla (2020): *A Balaton Kiemelt Üdülőkörzet piachelyeinek vizsgálata, különös tekintettel a térségfejlesztési hatásokra*. PhD-értekezés. Pécsi Tudományegyetem, Pécs. pp. 1–271.

OH, Haemoon – ASSAF, A George – BALOGLU, Seyhmus (2016): Motivations and goals of slow tourism. *Journal of Travel Research* 55(2): pp. 1–3. <https://doi.org/10.1177/0047287514546228>

PAPPNÉ VANCSÓ, Judit – NAGY, Mónika – BAZSÓ, Tamás (2021): A geoparkok szerepe a geoturizmusban, különös tekintettel a hazai helyzetre. The role of geoparks in geotourism and with special regard to the domestic situation. *Turizmus Bulletin* 21(1): pp. 34–43. <https://doi.org/10.14267/TURBULL.2021v21n1.4>

PIZZICHINI, Lucia – TEMPERINI, Valerio – GREGORI, Gian Luca (2020): Place branding and local food souvenirs: the ethical attributes of national parks, brands. *Journal of Place Management and Development* 13(2): pp. 163–175. <https://doi.org/10.1108/JPMD-06-2019-0043>

PÓLA, Péter (2016): Helyi piacok és a vidéki turizmus. *Turisztikai és Vidékfejlesztési Tanulmányok* 1(1): pp. 59–66.

SULYOK, Judit (2014): A turisztikai termékfejlesztés helyi sajátosságai vízparti településeken. In: Tózsza I. (eds): *Turizmus és településmarketing: Tanulmánykötet*. Budapesti Corvinus Egyetem, Gazdaságföldrajz és Jövő-kutatás Tanszék, Budapest. 195. pp. 121–128.

SULYOK, Judit – MADARÁSZ, Eszter – SZMULAI, Éva (2021): Naptej, fürdőruha... + helyi termék? A helyi termékek iránti kereslet a Balatont turisztikai céllal felkeresők körében. *Turizmus Bulletin* 21(2): pp. 24–33. <https://doi.org/10.14267/TURBULL.2021v21n2.3>

SULYOK, Judit – MAGYAR, Zsuzsanna (2014): Az aktív turizmus helyzete Magyarországon – Fókuszban a kerékpározás és a természetjárás. *Turizmus Bulletin* 16(3–4): pp. 15–26.

TÓTH Éva (2016): *Az ökoturizmus keresletének elemzése a Duna-Dráva Nemzeti Park Igazgatóság területén*. PhD-értekezés. Pannon Egyetem, Gazdálkodás és szervezéstudományok, Veszprém. 241 p. <https://doi.org/10.18136/PE.2016.61>

Ábrajegyzék

1. ábra: Nemzeti Parki Termék Védjegy kategóriák

2. ábra: Férőhelyek száma a kereskedelmi és magánszálláshelyeken a partmenti településeknél (2018)

3. ábra: Férőhelyek száma a kereskedelmi és magánszálláshelyeken a nem partmenti településeknél (2018)

4. ábra: Vendégéjszakák száma a kereskedelmi és magánszálláshelyeken a partmenti településeknél (2018)

5. ábra: Vendégéjszakák száma a kereskedelmi és magánszálláshelyeken a nem partmenti településeknél (2018)

6. ábra: Kereskedelmi és magánszálláshelyek kategóriái a partmenti településeknél

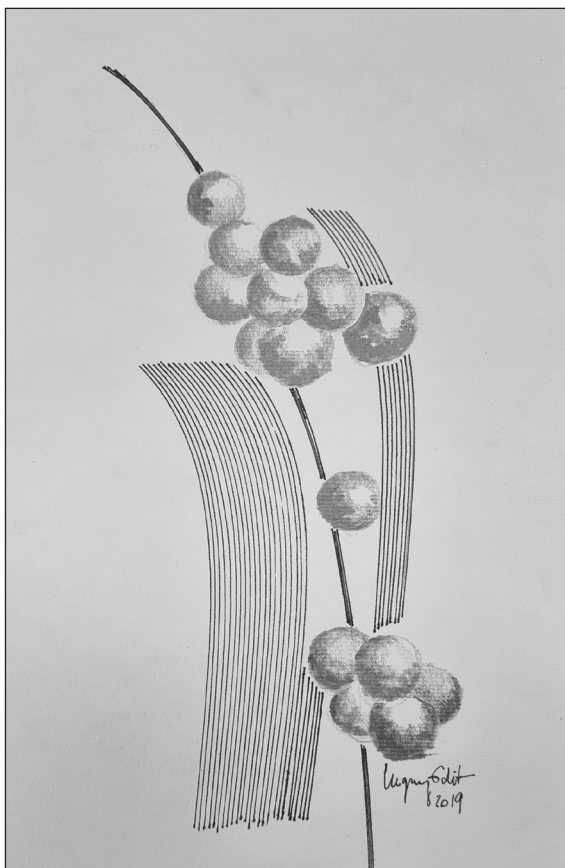
7. ábra: Kereskedelmi és magánszálláshelyek kategóriái a nem partmenti településeknél

8. ábra: Élelmiszer és nem élelmiszer alapú Nemzeti Parki Termék Védjeggyel ellátott termékek a Balaton-felvidéki Nemzeti Park területén (2021)

Jegyzetek

1. 239/2009. évi (X. 20.) Korm. rendelet a szálláshely-szolgáltatási tevékenység folytatásának részletes feltételeiről és a szálláshely-üzemeltetési engedély kiadásának rendjéről.

<https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=0900239.kor> Letöltve: 2021.08.20

Nemzetiségi önkormányzati választások Magyarországon¹

Bevezető

Magyarország története és földrajzi elhelyezkedése következtében létrejötté óta soknemzetiségű. A trianoni békeszerződést, majd a második világháború lezárását követően a nemzetiségek aránya jelentősen átrendeződött és lecsökkent. Az 1990-es politikai rendszerváltozást követően a magyarországi nemzetiségekre vonatkozó törvényi szabályozások a környező országok számára is példát mutató jogosítványokat és lehetőségeket tartalmaztak. Ugyanakkor a 13 elismert nemzetiség országgyűlési képviselőjének megölése még nem tekinthető lezárt folyamatnak, viszont a nemzetiségi önkormányzatok rendszere kiépült és a választási eredmények már értékelhetőek.

A magyar nemzetiségi önkormányzatok összetételének és területi megoszlásának rövid bemutatásával igyekeztem ráirányítani a figyelmet a sokszínű nemzetiségek jelenlétére.

1. Nemzetiségi önkormányzatok megalakulása

Nemzetiségi önkormányzatok 1994 óta léteznek Magyarországon. A kisebbségi önkormányzatok közvetett, illetve közvetlen módon alakulhattak meg. Közvetett módon egyrészt, ha a képviselőtestületben a képviselőknek több mint a felét egy azonos nemzeti vagy etnikai kisebbség jelöltjeként választották meg, és a képviselőtestület települési nemzetiségi önkormányzattá nyilvánította magát. Másrészt, ha a képviselőknek legalább 30%-át egyazon kisebbség jelöltjeként választották meg, akkor a képviselők kisebbségenként legalább háromfős kisebbségi önkormányzatokat alakíthattak.

Közvetlen választással megalakult kisebbségi önkormányzatok esetében a választást akkor kellett kitűzni, ha azt legalább öt, magát azonos kisebbséghez tartozónak valló és a településen állandó lakóhellyel rendelkező kisebbséghez tartozó választópolgár kérte. A helyi szószóló választására a jogszabályi feltételek mellett helyi kisebbségi önkormányzat hiányában került sor. Az országos önkormányzatokat a kisebbségi elektorok választották meg. Kisebbségi elektor volt az a települési önkormányzati képviselő, akit

kisebbségi képviselőként választották meg, valamint a helyi kisebbségi önkormányzati képviselő, és a szószóló.

A választási eljárásról szóló 2013. évi XXXVI. törvény alapján 2014-től változott a nemzetiségi önkormányzatok választásának rendje. Azóta közvetlenül történik a települési, a területi és az országos nemzetiségi önkormányzatok választása.

2. A nemzetiségi önkormányzati választások eredménye

Az érintettek aktivitását is kifejező sajátos választási szabályok alapján létrejövő nemzeti- és kisebbségi önkormányzatokról objektív képet a választások eredménye alapján kapunk. A nemzetiségi, korábban kisebbségi önkormányzati választások eredményét a Nemzeti Választási Iroda honlapján rendelkezésre álló adatok alapján, az általános önkormányzati választások évét figyelembe véve állítottam össze.

A települési, területi és országos nemzetiségi önkormányzati választási eredmények összegzésének és bemutatásának a célja, hogy lássuk az egyes nemzetiségek jelenlétének, súlyának és területi megoszlásának alakulását.

2.1. Települési nemzetiségi önkormányzatok

Az első (1994. évi) kisebbségi választás eredményéről nincsen összesített kimutatás, így csak az azt követő hat választás eredményének részleges összevetésére van lehetőség.

A korábbi évek választási eredményeiről néhány összegző adat áll rendelkezésünkre. 1998-ban az ország 1046 településén tartottak 1381 helyi kisebbségi önkormányzati választást, amelyből 1331 lett eredményes. 2002-ben közvetlenül 1775, közvetett módon 7 (6 német, 1 szlovák) megalakult, míg átalakult települési önkormányzat 59 (1 cigány, 19 horvát, 28 német, 2 román, 7 szlovák, 2 szlovén) volt. 2006-ban az ország 1435 településén tartottak meg 2049 helyi

kisebbségi önkormányzati választást, amelyből 2045 lett eredményes.

Az átfogó 1. számú táblázatból is kitűnik, hogy mindegyik választási évben a megalakult nemzetiségi önkormányzat több mint fele (54-58% között) a cigány/roma önkormányzat.

A második legtöbb nemzetiségi önkormányzatot – az összes 18-19%-át – a német nemzetiség hozta létre. Több mint 100 nemzetiségi önkormányzattal rendelkeznek 2002 óta a horvátok és a szlovákok. A többi nemzetiség kisebbségi önkormányzatainak száma jellemzően nem érte el az ötvenet. A legkevesebb települési nemzetiségi önkormányzattal a szlovének rendelkeznek.

Összességében megállapítható, hogy a legtöbb települési kisebbségi önkormányzat 2010-ben jött létre.

1. Táblázat: A települési nemzetiségi önkormányzatok száma 1998-2019

Nemzetiség	1998	2002	2006	2010	2014	2019
Bolgár	14	30	38	41	33	34
Görög	18	30	34	37	35	35
Horvát	62	107	115	127	112	116
Lengyel	32	50	47	49	41	44
Német	247	335	378	424	406	406
Örmény	25	30	31	39	32	32
Cigány / Roma	776	1004	1118	1235	1197	1208
Román	32	44	46	71	61	69
Ruszin	9	31	52	75	43	42
Szerb	34	43	40	48	45	46
Szlovák	69	112	116	122	112	112
Szlovén	9	13	11	11	10	10
Ukrán	4	12	19	23	16	34
Összesen	1331	1841	2045	2302	2143	2188

Forrás: saját szerkesztés a <https://www.valasztas.hu/home> alapján

A legutóbbi, 2019-es általános önkormányzati választások alkalmából a 3178 települési önkormányzat mellett 2188 települési nemzetiségi önkormányzat is létrejött. Köztük van Borsod-Abaúj-Zemplén megyében Magyarország egyetlen átalakult nemzetiségi önkormányzata, a Rátkai Német Nemzetiségi Települési Önkormányzat. (Rátka esetében mind a települési nemzetiségi, mind pedig a helyi önkormányzati választáson ugyanaz a hat személy indult a BAZ

Megyei Német Szövetség jelöltjeként, így az átalakulásnak feltételei eleve adottak voltak.) Az átalakulás lehetőségével viszont alig élnek már az önkormányzatok. Még 1998-ban 73 és 2002-ben 59 átalakulás történt, legutóbb már csak a rátkai esetről tudunk.

Amennyiben önkormányzati típus szerint vizsgáljuk a kisebbségi önkormányzatokat, azt tapasztaljuk, hogy arányát tekintve legtöbb nemzetiségi önkormányzat a fővárosi kerületekben

alakult. Átlagosan 10 nemzetiségi önkormányzat van egy kerületben. Mind a 23 kerületben van német és roma önkormányzat. Bolgár nemzetiségi önkormányzat egyedül a XVI. kerületben, míg örmény a XXIII. kerületben nincs. Ugyanitt nincs görög önkormányzat, mint ahogy még a XX. kerületben sem. Ezzel szemben szlovén önkormányzat egyedül a XI. kerületben alakult, ahol ezáltal mind a 13 nemzetiség rendelkezik önkormányzattal.

A 25 megyei jogú városban átlagosan 5 nemzetiségi önkormányzat alakult. Sopron kivételével mindenhol van roma önkormányzat. Német nemzetiségi önkormányzat 21 megyei jogú városban működik, míg tíznél több magyar nagyvárosban van lengyel (16 helyen) és ukrán (13) kisebbségi önkormányzat. Szlovén nemzetisé-

gi önkormányzat a nagyvárosok közül egyedül Szombathelyen került megválasztásra.

A városok kétharmadában választottak roma nemzetiségi önkormányzatot. Rajtuk kívül a városokban jelentősebb a német (77), a szlovák (22), a horvát (19) és a román (19) kisebbségi önkormányzati jelenlét. Csupán egy városban, Budaörsön van örmény önkormányzat.

A községek egyharmadában választottak roma önkormányzatot, míg a falvak 10%-ban van német nemzetiségi önkormányzat. Bolgár és örmény kisebbségi testületet egyetlen községben sem választottak. A községek közül ukrán önkormányzat egyedül Abaújkéren alakult.

Összességében megállapítható, hogy minél nagyobb egy település, annál nagyobb az esély rá, hogy több nemzetiség is él ott, míg a falvak sokaságában egy nemzetiség sincsen.

2. Táblázat: Települési nemzetiségi önkormányzatok száma 2019

Nemzetiség	Fővárosi kerület	Megyei jogú város	Város	Község	Település összesen
Bolgár	22	6	6	0	34
Görög	21	9	3	2	35
Horvát	17	9	19	71	116
Lengyel	17	16	8	3	44
Német	23	21	77	285	406
Örmény	22	9	1	0	32
Roma	23	24	213	948	1208
Rómán	18	7	19	25	69
Ruszin	12	6	10	14	42
Szerb	19	5	11	11	46
Szlovák	16	7	22	67	112
Szlovén	1	1	2	6	10
Ukrán	16	13	4	1	34
Összesen	227	133	395	1433	2188

Forrás: saját szerkesztés a <https://www.valasztas.hu/home> alapján

Amennyiben a települési nemzetiségi önkormányzatok területi megoszlását vizsgáljuk, akkor azt tapasztaljuk, hogy a 2188-ból több mint 10% (227) a főváros kerületeiben jött létre. Vidéken összesen 1961 nemzetiségi önkormányzattal találkozhatunk. Tíz, vagy annál több nemzetiség hozott létre legalább egy kisebbségi önkormányzatot öt megyében, 10 féle alakult Bács-Kiskun,

Borsod-Abaúj-Zemplén és Fejér, 11 Baranya és Csongrád-Csanád, míg a legtöbb 12 Pest megyében. Ezzel szemben négyféle Jász-Nagykun-Szolnok, Somogy, Tolna, Vas és Zala megyékben található, míg a legkevesebb, csupán három féle (német, roma és szlovák) nemzetiség van szervesen jelen Nógrád megyében

Amennyiben a települési nemzetiségi önkormányzatok számát vetjük össze az egyes megyékben lévő települési önkormányzatok számával, akkor ugyancsak jelentős különbségeket találhatunk. Budapest ebből a szempontból is kilóg a sorból, hiszen csaknem tízszer annyi nemzetiségi önkormányzat van, mint kerület. Vidéken egyedül Békés megyében van több kisebbségi önkormányzat, mint ahány település. Pest megyében a kétféle települési önkormányzat száma azonos. A települések száma 80%-ánál több nemzetiségi önkormányzat van Tolna (86%), Baranya (90%) és Hajdú-Bihar (95%) megyékben. Ezzel szemben ez az arány Győr-Moson-Sopron (25%), Vas (25%) és Zala (23%) megyékben a legalacsonyabb.

Az egyes nemzetiségek országon belüli elhelyezkedését jelzik, hogy hány megyében található legalább egy települési nemzetiségi önkormányzat. Roma önkormányzat valamennyi megyében megalakult. Hét megyében - Borsod-Abaúj-Zemplén (52%), Tolna (54%), Jász-Nagykun-Szolnok (55%), Szabolcs-Szatmár-Bereg (63%), Hajdú-Bihar (72%), Nógrád (79%) és Heves (86%) – a települések több mint felében van roma önkormányzat. A cigány kisebbség jelenléte lényegesen kisebb Veszprém (18%), Zala (18%), Vas (10%) és Győr-Moson-Sopron (9%) megyékben. Összességében a vidéki települések 38%-ban jött létre roma önkormányzat.

Jász-Nagykun-Szolnok megyét kivéve minden megyében alakult német kisebbségi önkormányzat. A német önkormányzatok a települések 12%-ban léteznek. Jelentősebb számú településen van német kisebbségi önkormányzat Bács-Kiskun (21%), Veszprém (22%), Pest (26%), Komárom-Esztergom (31%), Baranya (33%) és Tolna (38%) megyékben. A települések 4-1,5 százalékában jött létre német önkormányzat Hajdú-Bihar, Heves, Szabolcs-Szatmár-Bereg, Vas, Borsod-Abaúj-Zemplén, Csongrád-Csanád, Somogy, Zala és Nógrád megyékben.

A két legnagyobb létszámban kisebbségi önkormányzatot alapító nemzetiségen túl a lengyelek 14, az ukránok 12 és a szlovákok 11 megyében hoztak létre legalább egy kisebbségi önkormányzatot. Tíz megyében vannak jelen a görögök, a horvátok és az örmények, ez utóbbiak viszont az érintett megyékben csak 1-1 településen vannak jelen. A románok 9 megyében, míg a bolgárok,

a ruszinok és a szerbek 7-7 megyében alakítottak települési kisebbségi önkormányzatokat. A szlovének Mosonmagyaróváron kívül csak Vas megyében vannak jelen, ott viszont 8 településen.

Mint ahogy az összegző 3. számú táblázatból is látható, hogy a nemzetiségek többsége az országban szétszórtan van jelen. Néhány nemzetiség tekintetében jelentősebb területi csomósodások figyelhetők meg. A horvátok Baranya, a románok Békés, a ruszinok Borsod-Abaúj-Zemplén, a szerbek Pest, a szlovákok Pest, Nógrád és Békés megyékben és a szlovének Vas megyében vannak jelen több szomszédságban lévő településen.

2.2. Területi nemzetiségi önkormányzatok

A jelenleg hatályos választási eljárás alapján 2014-ben és 2019-ben került sor területi nemzetiségi önkormányzatok közvetlen listás választására. Így jöttek létre a 7 fős testületek a fővárosban és a megyékben. A területi listás választás indulási lehetősége függ a települési nemzetiségi önkormányzatok térségben belüli számától. Ennek következtében a szlovén nemzetiség nem indult a területi nemzetiségi önkormányzati választáson. Budapesten a szlovének kivételével a többi nemzetiség létrehozta a maga területi önkormányzatát. A megyékben a szlovének mellett a bolgárok, a görögök, a lengyelek, az örmények és az ukránok sem hoztak létre területi önkormányzatot. A ruszinok Borsod-Abaúj-Zemplén, míg a szerbek Pest megyében rendelkeznek területi önkormányzattal. A románok négy (Békés, Csongrád-Csanád, Hajdú-Bihar és Pest), a szlovákok öt (Békés, Borsod-Abaúj-Zemplén, Komárom-Esztergom, Nógrád és Pest), a horvátok hat (Baranya, Bács-Kiskun, Győr-Moson-Sopron, Somogy, Vas és Zala) megyében rendelkeznek területi önkormányzatokkal. A németek 2019-től már 14 megyében vannak testületileg is jelen. Nincs német területi nemzetiségi önkormányzat Csongrád-Csanád, Hajdú-Bihar, Heves, Jász-Nagykun-Szolnok és Nógrád megyében. A 2014-es választásokhoz képest változás, hogy most már Vas és Zala megyékben is van német megyei nemzetiségi megyei testület. Egyedül a roma nemzetiség rendelkezik 20 területi önkormányzattal.

A 12 fővárosi nemzetiségi önkormányzat mellett a 19 megyében összesen 50 területi kisebbségi testület jött létre. Az előző választáson, 2014-ben

3. Táblázat: Települési nemzetiségi önkormányzatok megyei száma 2019-ben

Magye	Bolgár	Görög	Horvát	Lengyel	Német	Örmény	Roma	Román	Ruszin	Szerb	Szlovák	Slovén	Ukrán	Összes
Baranya	1	1	34	1	99	1	124	1	1	6	-	-	1	270
Bács_Kiskun	1	1	13	-	25	1	43	1	-	2	3	-	1	91
Békés	-	-	-	1	10	-	36	18	-	1	17	-	1	84
Borsod-A-Z	2	1	-	8	11	1	186	1	19	-	11	-	3	243
Csongrád-Cs	1	1	1	1	2	1	20	7	-	4	3	-	1	42
Fejér	-	2	3	2	16	1	25	-	1	2	1	-	2	55
Győr-MS	1	-	9	1	16	1	16	1	-	-	-	1	-	46
Hajdú_B	1	1	-	1	3	1	59	10	1	-	-	-	1	78
Heves	-	1	-	1	5	-	69	-	2	-	2	-	-	80
Jász-N-Sz	-	1	-	1	-	-	43	-	-	-	-	-	1	46
Komárom-E	-	1	-	3	24	-	17	-	-	-	10	-	-	55
Nógrád	-	-	-	-	2	-	78	-	-	-	19	-	-	99
Pest	5	4	3	4	48	1	70	11	1	11	27	-	2	187
Somogy	-	-	13	1	8	-	96	-	-	-	-	-	-	118
Szabolcs-Sz-B	-	-	-	1	10	1	145	1	5	-	1	-	2	166
Tolna	-	-	1	-	41	-	51	-	-	1	-	-	-	94
Vas	-	-	11	-	9	-	22	-	-	-	-	8	-	50
Veszprém	-	-	-	1	48	1	39	-	-	-	2	-	2	93
Zala	-	-	11	-	6	-	46	-	-	-	-	-	1	64
Magyék összes	12	14	99	27	383	10	1185	51	30	27	96	9	18	1961
Budapest	22	21	17	17	23	22	23	18	12	19	16	1	16	227
Összes	34	35	116	44	406	32	1208	69	42	46	112	10	34	2188

Forrás: saját szerkesztés a <https://www.valasztas.hu/home> alapján

csak a már említett két német megyei testülettel volt kevesebb, vagyis akkor 48 megyei nemzetiségi önkormányzat alakult a 12 fővárosi mellett

2.3. Országos nemzetiségi önkormányzatok

Országos nemzetiségi önkormányzatok a nemzeti és etnikai kisebbségek jogairól szóló 1993. évi LXXVII. törvényt követően 1994 óta

4. Táblázat: Területi nemzetiségi önkormányzatok megoszlása 2019

Magye	Bolgár	Görög	Horvát	Lengyel	Német	Örmény	Roma	Román	Ruszin	Szerb	Szlovák	Slovén	Ukrán	Összes
Baranya	-	-	1	-	1	-	1	-	-	-	-	-	-	3
Bács_Kiskun	-	-	1	-	1	-	1	-	-	-	-	-	-	3
Békés	-	-	-	-	1	-	1	1	-	-	1	-	-	4
Borsod-A-Z	-	-	-	-	1	-	1	-	1	-	1	-	-	4
Csongrád-Cs	-	-	-	-	-	-	1	1	-	-	-	-	-	2
Fejér	-	-	-	-	1	-	1	-	-	-	-	-	-	2
Győr-MS	-	-	1	-	1	-	1	-	-	-	-	-	-	3
Hajdú_B	-	-	-	-	-	-	1	1	-	-	-	-	-	2
Heves	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	1
Jász-N-Sz	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	1
Komárom-E	-	-	-	-	1	-	1	-	-	-	1	-	-	3
Nógrád	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	1	-	-	2
Pest	-	-	-	-	1	-	1	1	-	1	1	-	-	5
Somogy	-	-	1	-	1	-	1	-	-	-	-	-	-	3
Szabolcs-Sz-B	-	-	-	-	1	-	1	-	-	-	-	-	-	2
Tolna	-	-	-	-	1	-	1	-	-	-	-	-	-	2
Vas	-	-	1	-	1	-	1	-	-	-	-	-	-	3
Veszprém	-	-	-	-	1	-	1	-	-	-	-	-	-	2
Zala	-	-	1	-	1	-	1	-	-	-	-	-	-	3
Magyék összes	0	0	6	0	14	0	19	4	1	1	5	0	0	50
Budapest	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	0	1	12
Összes	1	1	7	1	15	1	20	5	2	2	6	0	1	62

Forrás: saját szerkesztés a <https://www.valasztas.hu/home> alapján

működnek Magyarországon, korábban kisebbségi elektori választással jöttek létre, majd 2014-től közvetlen listás választással hozták létre a nemzetiségi polgárok a legfőbb képviseleti szervezeteiket.

A nemzetiségek jogairól szóló 2011. évi CLXXIX. törvény (továbbiakban: Njtv.) a megválasztható országos nemzetiségi önkormányzati képviselők számát a nemzetiségi névjegyzékben szereplő választópolgárok számától tette függővé.

Amennyiben a nemzetiségi névjegyzékben szereplő választópolgárok száma nem több mint ötezer akkor 15 fő, tízezerig 23 fő, huszonötezerig 31 fő, ötvenezerig 39, míg amennyiben több mint ötvenezer, akkor a testület létszáma 47 fő.

Ennek következtében

- 15 fős a Bolgár Országos Önkormányzat (BOÖ), a Magyarországi Görögök Országos Önkormányzata (MGOÖ), az Országos Lengyel Önkormányzat (OLÖ), az Országos Örmény Önkormányzat (OÖÖ), a Magyarországi Románok Országos Önkormányzata (MROÖ), az Országos Ruszin Önkormányzat (ORÖ), a Szerb Országos Önkormányzat (SZOÖ), az Országos Szlovén Önkormányzat (OSLÖ) és az Ukrán Országos Önkormányzat (UOÖ)
- 31 fős az Országos Horvát Önkormányzat (OHÖ) és az Országos Szlovák Önkormányzat (OSKÖ)
- 47 fős a Magyarországi Németek Országos Önkormányzata (MNOÖ) és az Országos Roma Önkormányzat (ORO).

A törvény értelmében az országos nemzeti önkormányzati képviselők választásán az a nemzetiségi szervezet állíthat listát, amely a települési nemzetiségi önkormányzati képviselők választásán legalább a választások tíz százalékában önállóan jelöltet állított, és amely a választópolgárok legalább két százalékának ajánlását összegyűjtötte. Kítűzött települési nemzetiségi önkormányzati választás hiányában bármely nemzetiségi szervezet állíthat listát.

A 2019-es országos nemzetiségi önkormányzatok listás választása eredményeként összesen 32 szervezet jelöltjeként 291 képviselőt választott meg a 165 515 nemzetiségi névjegyzékben szereplő választópolgár. Az egyes nemzetiségek számában meglévő jelentős különbségek következ-

tében egy mandátumhoz szükséges szavazatok között is nagyok a különbségek. Míg egy szlovén mandátumhoz 40 szavazatra volt szükség addig egy roma képviselőséghez viszont 2 140 szavazatot kellett, miközben az ugyancsak 47 fős német országos mandátumhoz 682 szavazatot elegendő volt.

A bolgár, a német, a szlovák és a szlovén nemzetiség egy jelölő szervezete szerezte meg az összes mandátumot, két egyesület osztozik a mandátumokon a horvát és a szerb, három az örmény, a román, a ruszin, és az ukrán listás mandátumokon. A legtöbb, négy nemzetiségi egyesület jutott mandátumhoz a görög, a lengyel és a roma országos önkormányzatban.

A 2019-ben megválasztott országos nemzetiségi önkormányzatokról a következő rövid összegző információk az egyes önkormányzatok honlapjáról származnak.

A Bolgár Országos Önkormányzat (<http://www.bolgarok.hu>) elnöke dr. Muszev Dimitrov Dancso. Az országos önkormányzat egy óvodával és egy iskolával, valamint kulturális, dokumentációs és információs központtal, továbbá kutató intézettel rendelkezik. A BOÖ gondozásában havonta megjelentetik a Bolgár Hírek folyóiratot, valamint évente egy két száma jelenik meg a Haemus bolgár-magyar kulturális és társadalmi folyóiratnak.

A Magyarországi Görögök Országos Önkormányzata (<https://mgoo.hu>) elnöke Hristodoulou Konstantinos. Az MGOÖ két közoktatási intézményt, egy művelődési házat és könyvtárat, valamint a Görög Intézetet tartja fenn, továbbá a folyóirata az Ellinismos.

Az Országos Horvát Önkormányzat (<https://horvatok.hu/index.php/hu>) elnöke Gugán Iván. Az OHÖ három közoktatási intézményt, pedagógiai, valamint tudományos intézetet, Pécsert Horvát Színházat tart fenn, valamint a Magyarországi Horvátok Szövetségével közösen létrehozta a Croatica Nonprofit Kft-t, amely kiadja és nyomtatja a Hrvatski glasnik c. hetilapot, valamint a Hrvatski kalendart.

Az Országos Lengyel Önkormányzat (<https://www.polonia.hu/index.php/hu>) elnöke Felföldi Mária. Az OLÖ egy iskolát, közművelődési, valamint kutatóintézetet és múzeumot tart fenn, továbbá működteti a Polonia.hu hírportált.

5. Táblázat: 2019. évi országos nemzetiségi önkormányzatok listás választás eredménye

Nemzetiség	Jelölő szervezetek neve, száma	szavazatok száma	%	mandátum szám
Bolgár	Magyarországi Bolgárok Egyesülete	719		15
	1	719	0,4	15
Görög	Magyarországi Görögök Kulturális Egyesülete	769		6
	Magyar-Görög Üzleti Tanács	470		4
	Hellasz Egyesület	341		3
	Görög Ifjúsági Egyesület	311		2
4	1 891	1,1	15	
Horvát	Magyarországi Horvátok Szövetsége	5 744		23
	Hrvati_Horvátok Egyesület	2 055		8
	2	7 799	4,7	31
Lengyel	Polonia Nova	830		5
	Bem Egyesület	683		4
	Magyar-Lengyel Baráti Kulturális Egyesülete	664		4
	Szt. Adalbert Lengyel Egyesület	286		2
4	2 463	1,5	15	
Német	Észak-Magyarországi Német Önkormányzatok Szövetsége, Egyesület EMNŐSZ	32 075		47
	1	32 075	19,4	47
Örmény	Örmény Kulturális Központ	791		7
	Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület	768		6
	Kilikia Kulturális Egyesület	252		2
	3	1 811	1,1	15
Roma	Lungo Drom	42 551		20
	Fiatall Romák Országos Szövetsége	37 783		18
	Roma Polgárjogi Szervezet B-A-Z Megyei Szervezete	11 574		5
	Phralipe	8 698		4
4	100 606	60,8	47	
Román	„Összefogás a Magyarországi Románokért” Egyesület	2 812		9
	Méhkeréki Románok Egyesülete	1 497		5
	Budapesti Román Egyesület	354		1
	3	4 663	2,8	15
Ruszin	Magyarországi Ruszinok /Rutének/ Országos Szövetsége	1 557		9
	„RUKISŐSZ” Egyesület	991		5
	Hodinka Antal Országos Ruszin Értelmiségi Egyesület	210		1
	3	2 758	1,7	15
Szerb	Szerb Szövetség	1 011		9
	Krug Művészeti Egyesület	657		6
2	1 668	1,0	15	
Szlovák	Magyarországi Szlovákok Szövetsége	7 321		31
	1	7 321	4,4	31
Szlovén	Magyarországi Szlovénok Szövetsége	607		15
	1	607	0,4	15
Ukrán	Csongrád Megyei Ukránok Kulturális Egyesülete	509		7
	Magyarországi Ukrán Kulturális Egyesület	462		6
	Kijevi Rusz Ukrán Egyesület	163		2
	3	1 134	0,7	15
Összesen	32	165 515	100	291

Forrás: saját szerkesztés a <https://www.valasztas.hu/nemzetisegi-onkormanyzati-valasztasok-2019> honlap alapján

A Magyarországi Németek Országos Önkormányzata (<https://ldu.hu>) elnöke Englenderné Hock Ibolya. A MNOÖ három közoktatási intézményt, pedagógiai központot, kulturális és információs központot és könyvtárt, valamint Szekszárdon Német Színházat tart fenn önállóan, továbbá közös fenntartásban Baján és Győrben oktatási központot működtet. Az önkormányzat két gazdasági társaságot is működtet.

Az Országos Örmény Önkormányzat (<http://ormenyorszagos.hu>) elnöke Dr. Czárán István. Az OÖÖ adja ki az Armenia magazin folyóiratot.

Az Országos Roma Önkormányzat (<https://www.oronk.hu>) elnöke Agócs János. Az ORÖ két közoktatási intézményt, foglalkoztatási központot, kulturális és média centrumot, sportközpontot, valamint Országos Roma Missziót tart fenn. Az önkormányzat honlapja alapján nem rendelkezik sajtóval.

A Magyarországi Románok Országos Önkormányzata (<https://atruroman.hu>) elnöke Kozma György. A MROÖ hat közoktatási intézményt, dokumentációs és információs központot, Kétegyházán tájházat, valamint Gyulán a „Cronica” Román Lap- és Könyvkiadó Nonprofit Kft-t hozta létre és tartja fenn, amely kiadja a Cronica folyóiratot.

Az Országos Ruszin Önkormányzat (<http://www.rusyn.hu>) elnöke Kramarenko Viktor. Az ORÖ intézményt nem tart fenn, viszont kiadja a Ruszin Világ kéthavonta megjelenő közéleti tájékoztató lapot.

A Szerb Országos Önkormányzat (<https://www.szerb.hu>) elnöke Szutor Lászlóné. A SZOÖ tartja fenn az 1991-ben alapított budapesti Szerb Színházat, és egy összevont közoktatási intézményt, valamint kiadja a Szerb Hetilapot.

Az Országos Szlovák Önkormányzat (<http://www.slovaci.hu>) elnöke Hollerné Racskó Erzsébet. Az OSKÖ jelentős intézményhálózatot működtet, köztük kulturális, valamint kutatóintézetet, könyvtárat és dokumentációs központot, pedagógiai módszertani központot, 40 óvodát és 30 iskolát, továbbá fenntartja a budapesti Vertigo Szlovák Színházat. Az önkormányzatnak van egy non-profit gazdasági társasága is és kiadja a Ludové noviny című hetilapot.

Az Országos Szlovén Önkormányzat (<https://slovinci.hu>) elnöke Kissné Köles Erika. Az OSLO Felsőszőlőnökön egy tájházat és egy oktatási intézményt, továbbá Apátistvánfalván egy összevont oktatási intézményt tart fenn. A Magyarországi Szlovének Szövetségével és a Szentgotthárd - Rábatótfalu Szlovén Kisebbségi Önkormányzattal közösen működtetik a szentgotthárdi Szlovén Rádió Közhasznú Nonprofit Kft-t.

Az Ukrán Országos Önkormányzat (<https://ukrajinci.hu>) elnöke Szabó Jaroslava. Az UOÖ kulturális és dokumentációs központot, könyvtárat, vasárnapi iskolát tart fenn, valamint működteti az internetes televíziót, továbbá kiadja az Ukrán Hírnök című magazint.

Az országos nemzetiségi önkormányzatok rövid áttekintése alapján is látható, hogy meglehetősen széles intézményhálózattal működnek, törekedve a nemzeti identitás megőrzésére. Valamennyi önkormányzatnak van hivatala és a székhelyük két nemzetiséget kivéve Budapesten van. Viszont a Magyarországi Románok Országos Önkormányzatának székhelye Gyula városában, míg az Országos Szlovén Önkormányzat központja Felsőszőlőnök községben található. Mindkét esetben érthető a vidéki központ választása, mivel a román települési nemzetiségi önkormányzatok 35%-ka Békés, 20%-ka pedig a szomszédos Hajdú-Bihar megyében működik. A szlovén központ Vas megyében való jelenléte még inkább egyértelmű, hiszen a kilenc szlovén települési önkormányzattól csak egy található Győr-Moson-Sopron megyében.

2.4. Nemzetiségi társulások

A Njtv. IX. fejezete rendelkezik a nemzetiségi önkormányzatok társulásairól, mely szerint a nemzetiségi önkormányzat a feladatainak hatékonyabb ellátására szabadon társulhat más nemzetiségi önkormányzattal, illetve helyi önkormányzattal. A társulás feltételeit megállapodásban kell rögzíteni. A nemzetiségi társulásra a Magyarország helyi önkormányzatairól szóló törvénynek a helyi önkormányzatok társulásaira vonatkozó szabályait kell alkalmazni.

A nemzetiségeket érintő társulásokat az Országos Statisztikai Adatfelvételi Program (OSAP) 2021. I. félévi adatgyűjtése alapján rendelkezésre álló adatok alapján elemeztem.²

Helyi és nemzetiségi önkormányzati társulás összesen 936 jött létre. Nincs nemzetiséget érintő társulás Bács-Kiskun, Csongrád-Csanád, Győr-Moson-Sopron, Hajdú-Bihar, Heves, Jász-Nagykun-Szolnok, Komárom-Esztergom, Nógrád, Pest és Vas megyékben és Budapesten. Kilenc megyében összesen 40 olyan társulás van, amely valamilyen módon és mértékben érinti a nemzetiségi ügyeket. Békés, Fejér, Szabolcs-Szatmár-Bereg és Tolna megyékben a helyi önkormányzatok nemzetiséget érintő társulásokat nemzetiségi önkormányzat részvétele nélkül hoztak létre.

Öt megyében tizenegy olyan társulás működik, amelynek a helyi önkormányzatokon túl legalább egy nemzetiségi önkormányzat is a tagja.

Borsod-Abaúj-Zemplén megyében a Rátkai Német Nemzetiségi Települési Önkormányzat, amely három térségi társulásnak (Borsod-Abaúj-Zemplén Térségi Ivóvíz-kezelési Önkormányzati Társulás; Szerencsi Többcélú Kistérségi Társulás; Abaúj-Zempléni Szilárdhulladék Gazdálkodási Önkormányzati Társulás) is tagja. Abaújkér Község Települési Roma Nemzetiségi Önkormányzata két társulásnak (Encsi Többcélú Kistérségi Társulás és Hernád Völgye és Térsége Szilárdhulladék-kezelési Önkormányzati Társulás) a tagja, míg Felsőgagy Község Roma Nemzetiségi Önkormányzata Borsod-Abaúj-Zemplén Térségi Ivóvíz-kezelési Önkormányzati Társulás tagja.

Heves megyében a 82 tagú Regionális Hulladékgazdálkodási Társulásnak a Sirok Község Roma Nemzetiségi Önkormányzata, valamint az Aldebrő Község Német Nemzetiségi Önkormányzata is a tagja.

Somogy megyében a Kaposmenti Hulladékgazdálkodási Önkormányzati Társulásnak tagja Kaposszerdahely Község Roma Nemzetiségi Önkormányzata és Ozora Község Roma Nemzetiségi Önkormányzata.

Veszprém megyében a Herend Környéki Önkormányzatok Család és Gyermekegészségügyi Szolgálatot Fenntartó Társulásnak tagja Kislőd Német Nemzetiségi Önkormányzata.

Zala megyében a Baki Köznevelési és Közművelődési Társulásnak tagja Bocfölde Község Roma Nemzetiségi Önkormányzata, valamint a Becsehelyi Szociális Szolgáltató Társulásnak tagja Petrivente Község Horvát Nemzetiségi Önkormányzata, továbbá a Térségi Közterület-felügyeleti és Mezőöri Szolgálati Társulásnak tagja Murakeresztúr Község Horvát Nemzetiségi Önkormányzata.

Két megyében, csupán egy-egy olyan társulást hoztak létre, amelynek csak helyi nemzetiségi önkormányzatok a tagjai.

Baranya megyében az Ófalui Óvodai Társulást a Német Önkormányzat Ófalu és a Hidasi Német Nemzetiségi Önkormányzat alkotja, amellyel az Ófalui Német Nemzetiségi Kétnyelvű Óvodát és Mini Bölcsődét tartják fenn.

A Zala Megyei Horvát Nemzetiségi Önkormányzatok Társulásnak tagja a Nagykanizsa székhelyű Zala Megyei Horvát Nemzetiségi Önkormányzat, valamint 11 település (Petrivente, Tótszentmárton, Fityeház, Letenye, Nagykanizsa, Szeptetnek, Semjénháza, Molnári, Becsehely, Murakeresztúr és Tótszerdahely) horvát nemzetiségű önkormányzata, továbbá a Zala Megyei Önkormányzati Hivatal. A társulás a Njtv.-ben meghatározott nemzetiségi közügyek és közös érdekű feladatok célszerű és hatékonyabb ellátása érdekében jött létre.

Érdemes kiemelni még a Zala megyei Muramenti Nemzetiségi Területfejlesztési Társulást,³ annak ellenére, hogy tagjai között nincsenek nemzetiségi önkormányzatok, de a kilenc – Tótszerdahely, Valkonya, Szeptetnek, Eszteregnye, Petrivente, Rigyác, Murakeresztúr, Tótszentmárton és Fityeház - községi önkormányzat átfogó együttműködése a nemzetiségi ügyekre fókuszál, többek között a határ menti együttműködés erősítésére; a nemzetiségi hagyományok, kultúra értékeinek megőrzésére; a kulturális örökség védelmére. Az érintett 9 községben összesen 6 horvát, 2 roma és 1 német nemzetiségi önkormányzat működik.

3. Következtetések

A magyarországi nemzetiségek és nemzetiségi ügyek szempontjából meghatározó jelentősége van, hogy a 13 elismert honi nemzetiségnek van

6. Táblázat: A nemzetiségeket érintő társulások területi megoszlása

Megye	Összes társulás száma	Nemzetiséget érintő társulás nemzetiségi önkormányzat nélkül	Helyi és nemzetiségi önkormányzat részvételével működő társulás	Csak nemzetiségi önkormányzat részvételével működő társulás
Baranya	83	1	0	1
Bács_Kiskun	69	0	0	0
Békés	21	1	0	0
Borsod-A-Z	76	5	5	0
Csongrád-Csanád	30	0	0	0
Fejér	24	1	0	0
Győr-MS	41	0	0	0
Hajdú_B	34	0	0	0
Heves	45	0	1	0
Jász-N-Sz	26	0	0	0
Komárom-E	15	0	0	0
Nógrád	35	0	0	0
Pest	53	0	0	0
Somogy	68	1	1	0
Szabolcs-Sz-B	97	5	0	0
Tolna	39	7	0	0
Vas	45	0	0	0
Veszprém	65	2	1	0
Zala	69	4	3	1
Budapest	1	0	0	0
Összes	936	27	11	2

Forrás: saját szerkesztés a <https://kormany.hu/miniszterelnokseg/orszagos-statisztikai-adatfelveteli-program> alapján

helyi és országos önkormányzata. A nemzetiségi önkormányzatok közvetlen választása révén lehetősége van mindazon választópolgároknak, akik nemzeti kisebbséghez kötődnek, hogy aktívan részt vegyenek az identitás megőrzésében, fejlesztésében és védelmében. A nemzetiségi önkormányzatok működése nem nélkülözheti a helyi önkormányzatokkal való mindennapos és a partnerségen alapuló együttműködést. Mint minden együttműködésben, így ezen a területen is meghatározó az egyes érdekköröket képviselő helyi politikusok személyes kapcsolata és gyakorlata.

Sajátos magyar helyzet, hogy a nemzetiségi önkormányzatoknak van joguk általános és középiskolát létrehozni és fenntartani, addig a helyi önkormányzatoknak ez a joga már tartósan nem létezik.

Jó példával is szolgálnak azok a formalizált együttműködések, társulások, amelyek esetében a területileg is lehatárolható térségben élő nemzetiségek közügyeinek közös megoldására szövetkeznek az érintett felek.

Fontos a nemzetiségi hagyományok, a kultúra szempontjából a média jelenlét. E tekintetben a nemzetiségi szervezetek az állam által kínált és nyújtott szolgáltatásokat veszik igénybe, miköz-

ben a saját infrastruktúra és hálózat építése csak esetenként létezik.

A nemzetiségek léte szempontjából végső soron a legfontosabb szerveződések a civil egyesületek, körök és klubok, amelyek tagsága viszi tovább a nemzetiségi lét meghatározó jellemzőit. A nemzetiségi civil szféra nélkül az önkormányzatok sem lennének képesek a közügyeket megfelelően gyakorolni. Öröndetes tény, hogy a viszonylag kis létszámú nemzetiségek is képesek jól megszervezni önmagukat, ezzel is jó példát mutatva a nagyobb népességet képviselők és az önkormányzatok felé.

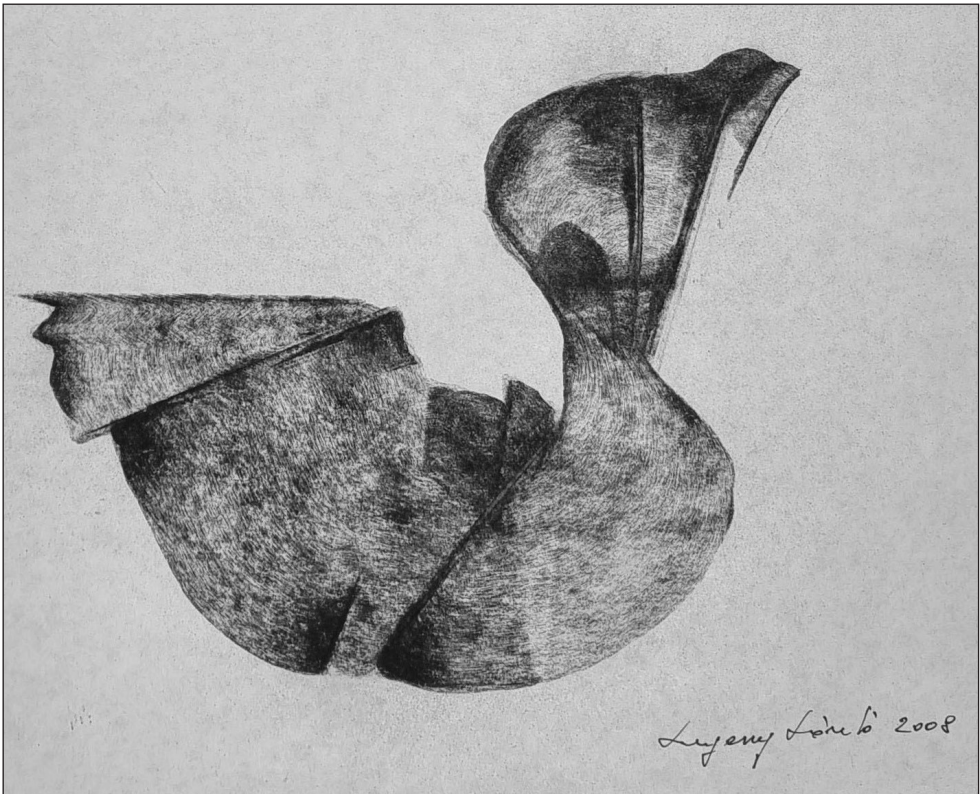
ZONGOR GÁBOR

Jegyzetek:

1. A jelen tanulmány a Homo Oecologicus Alapítvány kiadásában 2023-ban, Szabó Tamás és Szatmári Péter szerkesztésében „Nemzetiségi Önkormányzati és Civil Akadémia” címmel megjelenő online szakmai tanulmánykötetbe írt fejezet felhasználásával készült.

2. <https://kormany.hu/miniszterelnokseg/orszagos-statisztikai-adatfelveteli-program>

3. Lásd: <http://muramenti.eu/>

Állampolgári bevonás járvány idején: részvételi költségvetés az önkormányzati döntéshozatalban

Tanulmányunkban egy újonnan létrehozott részvételi intézmény, a részvételi költségvetés ellenálló képességét vizsgáltuk a járvány idején. Budapesten a Részvételi Költségvetés első bejelentése egybeesett a COVID-19 világjárvány megjelenésével, ezért azon túl, hogy feltárjuk a budapesti innováció részvételi döntéshozatali szempontjait, arra a kérdésre is választ adunk, hogyan érintette a járvány a különböző budapesti részvételi költségvetési folyamatokat. Az eredmények a budapesti részvételi költségvetés tervezési folyamatának rugalmasságát tükrözik. Azt mutatják, hogy a folyamatos újratervezés során elengedhetetlen volt a döntéshozók valódi elkötelezettsége a részvételi költségvetés iránt, valamint felvetik az online részvételi módok méltányosságának kérdését.

Milyen előnyökkel jár az önkormányzat számára a részvételiség?

Mielőtt bemutatjuk a részvételi költségvetés (RK) budapesti bevezetésének tapasztalatait, fontosnak tartjuk röviden ismertetni a részvételiség helyi döntéshozatalra gyakorolt előnyeit a hazai önkormányzati rendszer helyzetének tükrében. Bár léteznek hazánkban kitaposott ösvények az állampolgárok helyi döntéshozatalba történő bevonására, a civil szervezetek helyi döntéshozatalba bevonására, valamint a helyi gazdaság képviselőivel, elsősorban a helyi vállalkozókkal

kiépített partnerségek terén, ám ezen lehetőségek kihasználása egyre kevésbé jellemző és jelentőségük csekély (Tamás, 2020), ezért azok fejlesztésére nagy szükség van. Az önkormányzat számára a fejlesztési programok kidolgozása, projektek tervezése és megvalósítása során a bevonás előnyt jelenthet, amennyiben a helyi politikai elit számára fontos a helyi társadalomtól szereszhető támogatottság elérése, a legitimitáció növelése, azaz a bizalmi tőke gyarapítása (Kákai, 2019:13). Pataki György Bölcs „laikusok” (2007) című tanulmánya a részvételi és deliberatív demokrácia eszköztárából összegyűjtött példák bemutatásán keresztül amellett érvel, hogy a „laikus” és a „szakértő” szembeállítás elavult gondolkodásmódot tükröz, ezért egy demokratikusabb, fenntarthatóbb és igazságosabb társadalomban a megválasztott képviselőknél és a munkájukat segítő szakértőknél szélesebb körű társadalmi részvétel intézményesítése szükséges.

A Pataki által említett részvételi eszközök alkalmazása mellett legfőbb érv, hogy ezek elősegítik a társadalmi tagjainak részvételét a döntéshozatali folyamatokban, ezzel egyfajta tanulási folyamaton keresztül növelve a döntések legitimitását és erősítve a bizalmat az intézményekben (Kiss, 2014, Gosztonyi 2019). Magyarországi politikusokkal folytatott interjúk alapján elmondható, hogy ezek mellett az elméleti megfontolások mellett a politikusok által megfogalmazott fontos érv, hogy ezek a folyamatok hatékony kommunikációs eszköznek tekinthetők, olyannak, ami összeköti a politikusokat az állampolgárokkal (Oross & Kiss, 2021). A részvételi eszközök alkalmazásának innovációs jellegét is kiemelték, melynek fontos pozitív hozadéka lehet az önkormányzatok és a politikai szereplők számára is (Oross, 2020). Ez a fajta demokratikus innováció azonban felkészültséget és rugalmasságot is kíván az önkormányzatoktól (Oross & Kiss, 2021).

Annál is inkább szükség van az innovációra, hiszen ahogy Zongor Gábor (2020) kiemeli a veszélyhelyzetet követő időszakban a helyi innováció és innovációs képesség meghatározó szerepet tölthet be. Zongor (2020) amellett érvel, hogy a jövőben az élhető település értéke felértékelődik, így a lokalitás is megerősödik, s az együttműködések alapuló közösségekben a bevonás, a részvétel és a visszacsatolás, az értékelés biztosítja a döntések megalapozottságát és elfogadottságát. Osztozunk a szerző azon meglátásában, hogy a helyi norma kialakítása és beépülése a helyi együttműködési viszonyrendszerekbe az az erő, amely fenntarthatóvá teszi a helyi közösség működését, egyúttal úgy véljük, hogy ahhoz a helyi részvételiség különböző eszközeivel érhetünk el. Ebből fakadóan tanulmányunk célja áttekinteni, hogy a bevonás helyi önkormányzatok számára adódó egyik kulcsfontosságú eszköze, a részvételi költségvetés miként működött Budapesten a járvány idején.

A részvételi költségvetés, mint az állampolgárok bevonásának eszköze Budapesten

Maga a részvételi költségvetés intézménye Porto Alegre-ből származik és a kezdetei az 1980-as évekre nyúlnak vissza. A folyamat lényege a brazil városban abból áll, hogy a lakosok maguk döntenek arról, miként épüljön fel a város költségvetése, milyen hangsúlyos feladatokat látnak fontosnak, és hogyan szeretnék elosztani a költségvetési bevételeket, illetve milyen módon hozzák létre azokat (Pataki, 2007). Az eredeti porto alegrei folyamat egy alulról felfelé szerveződő döntéshozatali folyamat jelképévé vált. A részvételi költségvetés azóta sokféle módon valósult meg szerte a világban, és mind az öt kontinensen elterjedt (Dias et al., 2021). A világ különböző országaiban eltérő módon valósul meg az állampolgárok bevonása a helyi vagy országos költségvetés tervezésébe. A folyamat meghatározására azonban létezik egységes definíció: „A részvételi költségvetés lehetőséget biztosít nem megválasztott állampolgárok számára, hogy részt vegyenek a költségvetés kidolgozásában és szét-

osztásában.” (Sintomer et al., 2008, p. 168) Az alkalmazás széles skálája azt is mutatja, hogy a döntéshozatalba való bevonás szintje is nagyon eltérő lehet, azonban öt feltétel teljesülése elvárt Sintomer és mtsai szerint: (1) a pénzügyi és költségvetési ügyeket meg kell vitatni; (2) a várost képviselő szervezetnek részt kell vennie a folyamatban; (3) több alkalommal egyeztetett folyamat kell legyen; (4) biztosítani kell a nyilvános viták, egyeztetések lehetőségét (5) a folyamat eredményéért politikai felelősségvállalás szükséges. A megvalósítás a teljes költségvetés megtervezésétől egy ötletelési folyamatig terjedhet.

Európában az eredeti modelltől eltérően az jellemző, hogy a városi költségvetés egy adott részének felhasználásáról dönthetnek a lakosok (Sintomer et al, 2016). A kelet-közép európai régióban Lengyelországban terjedt el a leginkább az önkormányzatokban a részvételi költségvetés. A lengyel modell kisebb hangsúlyt fektet a deliberációra, az ötletgyűjtés és a szavazás az önkormányzat felügyelete mellett, döntően online felületen zajlik, a megszavazott projektek pedig az önkormányzat feladatai közé kerülnek be. Az eljárás gyorsan megjelent a lengyel városok zömében, sőt a nagyvárosokat 2018-tól törvény kötelezi a részvételi költségvetés bevezetésére.

Az Európára jellemző részvételi költségvetési folyamatnak általában a következő lépései lehetnek (az alkalmazástól függően, lásd Merényi, 2020):

- Előkészítés (források elkülönítése)
- Felhívás, kommunikáció, a folyamat bemutatása
- Prioritások meghatározása, kezdeményezések benyújtása és megvitatása
- Javaslatok konkretizálása, pontosítása, előszűrése
- Javaslatok bemutatása a lakosságnak, megvitatás, szavazás
- Döntés a kiválasztott javaslatokról
- Javaslatok megvalósítása
- Monitorozás, visszajelzés, új tervezési ciklus indítása

Magyarországon a részvételi költségvetés intézményének jelenleg nincs jogszabályi háttere. Jellemzően önkormányzati szintű döntéshozatali folyamatokban alkalmazzák, és elterjedését tekintve a gyakorlati megvalósulása főként a fővá-

rosban és annak környéken jellemző. Általában az éves önkormányzati költségvetés részeként elfogadott folyamat, amelynek végrehajtását a polgármester, illetve az önkormányzatok erre kijelölt alpolgármestere ellenőrzi.

A részvételi költségvetés Magyarországon elsősorban a Kiszepesi Önkormányzatban (XIX. kerület) jelent meg 2016-ban, akkor az önkormányzat által meghatározott 16 fejlesztési projekt közül választhattak az állampolgárok, így bevezetve a „közösségi költségvetés” intézményét. Két évvel később a szavazásra bocsátandó fejlesztési tételket a helyiek javaslatai alapján választották ki, és az önkormányzat gondoskodott arról, hogy a kerület költségvetésének egy részéről közvetlenül az állampolgárok dönthessenek. Budapest XXII. kerületének önkormányzata 2019-ben 300 millió forintot különített el a részvételi költségvetésre, és „Közösségre kapcsolva” néven azóta is minden évben meghirdeti a részvételi költségvetési programot.

A kezdeti két innovátort követendő a 2019-es önkormányzati választásokon a főváros főpolgármesteri posztjéért induló ellenzéki jelöltek választási programjaikban elismerően írtak az említett két esetről és azt ígérték, hogy bevonják a társadalmat a városi döntéshozatalba, és kísérletet tesznek a részvételen alapuló költségvetés fővárosi szintű meghonosítására. Mivel az ellenzéki pártoknak sikerült többséget szerezniük a Fővárosi Közgyűlésben és a város több kerületében, a 2019-es önkormányzati választásokat követően a Fővárosi Önkormányzat mellett több kerületi önkormányzat (I., III., VIII., IX., XIII. kerület) is arról döntött, hogy elkülöníti költségvetése egy kisebb részét (a legtöbb esetben körülbelül 1%-át) 2020-as és 2021-es éves költségvetésük részeként (lásd az 1. ábrát). Azóta 2022-ben újabb kerületek csatlakoztak az innovációhoz (II. kerület és VI. kerület).

Miután a budapesti részvételi költségvetési folyamatok között a legrégebbi is csupán 6 éves tapasztalattal rendelkezik (Budapest XIX. kerületében) és jogi háttere nem kidolgozott, a folyamat a legtöbb esetben kísérleti fázisban van. A folyamatok kísérleti jellege abból is adódik, hogy Budapesten kétszintű önkormányzati rendszer működik: a kerületekben és a Fővárosi Önkormányzatban egymástól különböző rész-

vételi költségvetés-modellek működnek: míg a Főváros részvételi költségvetésében fontos szerepet tölt be a tanácskozás, máshol a projektek benyújtására és a szavazásra helyeződik a hangsúly. Elméleti szempontból a budapesti részvételi költségvetés leginkább Sintomer és munkatársai (2016, 47. o.), által „részvételi modernizációnak” nevezett modellre hasonlít, amely konzultációs lehetőséget kínál az állampolgárok számára, és beleszólást ad a helyieknek a teljes költségvetés egy kisebb hányadának tervezésébe. Ez a modell azonban távol áll attól az alulról szerveződő folyamattól, amelyet korábban Porto Alegre példáján keresztül ismertettünk. A magyar gyakorlatban leggyakrabban közösségi költségvetés néven kommunikálják a folyamatot és az önkormányzat döntésétől függően a város/városrész költségvetésének 0,3-2,5 százalékáról dönthet a lakosság.

Kutatás fő kérdése és módszere

Nemzetközi adatok alapján azt láthatjuk, hogy a világválság megjelenése visszavetette a részvételi költségvetési folyamatokat szerte a világon (Dias et al., 2021). A járványhelyzet alatt csökkent a RK folyamatok száma összességében, és sok helyen szűntek meg régóta intézményesült tervezési folyamatok is. Budapesten a részvételi költségvetés létrejötté egybeesett a COVID 19 járvány terjedésével, ezért adódik a kérdés, hogy a válsághelyzetben a döntéshozók hogyan reagáltak a járványra a részvételi költségvetés megalakulása kapcsán? Fontosnak tartjuk megvizsgálni, hogy egy újonnan létrejött demokratikus innováció mennyire tudott ellenálló maradni az egészségügyi krízis közepette. Milyen tanulságokat vonhatunk le ezekből a tapasztalatokból a részvétel és a társadalmi távolságtartás tekintetében? A 2020-2021-es járvány idején Budapesten feltáró kutatást végeztünk, hogy megértsük, hogyan érintette a járvány a különböző budapesti részvételi költségvetési folyamatokat.

A fenti kérdések megválaszolásához kvalitatív kutatást végeztünk dokumentumelemzés, résztvevő megfigyelések és félig strukturált interjúk segítségével. E módszerek kombinációja biztosítja a kutatási eredmények megbízhatóságát (Miles, Huberman és Saldana, 2018): a dokumentumelemzés során összegyűjtöttük a budapesti

kerületek és a főváros különböző folyamatairól elérhető információkat, különös tekintettel az online kommunikációs anyagokra, újságokra, videókra, honlapok tartalmára. A résztvevő megfigyelést online és offline eseményeken (fórumok, séták, tanácsulések) alkalmaztuk. Emellett 2020 áprilisa és 2021 novembere között 23 interjú készítettünk, az interjúalanyok önkormányzati képviselők, civil szervezetek részvételi költségvetési szakértői, valamint a főváros által működtetett részvételi költségvetési állampolgári tanács résztvevői voltak. Kiválasztásuk hólabda módszerrel és célzott mintavétellel történt. Az interjúkat leírásuk után az NVivo szoftverrel dolgoztuk fel és adatvezérelt tematikus elemzés útján elemeztük (Braun & Clark, 2006).

Eredmények

A 2020-21-es budapesti RK folyamatok elemzése során arra a következtetésre jutottunk, hogy az önkormányzati döntéshozók többféle megoldást választottak: egyes folyamatok az online térbe kerültek, bizonyos eseményeket elnapoltak, próbálkoztak hibrid megoldásokkal, de a döntések között szerepelt a teljes megszüntetés is. Általában látható, hogy az egyes folyamatok attól

függően változtak, hogy korábban a személyes találkozások, fórumok és alapvetően a tanácskozás milyen mértékben voltak az adott folyamat meghatározó elemei. Az összes esetet az 1. ábrán ábrázoltuk.

Az öt különböző megoldás, amelyet a budapesti RK folyamatokban alkalmaztak a járvány idején a budapesti önkormányzatok:

- 1. Visszavonás
- 2. Elhalasztás
- 3. Csökkentett mód
- 4. Online megvalósítás
- 5. Hibrid megvalósítás

Visszavonás: A válságra adott legradikálisabb válasz ebben a megoldásban érhető tetten. Az I. kerületi döntéshozók a tervezett RK 2020-ban történő bevezetése helyett annak megszüntetéséről döntöttek. Ebben az esetben az RK tervezési fázisban volt, és a jelentős költségvetési megszorítások miatt az önkormányzat úgy döntött, hogy nem indítja el a folyamatot.

Elhalasztás: két kerület döntött úgy, hogy elhalasztja az egész folyamatot annak bejelentése előtt. A 8. kerület és a 9. kerület esetében a költségvetési problémák voltak a fő okok, mivel mindkét kerület jelentős költségvetési megszorí-

1. ábra A részvételi költségvetés kapcsán hozott döntések típusai Budapesten a COVID-19 világjárvány idején 2020-21-ben

MEGVALÓSÍTÁS MÓDJA	TERÜLET
VISSZAVONÁS	I. KERÜLET
ELHALASZTÁS	VIII., IX. KERÜLET
CSÖKKENTETT MÓD	XIX. KERÜLET
ONLINE MEGVALÓSÍTÁS	III., XIII., XXII. KERÜLET
HIBRID MEGVALÓSÍTÁS	BUDAPEST FŐVÁROS

Forrás: saját szerkesztés

tást szenvedett el. A döntéshozók elhalasztották a folyamatot az önkormányzati működési folyamatok normalizálódásáig. A másik ok, amiért a 8. kerület úgy döntött, hogy elhalasztja, a folyamat deliberatív jellegéből adódott. Ez a folyamat alulról felfelé építkező tervezési folyamatra épül, utcánként bevonva a polgárokat magáról az RK-ról szóló megbeszélésekbe és vitákba. A társadalmi távolságtartás és a egészségügyi válság alapvető akadályát képezték ennek a folyamatnak.

Csökkenett mód: Az RK szervezésében nagy tapasztalattal rendelkező XIX. kerület esetében a döntéshozók a folyamat elemeinek egyszerűsítéséről, késleltetett megvalósításáról döntöttek. Kihírdették az RK-t, de a megszavazott projektek megvalósítása késett. Az egész folyamat leegyszerűsödött, és a fórumelemeket elhagyták. Az eredmény: a folyamat alacsonyabb szintű részvétel mellett kisebb léptékűvé vált, de nem állt le.

Online megvalósítás: alkalmazkodási stratégiaként több önkormányzat online megoldásokra tért át a kommunikációban és a folyamat megvalósításában is. Három kerület döntött úgy, hogy a RK folyamatot teljesen online változatban hajtja végre. A 3. kerület, a 22. kerület és a 13. kerület a RK folyamatát az online térbe helyezte, az ötletgyűjtés és a szavazás elsősorban online volt. A deliberáció teljes hiánya jellemző ezekre a folyamatokra, az online megvalósítás ára a fórumok, megbeszélések és találkozók számának csökkentése, megszüntetése volt. A 3. kerületben erős elem volt az online kommunikáció és az online megoldások között szerepelt a benyújtott projektek térképen történő megjelenítése. A 13. kerület esetében 2021 volt az első év, amikor meghírdették az RK-t, így első alkalommal már rögtön online platformon valósították meg.

Hibrid megvalósítás: Ez a módszer volt a Fővárosi Önkormányzat válasza a járványhelyzetre. Ez többek között annak köszönhető, hogy a Főváros több forrással rendelkezik, és eredetileg egy nagyobb folyamatot tervezett. A döntéshozók stratégiájának fontos része volt, hogy a megbeszéléseken, találkozásokon alapuló deliberatív folyamat legfontosabb elemeit megőrizték. Ennek a folyamatnak a fő lépései a 2. ábrán láthatók. Amikor a járványhelyzet és a korlátozások engedték, az eseményeket (fórumok, séták, játé-

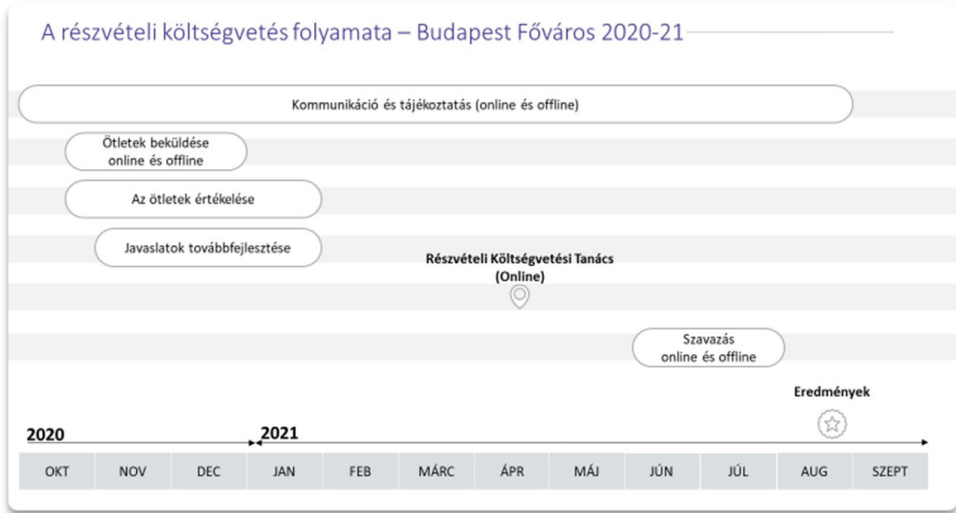
kok) személyes megjelenéssel tartották meg. A járványügyi szabályozás változásával azonban a folyamatok időről időre átkerültek az online térbe. Az önkormányzat folyamatának leginkább egyedi eleme a tanácskozáson alapuló döntéshozatali szakasz, ahol az állampolgárok testülete (részvételi költségvetési tanács) tesz javaslatot arra, hogy mely elképzeléseket lehet szavazásra bocsátani. Ez teljes egészében online valósult meg. Az online bekapcsolódás lehetősége azonban leszűkítette a folyamat hozzáférhetőségét, mert a hátrányos helyzetű csoportok nem, vagy csak nagyon nehezen tudtak ilyen módon bekapcsolódni. Az a tény azonban, hogy megtörtént a tanácskozás, azt mutatja, hogy a döntéshozó elkötelezett volt a deliberáció, az átláthatóság és a részvétel iránt.

Az önkormányzatok által a pandémia okozta helyzetre adott reakciókból kitűnik, hogy a járványhelyzet és a társadalmi távolságtartás mellett a gazdasági hatások is meghatározóak voltak. Míg a társadalmi távolságtartás és a járvány terjedése hatással volt a fórumokra és a tanácskozásokra, addig a gazdasági hatások, mint például a kormány megszorító intézkedései a részvételi folyamatokat jórészt ellehetetlenítették, sőt, esetenként a megszűnésüket okozták. A gazdasági és közegészségügyi környezet ilyen drasztikus változása gyakorlatilag tönkretette egyes folyamatok ellenálló képességét.

Következtetések

A 2020 márciusában a COVID-19-re válaszul bevezetett jogi intézkedések, amelyek a távolságtartást vagy a határzár mellett az önkormányzati bevételeket is jelentős mértékben átalakították. Az olyan bevételeket, mint a gépjárművek vagy az iparüzési adók a központi költségvetésbe irányították át. A tömegközlekedési szolgáltatások kötelező emelése vagy a parkolási díj beszedésének betiltása további többletköltségeket jelentett az önkormányzatok számára központi ellentételezés nélkül. Mivel az újonnan megválasztott budapesti polgármesterek költségvetésük jelentős része elpárolgott, olyan alacsony költségvetésű és meglehetősen szimbolikus döntésekre összpontosítottak, mint a kerékpárút-hálózat bővítése vagy a részvételi költségvetés bevezetése. Azon-

2. ábra Részvételi költségvetési folyamat – Fővárosi Önkormányzat 2020-21

Forrás: saját szerkesztés outlet.budapest.hu alapján

ban ezeknek az intézkedéseknek másik iránya a részvételi folyamatokra szánt források átcsoportosítását is eredményezte.

Mivel 2019 vége óta egész világunk bizonytalanságban van, ez jellemzi a részvételi és költségvetési folyamatokat is. A folyamatok folyamatos újratervezése ezen intézmények szerves részévé válik. Amint a kutatás eredményei alapján megállapítottuk, a 2020-as és 2021-es RK folyamatokat a részvétel és az hozzáférhetőség csökkenése jellemezte. Mindez megkérdőjelezi e folyamatok igazságosságát, és méltányosságát, mivel a hátrányos helyzetű csoportok még inkább marginalizálódnak a részvételi lehetőségek tekintetében. Ebben az esetben azok is ki vannak zárva ezekből a folyamatokból, akik a járvány idején más forrásokhoz is korlátozottan fértek hozzá (egészségügy és oktatás). Ebben a periódusban a RK nem alakította át a társadalmi diskurzust különböző témákban, hanem kiegyensúlyozatlan hozzáférést teremtett a különböző társadalmi csoportok számára a döntéshozatalhoz.

KISS GABRIELLA¹ – OROSS DÁNIEL²

¹Budapesti Corvinus Egyetem, ²ELKH Társadalomtudományi Kutatóközpont

Kulcsszavak: részvételi költségvetés, járványhelyzet, Covid-19

Abstract

In our study, we examined the resilience of a newly created participatory institution, the Participatory Budgeting, during the COVID-19 pandemic. In Budapest, the first announcement of the Participatory Budgeting coincided with the emergence of the COVID-19 pandemic, so in addition to exploring the participatory decision-making aspects of this innovation in Budapest, we also answer the question of how the pandemic affected the various participatory budgeting processes in Budapest. The results reflect the flexibility of the participatory budget planning process in Budapest and show that the real commitment of the decision-makers to the participatory budget was essential during the continuous re-planning, and raise the question of the fairness of online participation methods.

Felhasznált irodalom:

Braun, Virginia & Clarke, Victoria (2006). Using thematic analysis in psychology, *Qualitative Research in Psychology*, 3:2, 77-101, DOI: 10.1191/1478088706qp063oa

Dias, Nelson; Enríquez, Sahsil; Cardita, Rafaela; Júlio, Simone & Serrano, Tatiane (Org.) (2021). *Participatory Budgeting World Atlas 2020 - 2021*, Epopeia and Oficina, Portugal.

Gosztonyi Márton (2019). Információgazdaság és társadalmi részvétel: Hogyan válhat az aktív fogyasztó aktív állampolgárrá is? – avagy a részvételi költségvetés fenntartása. In: Homicskó Árpád Olivér–Lóth László–Kovács Róbert (szerk.): *Ipar 4.0: jogi-társadalmi-gazdasági kihívások és válaszok*. Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, 265–280.

Kákai László (2019). Az önkormányzatok és lehetséges partnerei közti együttműködés szintjei és gyakorlata *Comitatus*, 2019 Tél pp. 13-22.

Kiss Gabriella (2014). Why Should the Public Participate in Environmental Decision-Making? *Periodica Polytechnica-Social and Management Sciences*, 22 (1). pp. 13-20. DOI <https://doi.org/10.3311/PPso.7400>

Merényi M. Miklós (2020). A részvételi költségvetés esélyei a magyar önkormányzatokban. Friedrich-Ebert-Stiftung –Megújuló Magyarországért Alapítvány K-Monitor Közhasznú Egyesület. Budapest.

Miles, Matthew B., Huberman, A. Michael & Saldana, Johnny (2018). *Qualitative Data Analysis: A Methods Sourcebook*, 4th edition, SAGE Publications, p. 408.

Oross Dániel & Kiss Gabriella (2021). More than just an experiment? Politicians arguments behind introducing participatory budgeting in

Budapest. *Acta Politica* <https://doi.org/10.1057/s41269-021-00223-6>

Oross Dániel (2020). Versengő demokráci-afelfogások, új részvételi lehetőségek? Képviselet, részvétel, deliberáció és demokratikus innovációk. *Politikatudományi Szemle* 29: 4 pp. 105-122. 9 p. <https://doi.org/10.30718/POLTUD.HU.2020.4.105>

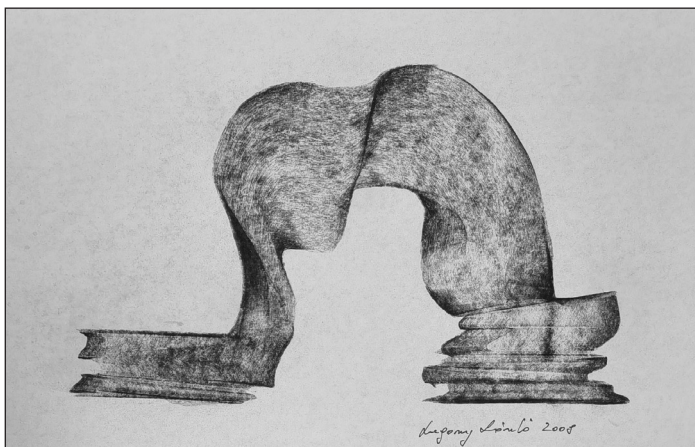
Pataki György (2007). Bölcs „laikusok”. *Társadalmi részvételi technikák a demokrácia szolgálatában*. *Civil szemle* 4. évf.3-4.szám. pp. 144-156

Sintomer, Y., Herzberg, C. & Röcke, A. (2008). Participatory Budgeting in Europe: Potentials and Challenges. *International Journal of Urban and Regional Research*, Volume 32 (1): 164–178. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2427.2008.00777.x>

Sintomer, Y., Röcke, A. & Herzberg, C. (2016). *Participatory Budgeting in Europe: Democracy and Public Governance*. Routledge, London–New York, 251.

Tamás Veronika (2020). Az önkormányzatok és a helyi társadalom integrációja In: Kovách Imre (szerk.): *Integrációs mechanizmusok a magyar társadalomban*. Társadalomtudományi Kutatóközpont – Argumentum Kiadó, Budapest.

Zongor Gábor (2020). Egyedül nem megy (még az önkormányzatoknak sem) *Comitatus*, 2020 Tél pp. 42-54.

Percepciók a sikerességről Baranya megyében

A mindennapi élet során sokakat foglalkoztató téma a periféria élhetlensége, a negatív demográfiai trendek, a globalizáció kihívásai, amelyben eltűnik a lokalitás unikuma. A vidéki élet szépségei, a „vidéki romantika” helyett a fejlesztési lehetőségek hiánya és az állandósult hátrányos helyzet egyre aggasztóbbá válnak a központoktól távolabb eső településeink esetében. A tanulmányban arra keressük a választ, hogy Magyarország egyik leginkább depressziós térségének tekinthető Baranya megye települései közül melyek (és miért) tekinthetők sikeresnek. A település vezetői szerint mit jelent a siker, annak milyen aspektusai vannak?

A tanulmány két primer adatfelvétel eredményeit veti össze a hazai szakirodalomban használt sikeresség fogalommal. A primer adatfelvételek Baranya megyében készültek 2020. és 2021. év második félévében. A kérdőíves lekérdés 63 település 233 válaszadóját vizsgálja, valamint 54 mélyinterjú készült el, a kérdőíves válaszok és előzetes feltevéseink árnyalására.

Előzetes ismereteink alapján feltételezzük, hogy a siker egy komplex, több tényezős jelenség, aminek elemzésébe beletartozik az infrastrukturális és ellátottsági tényezők fontossága, a helyi adottságok megléte, és kiaknázása, lakossági aktivitás, és a polgármester személye is. A hátrányos helyzetben lévő aprófalvak számára az „életben maradás” érdekében kénytelenek a korábbi tevékenységein túl a helyi adottságaikat figyelembe véve, és a helyi lakosság összefogásával a település gazdasági prosperitását növelni, ezáltal pedig a helyben lakók életminőségét javítani. Ez megakadályozhatja a lakosság folyamatos csökkenését (is).

Sikeresség periférikus térségekben

A sikeresség-sikertelenség viszonyrendszer leggyakrabban a centrum-periféria jelenségkör vizsgálata között olvasható, több tudományterület fő témája közé tartozik, meghatározó volt a nemzetközi fejlődéstanulmányok, valamint az országokon belüli regionális polarizáció elemzése során is (Prebisch 1950, Wallerstein 1974). A különböző megközelítések közötti közös jellemzőnek tekinthető, hogy a centrum, a sikeres térség minden esetben függésben tartja a perifériát (a sikertelent), esetenként elvonva annak erőforrásait. A centrum ugyanakkor jó mentor is, mivel modernizálja a perifériát, azaz közvetítő szerepet is betölthet. A történelmi determinizmus azt mutatja, hogy a periférikus jelleg állandósulhat, de bizonyos szintű mozgás tapasztalható az egyes térségek, települések esetében (Horváth-Rechnitzer, 2000; Lengyel-Varga, 2018). Kutatásunk elsősorban a hatalomban és térben betöltött pozíció összekapcsolásával keres választ arra a kérdésre, hogy a földrajzi-társadalmi-gazdasági és a hatalmi periférikus helyzet miért vezet fejlesztési szempontból hátrányos helyzethez, miként lehetne ezt a helyzetet kompenzálni (Pálné, 2021).

A sikeresség térbeliségével számos hazai kutató foglalkozott (Enyedi, 1996; Enyedi, 1997; Horváth, 2013; Csatári, 2000; Lengyel, 2000; Rechnitzer, 1993; Timár-Velkey, 2003; Lukács, 2008; Bársony-Horeczki, 2019; Nagyné Molnár, 2021) mind a városi térségekre, mind a vidéki területekre vonatkozóan meghatározták, mely tényezők léte avagy hiánya azonosítható az adott térségben vagy településen a sikerrel. Többségében szinonimaként található meg a fent említett szakirodalomban az élhetőség, kedvezményezettség, eredményesség, versenyképesség, támogatottság, jó működőképesség, agilitás és túlélési képesség definíciók. A kutatók által vizsgált fogalom szubjektív és objektív tartalommal is felruházható, kutatásainkban összevetettük, hogy az egyes települési helyi elit miként vélekedik a sikerességről és mit mutat a statisztika, azaz mikor objektívan szemléljük az adott települést. Az

esetek túlnyomó többségében (pl. Enyedi 1996) a vizsgált város gazdasági erejét mutatják be a szerzők, mint sikerességi faktort. A városokon kívüli terekben általában nem a versenyképesség, hanem a természeti erőforrások gazdagsága és a velük való gazdálkodás, ezen felül a helyi lakosság életminőségének javítására vonatkozó tényezők a sikerességi kritériumok (Józsa, 2014; Szörényiné, 2016). A sikeres vidéki térség, a sikeres kitelepülés ismérvei az eddigi kutatások ismerete alapján négy főbb pontban meghatározható: természeti és kulturális erőforrások (Szörényiné, 2016; Mezei, 2019), a helyi társadalom – helyi elit (Bódi-Bóhm, 2000), az intézményrendszer (a polgármester és képviselők) stabilitása (Bársony-Horeczki, 2018), a finanszírozás (Rechnitzer, 2000; Czene-Ricz, 2010). Ezen tényezőkhez kapcsolható mind objektív, mind szubjektív sikerességet mérő tényező. A települési sikeresség mindig komparatisztika eredménye, egy térség nem önmagához képest, hanem mindig a többivel összevetésben tekinthető sikeresnek, vagy sikertelennek (Ludescher, 2018).

Feltételezzük, hogy a siker egy sokrétű, több-féleképpen is értelmezhető jelenség, amelybe jelen tanulmány és kutatás során hozzátartozónak tekintettük az infrastrukturális és ellátottsági tényezőket, az atraktivitást, a közigazgatásban betöltött szerepkört és annak változását, a humán erőforrás mennyiségét és minőségét, a települések gazdasági erejét.

Sikeresség Baranya megyében, egy kutatás tapasztalatai

Az elemzés fókusza Baranya megye, amely Magyarországon mind gazdasági, mind infrastrukturális értelemben periférikus térségként jellemezhető. Demográfiai, társadalmi, gazdasági és településhálózati tekintetben leképezi az országot; Pécs centrális topográfiai elhelyezkedésű. Az országos jelentőségű és helyi érdekű közút- és vasútvonalak mind a megyeszékhely pozícióját erősítik. A megyében az aprófalvas jelleg (301 település) dominál. A megye történelme során állandó dichotómiát tapasztalhatunk, centrális funkciók egy alapvetően periférikus térségben (Hajdú, 2021). A kutatás során centrumként azo-

nosítottuk azokat a településeket, amelyek az alábbi tényezőkből legalább egyet birtokolnak:

- közigazgatási székhely funkció, amelyhez szoros kapcsolat van a népességszám, a közigazgatási ellátottság;
- gazdasági szempontból központi szerepkörű, a foglalkoztató és ellátó szerepkör;
- speciális funkciójú települések pl. ökofalvak, zárandokhelyek, határátkelők stb.

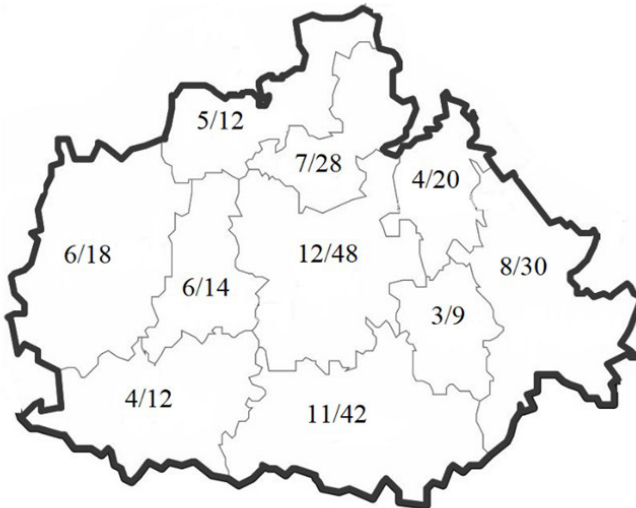
Perifériaként azonosítottuk azokat a településeket, amelyek leszakadó, függő viszonyt mutatnak: sem munkalehetőség, sem alapszolgáltatás nem elérhető; földrajzi értelemben határtérség (zsáktelepülés, megyehatár, országhatár, természet-földrajzi szempontból is határon helyezkedik el). A kutatás során hipotézisként fogalmaztuk meg a helyi erőforrás-függőség és a periféria aktivitásának kapcsolatát. A települések aktivitásának sikere a helyi fejlesztési rezsimek és a tényleges helyi adottságok erőforrásokká konvertálásának képességén múlik. A hipotézis igazolása érdekében kérdőíves lekérdézt és az eredmények árnyalása végett interjúkat végeztünk Baranya megye településein. A megkérdezettjeink a lakosság tagjai; olyan egyéneket kívántunk elérni, akik rendszeresen és hosszabb időn át vesznek részt az egyes települések döntéshozatali folyamataiban, véleményformálók; képesek arra, hogy befolyást gyakoroljanak hálózatuk, társadalmi tőkéjük vagy a társadalmi struktúrában betöltött szerepük miatt. Tudjuk, hogy ezen egyének nem homogén egységet alkotnak, főként nem az általunk vizsgált térségben, ahol teljesen eltérő szerepkörű egy 100 fő alatti településen döntéshozó, mint egy kisvárosi életre befolyást gyakorló személy. A „helyi elit” ezen fogalmának azonosításakor figyelembe vettük Best-Higley 2010, Harvey 2010, Kristóf 2019 definíciós meghatározásait. A végső mintában a települések közel egyötöde megjelent. A népességkategóriák, a települések jogállása volt az elsődleges szempont, a másodlagos a jelenlegi vagy múltbeli központi jelleg, valamint a speciális földrajzi értelemben vett periférikus jelleg. A kérdőíves lekérdézés telefonon valósult meg, az interjúk közel fele online platformon keresztül. Az egyes személyek elérése hólabda módszerrel valósult meg. A járáások vizsgálatok a felmérés kezdetekor elvárásaként fogalmaztuk meg az 500

fő alatti települések esetében 1-3 fő, az 500-1000 lakos alatti településeken 3-4 fő, a nagyközségekben és a kisvárosokban 5-8 fő lekérdezését. A Pécsi járás a Pécssett élő helyi elit viszonylagos nagysága miatt felülreprezentált, míg a Szentlőrinci járás az alacsony válaszadási hajlandóság és a befejezetlen kérdőívek száma miatt kevesebb sikeres lekérdezést mutat.

A kérdőíves lekérdezést követő évben (2021. második félévétől kezdődően) került sor – azonos szelekciót alkalmazva – az interjúalanyok kiválasztására. Az interjúalanyok a helyi elit vezetői, általában volt vagy jelenlegi vezető pozíciókat betöltő személyek (polgármesterek, intézményigazgatók, intézetvezetők, gazdasági társaságok vezetői, országgyűlési képviselők), akik a helyi érdekegyeztetés, a helyi döntéshozatalban hangadók, véleményvezérek. A falvakban, jellemzően 1000 lakos alatti népességgel rendelkezőkben élők szívesebben, körültekintően és kimerítően válaszoltak a kérdéseinkre. A képviselők és megyei közéleti személyek elérése nem bizonyult sikeresnek, többen elzárkóztak a válaszadástól, valamint „sablon-válaszokat” adtak, amelyek a további elemzésben nem használhatóak fel.

A személyes szempontokra vonatkozó kérdésre a résztvevők jellemzően igen hiányos válaszokat adtak, mégis a kutatás előzetes feltévesít részben igazolták. A településen maradás egyértelműen legerősebb indoka a családi és a munkahelyi kötődés. Előbbi érzelmi dimenziójú és erősebb (a válaszadók 90%-a említi), utóbbi inkább egzisztenciális és valamivel gyengébb, a válaszadók kétharmada számára fontos elem. A helyi közösség, a barátok szerepének említési gyakorisága jelentősen elmarad az előzőekétől, azonban minden harmadik válaszadó sorolja ezeket a fontosabb elemek közé, ahogy a tulajdon szerepét is, amely egyszerre jelenthet egzisztenciális és érzelmi kötődést. A település elhagyására vonatkozóan, a kisebb településekre általában jellemző, hogy az ott lakás ritkán „választás” kérdése: inkább döntenek arról, hogy nem hagyják el, mint hogy oda költözzenek. Érdekes és egyszerre elsomorító válaszokat is tapasztalhattunk a maradásra (500 fő alatti településeken a Sellyei járásban) nincs más választásom. A család, mint fő motiváció egyfajta determinizmust (is) jelöl. A második leggyakrabban említett motivációs tényező, a munkahely. A válaszadók 55%-a sze-

1. ábra A kérdőív lekérdezésébe bevont települések és a lekérdezettek száma járásonként*

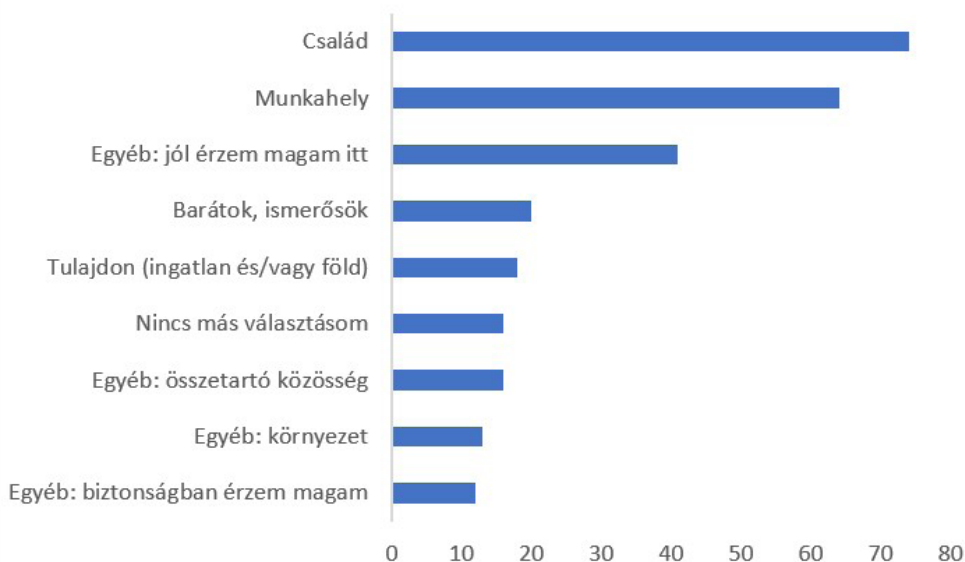

Forrás: szerzők saját szerkesztése (* a járásban a lekérdezésbe bevont települések száma / lekérdezett személyek száma)

rint ez a legfontosabb indok a lakóhely választása során. Ha ezen kérdést települési szinten is áttekintjük, azt tapasztaljuk, hogy az említési gyakoriság városokban (vagy dinamikusabb, nagyobb lélekszámú, atipikus falvakban) kiemelkedő. A munkahely, mint vonzerő említése az esetek több mint felében város vagy mikrotérségi központ esetében történt.

A külső fejlődést befolyásoló tényezőkre vonatkozó kérdésre is igen szórványos válaszok érkeztek, melyek nem alkalmasak az egyes településtípusok esetében következtetések levonására. Valamennyi befolyásoló tényező az ötfokozatú skálán átlagosan 4,0 és 4,4 közötti értéket kapott. Legfontosabbnak a helyi vezetést, illetve az infrastruktúrát tekintették (4,4), ezt követi a

2. ábra A „Miért választotta ezt a települést?” kérdésre adott válaszok száma*

Forrás: szerzők saját szerkesztése *több válasz is jelölhető volt

földrajzi elhelyezkedés, a természeti adottságok, a közszolgáltatások minősége, illetve a településkép (4,3), közösség (4,2), a helyi gazdaság jelentősége viszonylag hátra sorolódott (4,0). Utóbbi kategóriában több település esetében érkeztek igen alacsony pontok. Azok a települések, ahol a tényezők átlaga nem éri el a 4-es szintet, többségében ormánsági és Szigetvár környéki falvak, valamint Szigetvár városa, ugyanitt a helyi gazdaság fejlettségének átlagos értékelése mindössze 3,25. Említést érdemel azonban egy sor fontosnak tartott egyéb tényező, melyek az említések gyakorisága szerint a következők:

– A lakosság képzettsége, szellemi tőkéje, kedvező korstruktúrája, amely többnyire Pécs közeli településeken jelenik meg, de ide sorol-

hatók azok a települések is, ahol aktívabbak a civil szervezetek, ahol a betelepülő külföldiek hoznak új lendületet a falu életébe. Ehhez kapcsolódnak azok a vélemények is, amelyek a helyi oktatási, képzési kínálat elérhetőségét és jó minőségét tartják fontos tényezőnek (ez persze a közszolgáltatásokhoz is kapcsolódó elem).

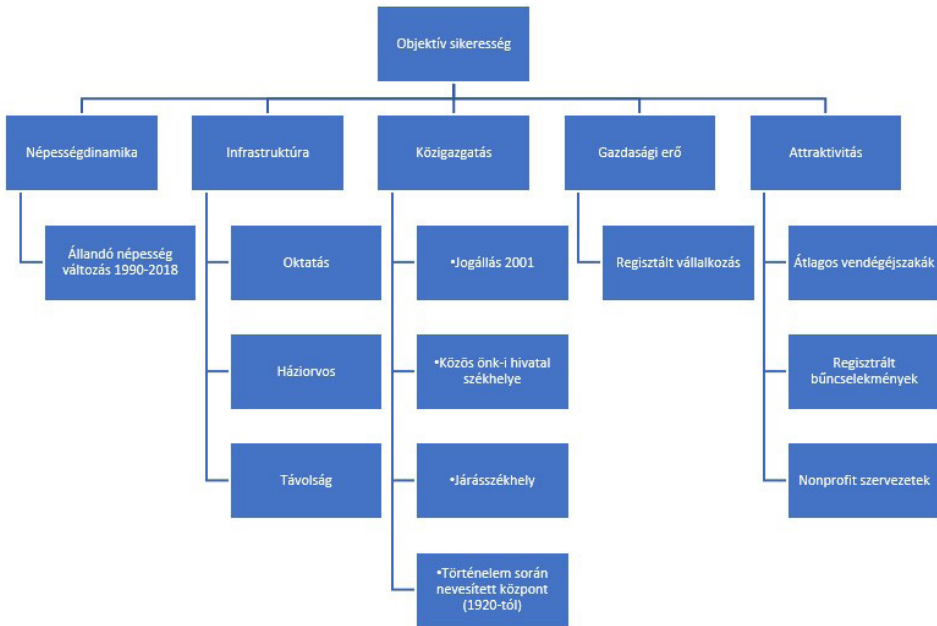
- Turisztikai vonzerők jelenléte.
- Történelmi, néprajzi és épített örökség.
- Nemzetiségek jelenléte, a soknemzetiségű lakosság, a nemzetiségek kulturális hagyományainak ápolása.
- Gasztronómia (főként a borkultúrához kapcsolódóan).
- Aktív és dinamikus vállalkozók jelenléte.
- Politikai kapcsolatok.

A sikeresség objektíven

A lekérdezésben részt vevő települések fejlődési pályája objektív mutatókkal mérve is rendkívül sokrétű képet mutat. A megye településeit négy dimenzió mentén vizsgáltuk, amellyel az objektív sikerességet kívántuk szemléltetni. Felhasználva a már idézett szakirodalmi tételeket, valamint eddigi kutatási tapasztalatainkat, az öt dimenzió a következőképpen épült fel: népességdinamika, összevont közigazgatás, gazdasági erő, infrastruktúra, attraktivitás.

A megye településeit a fenti dimenziók szerint rangsoroltuk. A közigazgatás dimenzióban megvizsgáltuk, hogy jelenleg milyen jogállású a település, jutalmaztuk a városi jogállást. A történelem során betöltött központi szerepkört is pozitívan értékeltük, figyelembe vettük a részleges alsófokú vagy középfokú funkciót betöltő szerepkört is. Pozitívan értékeltünk még, ha az adott település közös önkormányzati hivatal székhelye, illetve járásszékhely város. Az összevont közigazgatási dimenzió első tizennégy helyét a jelenleg is városi rangot betöltő település

3. ábra Az objektív sikeresség dimenziói

Forrás: a szerzők saját szerkesztése

foglalja el. A népességdinamikát vizsgálva 1990-től kezdődően (a közigazgatási határváltozással korrigálva az adatokat) a kisebb települések nagyobb növekedést mutatnak, mint a városok vagy akár a megyeszékhely. Az első tíz legnagyobb népességnövekedésű település közé csak egy város (Harkány) került, valamint kivétel nélkül a Pécs vonzáskörébe tartozó falvak. A gazdasági erő tekintetében megvizsgáljuk a regisztrált vállalkozások számát, foglalkoztatotti számát és „jutalmaztuk” azon településeket, ahol 20 főnél többet

foglalkoztató vállalat, gazdasági egység található. Az összesített rangsorokban lakosságárányosan is a városok kerültek abszolút pozícióba, de kiemelkedik Pellérd, Szászvár, Szajk, Kővágószőlős a települések között. Az infrastruktúra dimenziójában az oktatás pillérnél megvizsgáltuk, hogy az általános iskola feladatellátási helye az adott településen található-e, valamint a 18 éves és idősebb lakosok esetében a legalább középszintű érettségivel rendelkezők arányát. Sikeresnek tekintettük azt a települést, ahol tartósan kiépültek tekint

hető az alapfokú oktatás, valamint az érettségizettek aránya a többi településhez képest abszolút magasabb értékű. Minimális mértékben, de Kozármisleny értéke meghaladják a megyeszékhelyét, így ebben a dimenzióban ez a kisváros került az első helyre. Meglepő, de az első tíz helyezett között nem csak városi jogállású településeket találunk, hanem főként olyan kedvelt turisztikai és kiköltözési célpontokat, mint pl. Orfű, Pogány, Bogád, Cserkút. Sikeresnek tekintettük továbbá azt a települést, ahol megtalálható a háziorvosi szolgálat; valamint amely a járásszékhelytől illetve a megyeszékhelytől 15 km-es távolságban (azaz tömegközlekedéssel napi ingázási kapcsolatban) áll. Attraktivitás dimenzióban a bevonzási képességét a vendégéjszakák számával, a falu társadalmi tőkét a nonprofit szervezetek számával és a megtartási képességet a bűncselekmények számával modelleztük. Az öt dimenzió összesítésében a leginkább sikeresnek tekinthető húsz település között találjuk a megyeszékhelyet, a legtöbb kisvárost (1. táblázat).

1. táblázat. Az objektív dimenziók alapján legsikeresebb települések

Település	Összesített rangsor	Kérdőívben vizsgált
Kozármisleny	1	igen
Pécsvárad	2	igen
Bóly	3	igen
Nagykozár	4	igen
Harkány	5	igen
Siklós	6	igen
Szajk	7	nem
Pellérd	8	igen
Szabadszentkirály	9	nem
Magyarszék	10	igen
Mecseknádasd	11	igen
Bicsérd	12	igen
Pogány	13	igen
Hásságy	13	nem
Martonfa	15	nem
Zengővárkony	16	nem
Pécsudvard	17	nem
Szigetvár	18	igen
Pécs	19	nem
Keszü	20	igen

Forrás: a szerzők saját szerkesztése KSH és TEIR adatbázisai alapján

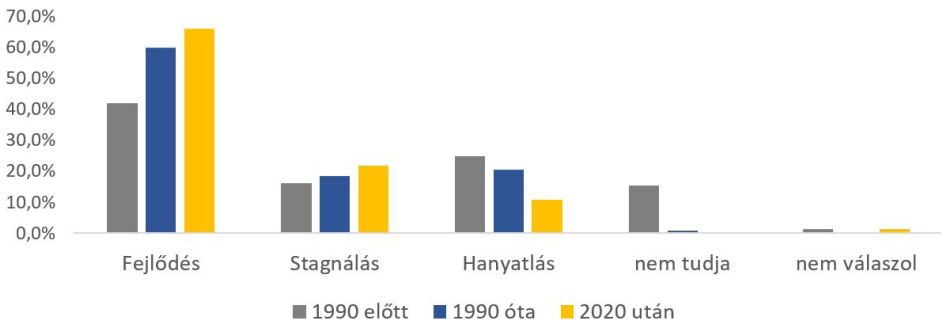
A kérdőívben ezen objektív adatok visszaigazolását prognosztizáltuk, a települések fejlődési pályáira is rákérdeztünk a helyi elitnél. A válaszokat négy csoportra lehet osztani. Az optimisták (a válaszadók 41%-a) magabiztosan nyilatkoznak és fejlődési pályát prognosztizálnak, e csoport közel fele dinamikus növekedésben bíz. Az óvatos optimisták (minden ötödik válaszadó) szintén növekedést várnak, de lassabb üteműt és nagyobb bizonytalanság mellett. A növekedési várakozások hátterében többször megjelenik az M60-as út fejlesztése, ahogy az is, hogy szükséges fejlesztések (munkahelyteremtés, infrastruktúra, közszolgáltatás-fejlesztés) nélkül nem képzelhető el. Stagnálásra számít a válaszadók negyede. Közülük többen vannak, akik remélik, hogy legalább nem lesz rosszabb a helyzet, mint azok, akik bár változatlanyságot vetítenek előre, enyhe növekedést sem zárnak ki. Többen megfogalmazták azt is, hogy a stagnáláshoz is jelentős fejlesztéseket (infrastrukturális, idegenforgalmi, helyi gazdasági stb.) kell megvalósítani. Visszaesést vizionál

a válaszadók 10 százaléka – jellemzően a népességszám folyamatos csökkenése, a források tartós hiánya miatt. Végül néhányan nem tudtak véleményt nyilvánítani, ők főként a bizonytalan körülményekre hivatkoztak (járványhelyzet, önkormányzatok jövője, fejlesztési források). Az érkezett válaszok több mint kétharmada (140) a fejlődési pályához kapcsolódik, 62-en pedig a stagnálást, visszaesést próbálja indokolni. A fejlődési pályát vizionálók 40%-a szerint a növekedés a külső források bevonásához kapcsolódik, mely egyben az eddigi fejlődés magyarázata is. Ezek között a falufejlesztési pályázatokat, a különböző uniós forrásokat nevesítik. A válaszadók közel negyede a településmenedzsmentben, a jó és ambíciózus vezetőkben látja a fejlődés garan-

ciáját. A növekedés harmadik leggyakrabban említett feltétele több tényezéből tevődik össze, de alapvetően az aktivitáshoz kapcsolódik, részben a demográfiai szerkezet javulásához, a fiatalok megjelenéséhez köthető (városból való kiköltözés, faluba való visszaköltözés, több esetben a CSOK-nak köszönhetően), részben a település fejlődésében elkötelezett vállalkozók jelenlétéhez kapcsolódik.

Említést érdemel még (22-22 említéssel) az infrastrukturális fejlesztés: legtöbbször az elérhetőség, a közúthálózat fejlesztését (különösen az M60-as autópálya beruházást) nevezik meg; emellett a munkahelyteremtő és iparfejlesztő beruházások megvalósulása, valamint a turisztikai fejlesztések is megjelennek.

4. ábra A települések fejlődési pályájának prognózisa a kérdőívek alapján

Forrás: a szerzők saját szerkesztése

A külső és belső erőforrások jelentőségének megítélése folytán a külső erőforrások jelentőségének növekedését láthatjuk a válaszok alapján. A rendszerváltás előtt a saját forrásokra támaszkodás (összességében) meghaladta az 50%-ot, és a külső erőforrásoktól kisebb mértékben függött a térség sorsa (53% vs. 47%). A rendszerváltástól az Unióhoz való csatlakozásig tartó időszakban megfordult ez az arány, a külső erőforrások már 55%-ban határozták meg a fejlődést. Az EU-integrációt követően jelentős változás következik meg, ma a belső erőforrásokra támaszkodás már csak 30%.

A sikeresség szubjektív dimenziója

A kérdőív alapos elemzése során arra a megállapításra jutottunk, hogy a megye tele van önmagát sikeresnek definiáló, önmagára központként tekintő településsel. A felmérés során kapott válaszok alapján a megyében számos sikeres települést is azonosíthatunk (mind az objektív, mind a szubjektív kategória összevetése mentén): a több mint kétszáz válaszadó 52 különböző települést nevezett meg egyszerre központként és sikeresként. Figyelemre méltó, hogy az említett települések jelentős része mikrotérségen belüli,

gyakran a válaszadó szomszéd települése. Szintén kiemelendő, hogy a megyeszékhely települést csak ketten nevezték meg, a vizsgált térségen kívül Kaposvár és Bonyhád is felkerült a listára. A tíz (tizennégy) legtöbbször említett települést rangsorolja a 2. táblázat.

Látjuk, hogy van átfedés a szubjektív és az objektív lista között. A tíz (szubjektíve) legsikeresebbnek tartott település közül öt objektív mércével is sikeres (illetve megfordítva: az objektív mércéink szerint legsikeresebb tíz településből ötöt a többség is sikeresnek tart) Ez az öt baranyai település pedig: Kozármisleny, Bóly, Harkány, Siklós, Mecseknádasd.

2. táblázat. Sikeres települések szubjektív megítélése alapján és objektív mércével

Objektíven sikeresek	
1.	<i>Kozármisleny</i>
2.	Pécsvárad
3.	Bóly
4.	Nagykozár
5.	<i>Harkány</i>
6.	<i>Siklós</i>
7.	Pellérd
8.	Magyarszék
9.	<i>Mecseknádasd</i>
10.	Bicsérd

Szubjektíven sikeresek	
1.	Bóly
2.	Villány
3.	<i>Kozármisleny</i>
4.	Mohács
5.	Alsómocsolád
6.	<i>Harkány</i>
7.	Hosszúhetény
8.	<i>Siklós</i>
9.	Palkonya
10.	<i>Mecseknádasd</i>

Forrás: a szerzők saját szerkesztése a kérdőív adatai alapján (a dőlttel jelölt települések mindkét listán megtalálhatóak)

pülésfejlesztés és településmenedzsment lehet. A válaszokból azonban az is látszik, hogy míg más településeket (Mohács, Villány, Szentlőrinc, Harkány, Orfű, Hosszúhetény, Bicsérd) csak egy-egy alkalommal nevezték meg sikeres településnek olyan válaszadók, akik nem az említett település mikrotérségében élnek, addig Bóly a megye távolabbi településeinek élőkétől is húsz említést kapott. A sikeresség tényezőinek vizsgálatakor a legtöbbször említett öt település esetében adott válaszokat vizsgáltuk. Ezen öt település között négy kisváros, illetve egy község, Alsómocsolád található.

A legtöbb említést idegenforgalomhoz kapcsolódó adottságok kapták, melyen belül egy jól látható kategória is képezhető, ugyanis a sikerességet kifejezetten a borászathoz és a borturizmushoz több mint harmincan kötötték. Mivel a szőlészet-borászat csak részben turisztikai ágazat, a sikerességhez főként úgy kapcsolódhat, ahogy maga a turisztikai ágazat egésze is, mint megélhetési lehetőséget biztosító gazdasági bázis. Az egyéb gazdasági bázishoz köthető elemek között a leggyakrabban az ipari parki fejlesztések, a nagyobb munkahelyeket is teremtő beruházások, külföldi befektetők megjelenése, az aktív helyi vállalkozások és a munkahelyteremtő prog-

3. táblázat. A szubjektív sikeresség tényezői az öt legsikeresebbnek tartott település esetében (említésszámok)

1. Biztos gazdasági bázis ezen belül turisztikai vonzerők (114) borászat, borturizmus (30) ipar jelenléte (32) munkahelyek, munkahelyteremtés (18) fejlett helyi vállalkozások (15) nyersanyag, speciális helyi erőforrás (10)	196
2. Településvezetés	103
3. Társadalmi és humán tőke ezen belül összetartó közösség (31) demográfiai tendenciák, humán tényezők (21) nemzetiségek (14) civil szervezetek (9)	75
3. Pályázati források	43
4. Infrastruktúra, közszolgáltatások minősége ezen belül infrastruktúra (20) közszolgáltatások (17)	37
5. Politikai támogatottság	29
6. Kedvező (központi) fekvés	16
7. Természeti értékek	11

Forrás: a szerzők saját szerkesztése a kérdőív adatai alapján

ramok jelennek meg. Ritkábban a mezőgazdaság adottságai és általában a kedvező gazdasági feltételrendszer. Egy kistelepülésen működő nagyobb foglalkoztató a település sikerességét alapvetően határozza meg: jó példa erre a királyegyházi cementgyár vagy az alsómocsoládi húszüzem. A sikeresség sokak szerint meghatározó eleme a településvezetéshez kapcsolódik. Az összes ebbe a kategóriába sorolható elemnél ráadásul 58 válaszadó kifejezetten a polgármester személye (aktivitása, felkészültsége, tudatossága) miatt tartja sikeresnek a települést, s 45-en nyilatkoztak általában az általában a település vezetőiről (önkormányzatról, képviselőkről). Amennyiben egy társadalmi és humántőke-kategóriát képzünk, és ebbe soroljuk mindazokat az elemeket, amelyek valamilyen kapcsolatban vannak a településen élők képességeivel, aktivitásával, az együttműködésre való készséggel és képességgel, akkor egy, a sikeresség szempontjából alapvetően fontos té-

nyezőcsoportot kapunk. Ennek elemei között találjuk azokat a pozitívumokat, mint a kedvezőbb demográfiai tendenciák (egyre több a városból kiköltöző képzett fiatal), esetenként a külföldi betelepülők által hozott új lendület, ide kapcsolódik a településen élők átlagosnál jobbnak ítélt képzettségi szintje, az összetartó, együttműködő közösség jelenléte, a nemzetiségek kohéziót erősítő hagyományörző aktivitása, valamint az innovatív aktív civil szervezetek jelenléte, munkája.

Miközben a fejlődési pálya feltételei/magarázatai között a külső, főként pályázati források bevonása, volt a legfontosabb, most azt látjuk, hogy bár a pályázatok, és azok hatékony felhasználása a települések sikeressége szempontjából is fontos, már közel nem a leggyakrabban említett tényező.

Az infrastruktúra fejlettségével és fejlesztésével (többször a további fejlődést ígérő komolyabb beruházások: autópálya, híd, ipari park)

kapcsolatos szempontok mellett a jó minőségű és helyben elérhető közszolgáltatások is megjelennek a sikeresség feltételei között. Mindenképpen említést érdemel a politikai kapcsolatrendszer, amely gyakran a pályázati források bevonásával, munkahelyteremtő beruházásokkal együtt jelenik meg. A sikeresség szempontjából a jó politikai kapcsolatokkal rendelkező településvezetést vagy egy befolyásos helyi „erős ember” (országgyűlési képviselő, lobbista) szerepét több mint harmincszor olvashattuk a válaszok között. Végül két, a sikerességben szerepet játszó szempont érdemel még említést. A település (központi vagy főút melletti) elhelyezkedése, amely inkább közvetetten fontos tényező, hiszen ez a földrajzi a pozíció teszi alkalmasabbá befektetők fogadására, vonzóbbá a kitelepülő városi lakosság számára; valamint a természeti környezet, a természeti értékek, amelyek miatt a település részben turisztikai vonzó desztináció, részben vonzó lakóhely lehet. Bóly, mint a legtöbbször által sikeresnek tartott településen a siker tényezői között a polgármester személye, a tudatos és jó településmenedzsment (18 említés) mellett az ipari vállalkozások jelenlétét (13) és a tudatos infrastruktúra- és iparfejlesztés eredményeit (7) említik leginkább, de többen magyarázzák a sikerességet a pályázati aktivitással, a jó közösséggel és a svábok szorgalmával is. Míg Bólyban a siker mögött senki sem sejtett politikai kapcsolatrendszert, addig a másik sikeres baranyai kisvárosban, Villányban ez a már többször említésre kerül (7). Nem vitatható azonban, hogy itt a pályázati aktivitás (4) és a vállalkozói aktivitás (2) mellett a borászat és különösen a kapcsolódó borturizmus áll a siker hátterében. Kozármisleny jelentősen

profitál Pécs közelségéből, ahova a fiatalabb és képzettebb korosztály tömegesen költözik ki (6). Ezt az adottságot ugyanakkor a jó településvezetés (5) ki is tudja használni, aki az eredményes pályázati aktivitás mellett elsősorban az ipar- és vállalkozásfejlesztési tevékenysége (7) miatt is népszerű. Mohácson is a jó vezetést, a polgármester személyét említik legtöbbször (7), többször összekapcsolják az eredményességet a jó politikai kapcsolatokkal is (4), amely a sikeres ipar- és infrastruktúra-fejlesztésben is megnyilvánul. Alsómocsoládon nagyon fontos a húsüzem, mint biztos gazdasági bázist jelentő foglalkoztató (4), de kiemelkedik a vezető (7) kompetenciája és aktivitása és a jó közösség (3).

Négy sikeresnek mondott települést részletebben is megvizsgáltunk (Bóly, Mohács, Villány, Kozármisleny), az említési gyakoriság sorrendjében következő települések már jelentősen lemaradnak.

1. A településen maradás és a településre költözés idokai között a munkahely az egyetlen olyan tényező, amelyben érdemi eltérés van. Az eltérés különösen a településre költözés esetén jelentős, közel 30%-kal gyakrabban említik ezt a szempontot, mint az összes megkérdezett.
2. A település fejlődésében szerepet játszó tényezőket vizsgálva a helyi vezetés, az infrastruktúra és a közszolgáltatások minősége meghatározó, s ezeket a sikeres településről érkező válaszadók is fontosnak értékelik, talán meglepő, hogy itt érdemi különbség nem mutatható ki. Elképzelhető, hogy ezt a sikeres települések alapnak tekintik?

4. táblázat A települések fejlődésében szerepet játszó tényezők

Tényezők	Összes válaszadó szerint	(szubjektíven) Sikeres településen élők szerint	Eltérés	(objektíven) Sikeres településen élők szerint	Eltérés
<i>Elhelyezkedés</i>	4,27	4,37	+0,10	4,62	+0,35
Természeti adottságok	4,31	4,16	-0,15	4,30	-0,01
Helyi vezetés	4,45	4,41	-0,04	4,50	+0,05
Közszolgáltatások	4,33	4,28	-0,05	4,49	+0,16
Infrastruktúra	4,41	4,48	+0,07	4,49	+0,08
Közösség	4,17	4,18	+0,01	4,19	+0,02
<i>Helyi gazdaság, munkahelyek</i>	3,97	4,71	+0,74	4,38	+0,41
Településkép	4,29	4,38	+0,09	4,31	+0,02

Forrás: a szerzők saját szerkesztése a kérdőív adatai alapján

Említést érdemel az elhelyezkedés, amely a sikeres települések körében egy tizeddel jobb értékelést kap és a természeti adottságok, amelyek bár nem elhanyagolhatóak, de a sikeres településről érkező válaszadók szerint a legkevésbé meghatározóak, a rangsorban az utolsó helyre kerülnek, a különbség 0,15. Igazán kiugró különbség a tényezők megítélésében egyedül a helyi gazdaság és a munkahelyek szerepét illetően látszik. Nem csupán a 0,74-es eltérés jelentős, hanem az is, hogy ez a szempont összességében a rangsor végén szerepel, míg a sikeres településen elő válaszadók szerint a nyolc tényező közül a legfontosabb. Összességben ez az eredmény a munkahely településre költözésben játszott kiemelkedő szerepével is.

Az *objektív szempontok alapján* legsikeresebb településekről érkező válaszok két ponton térnek el az összes válaszadó véleményétől, a szubjektív szempontok szerint válogatott válaszokkal sok hasonlóságot mutatva. E településeken élők az elhelyezkedést fontosabbnak tartják a fejlődés szempontjából, mint az átlag (4,62 vs 4,27), hasonlóan nagyobb jelentőséget tulajdonítanak a helyi gazdaság fejlettségének és a helyben elérhető munkahelyeknek (4,38 vs 3,97) és valamivel fontosabb számukra a közszolgáltatások elérhetősége, színvonala (4,5 vs 4,3). A többi szempont nagyon hasonló megítélést kapott. Érdekes eredmény, hogy azokon a településeken, akiket szubjektíven sikeresnek tartanak, fontosabb a gazdasági helyzet még az objektíven sikeres településen élők megítélésénél is fontosabb, kiemelkedő jelentősége tehát annak, hogy jelen van a gazdasági bázis egy településen, hogy mennyire tudnak sikeresek lenni a vállalkozók megtartásában, bevonásában egyes települések.

3. A jövőbeli fejlődési pályára vonatkozó kérdés esetében az összes megkérdezett körében határozott optimizmus volt érzékelhető, a válaszadóknak negyede számít stagnálásra, s csak 10%-a visszaesésére, miközben kétharmaduk fejlődésre számít. Ezt a pozitív várakozást is felülmúlja az az optimizmus, amely a külön vizsgált négy sikeres településről érkező válaszokból olvasható ki: szinte mindenki további fejlődésre számít (minden harmadik dinamikus növekedésre), s csak 1-1 válaszadó

gondolja azt, hogy stagnálás, illetve visszaesés várható.

A sikeresnek tartott településekről érkező válaszok alapján az infrastrukturális fejlettség és fejlődés, az ipari parkokba történő investálás segítheti a foglalkoztatás magas szinten tartását, ami szerintük a pozitív jövőkép legfontosabb alapfeltétele. És valóban: ha megnézzük a kiemelkedően sikeres településeket ott ezek a fejlesztések megtörténtek és jelenleg is jellemzőek (Mohács, Bóly, Kozármisleny). Szintén fontos tényező szerintük a koncepcióval rendelkező, következetes vezetőn, de említik a fiatal vállalkozói réteg megtartását, vonzását, támogatását is. Érdekes talán, hogy a válaszadók összessége fontosabbnak ítéli a pályázati forrásokat, mint a legsikeresebb településeken élők. Az a gyakori jelenség is állhat e mögött, hogy a sikeres települések nem csak, illetve nem elsősorban attól tudtak és tudnak fejlődni, hogy sokkal több külső forrást szereztek, de attól is, hogy belső erőforrásaik mozgósítása jobb és a hatékony, stratégiai illeszkedő forrásfelhasználás is jellemző. A másik oldalon az infrastruktúra minőségét meghatározóbbnak ítélik a sikeresnek mondott településeken élők, mint a teljes minta.

4. A fejlődési pálya magyarázatára vonatkozó válaszok alapján az összes megkérdezett szerint a sikeres jövő feltétele a forrásszerzés (40%), a jó vezetés és az aktivitás (25%-25%). A sikeres településeknél szintén a forrásszerzés a legfontosabb, de valamivel kevesebb említést kapott, míg a vezetői ambíciókat és kompetenciákat az átlagnál fontosabbnak ítélik (33%). Érdemi különbség van az infrastruktúrával kapcsolatban, amelyek a sikeres települések esetén a további fejlődés legfontosabb feltételei. Ezek között közútfejlesztések, iparterületek kialakítása és közművesítése szerepelnek.

Összegzés

A tanulmány a település sikerességét több dimenzió kerésztül igyekezett felmérni. A kérdőív és az interjúk által feltárt személyes motivációkon (a település választásának, illetve a helyben maradás okai) túl a külső adottságok, a bejárt fejlődési pálya, illetve annak magyarázata is a

szubjektív sikeresség részét képezte. Az elemzés során az eredmények számszerű áttekintése mellett kitértünk egyes konkrét esetekre is, melyek a sikeres települések esetében említésre kerültek. A szubjektív sikeresség mentén azt vizsgáltuk, hogy vannak-e a kérdőív kérdései között olyanok, amelyeknél azok a települések, amelyeket a legtöbb válaszadó sikeresként említett, az átlagtól jelentősen eltérően viselkednek.

Összegezve az a kép rajzolódik ki, hogy a sikeresség legfontosabb feltétele a gazdasági bázis megléte. Természetes az is, hogy a további fontos szempontok (településmenedzsment, forrásbevonás, lobby stb.) is alapvetően ennek a bázisnak a megerősítését és megerősítését szolgálják. A gazdasági bázishoz köthető elemek között a leggyakrabban az ipari parki fejlesztések, a nagyobb munkahelyeket is teremtő beruházások, külföldi befektetők megjelenése, az aktív helyi vállalkozások és a munkahelyteremtő programok jelennek meg. Egy kistépelülésen működő nagyobb foglalkoztató a település sikerességét alapvetően határozza meg, jó példa erre a királyegyházi cementgyár vagy az alsómocsoládi húsüzem.

A sikeresség sokak szerint meghatározó eleme a **településvezetéshez** kapcsolódik. Sokan a polgármester személye (aktivitása, felkészültsége, tudatossága) miatt tartják sikeresnek a települést.

A **társadalmi és humán tőke** (a településen élők képességei, aktivitása, az együttműködésre való készség és képesség) is alapvetően fontos tényező. Ennek elemei között találjuk azokat a pozitívumokat, mint a kedvezőbb demográfiai tendenciák, esetenként a külföldi betelepülők által hozott új lendület, ide kapcsolódik a településen élők átlagosnál jobbnak ítélt képzettségi szintje, a összetartó, együttműködő közösség jelenléte, a nemzetiségek kohéziót erősítő hagyományörző aktivitása és az innovatív aktív civil szervezetek jelenléte, munkája. A közösség fontossága a kisebb településeken tűnik meghatározónak (pl. Alsómocsolád)

Miközben a fejlődési pálya feltételei/magyarázatai között a külső, főként **pályázati források** bevonása volt a legfontosabb, úgy látjuk, hogy ezek hatékony felhasználása a döntő a települések sikeressége szempontjából. Az **infrastruktúra** fejlettségével és fejlesztésével (többször a

további fejlődést ígérő komolyabb beruházások: autópálya, híd, ipari park) kapcsolatos szempontok mellett a jó minőségű és helyben elérhető közszolgáltatások is megjelennek a sikeresség feltételei között.

Mindenképpen említést érdemel a **politikai kapcsolatrendszer**, amely gyakran a pályázati források bevonásával, munkahelyteremtő beruházásokkal együtt jelenik meg. A sikeresség szempontjából a jó politikai kapcsolatokkal rendelkező településvezetést vagy egy befolyásos helyi „erős ember” szerepét gyakran olvashattuk a válaszok között.

Végül két, a sikerességben szerepet játszó szempont érdemel még említést. A település (központi vagy főút melletti) elhelyezkedése, amely inkább közvetetten fontos tényező, hiszen ez a földrajzi a pozíció teszi alkalmasabbá befektetők fogadására, vonzóbbá a kitelepülő városi lakosság számára; valamint a természeti környezet, a természeti értékek, amelyek miatt a település részben turisztikai desztináció lehet (lásd gazdasági bázis!) részben a lakóhelyi funkciót értékelheti fel.

Bóly nem csupán kiemelkedő említésszám miatt tekinthető a térségben vitán felül sikeres településének. A kisváros gyakran szerepel a jó gyakorlatok, a pozitív példák között, ennek legfőbb oka a koherens, tudatos településfejlesztés és településmenedzsment lehet. Hasonló tudatosság jellemzi a Pécs szomszédságában városá fel-növő Kozármislenyt, amelynek sajátos sikertörténete egyben a megyeszékhely sikertelenségének egyik tünete is.

HORECZKI RÉKA – PÓLA PÉTER

Abstract

In everyday life, many people are concerned about the unlivability of the periphery, negative demographic trends, and the challenges of globalization, in which the uniqueness of locality is disappearing. The beauty of rural life, the lack of development opportunities, and the persistent disadvantage of our more remote settlements, rather than the 'romance of the countryside', are becoming increasingly worrying. In this study, we seek to answer the question: which (and why) of the municipalities in Baranya county, one of

the most depressed areas in Hungary, can be considered successful? What do the leaders of the municipalities think success means, and what aspects does it have?

The study compares the results of two primary data surveys with the concept of success as used in the national literature. The primary data surveys were conducted in Baranya County in the second half of 2020 and the second half of 2021. The questionnaire survey investigated 233 respondents from 63 municipalities and 54 in-depth interviews were conducted to nuance the questionnaire responses and our preliminary assumptions.

Based on our preliminary knowledge, we assume that success is a complex, multi-factorial phenomenon, including the importance of infrastructure and amenities, the existence and exploitation of local assets, the activity of the population, and the mayor. In order to „survive”, small villages in disadvantaged situations are forced to go beyond their previous activities and, by taking into account their local assets and by bringing together the local population, to increase the economic prosperity of the settlement and thus improve the quality of life of the local inhabitants. This can (also) prevent a continuing population decline.

Keywords: successful, Baranya county, rural area, periphery

Irodalomjegyzék

Bársony, S. – Horeczki R. (2018): Lehet-e egy hátrányos helyzetű település sikeres? Falu Város Régió pp. 73-79.

Best, H. – Hingley, J. (2010): Democratic Elitism: New Theoretical and Comparative Perspectives. BRILL

Bódi, F. – Böhm, A. (2000): Sikeres helyi társadalmak Magyarországon. Agroiinform Kiadóház, Budapest

Czene, Zs. – Ricz, J. (szerk.) (2010): Helyi gazdaságfejlesztés: ötletadó megoldások, jó gyakorlatok. Budapest, VÁTI

Csatári, B. (2000): A magyarországi kistérségek vidékiség-kritériumai. In: Horváth, Gy. – Rechnitzer, J. (szerk.): Magyarország területi szerkezete és folyamatai az ezredfordulón. Buda-

pest, MTA Regionális Kutatások Központja pp. 193-217.

Enyedi, Gy. (1997): A sikeres város. Tér és Társadalom, IV. évf. pp. 1-7.

Enyedi, Gy. (1996): Regionális folyamatok Magyarországon. Hilscher Rezső Szociálpolitikai Egyesület, Budapest.

Hajdú, Z. (2021): Az állami beavatkozások szerepe a centrum-periféria viszonyrendszer formálásában Baranya megyében az államszocialista korszakban (1949-1990). Észak-Magyarországi Stratégiai Füzetek XVIII. évf. 1. pp. 15-26.

Harvey, W. S. (2010): Methodological Approaches for Interviewing Elites. Geography Compass, 4 (3)

Horváth, E. (2013): Kicsit között a legkisebbek. A törpefalvak sikerének titka. Doktori értekezés. Győr

Horváth Gy. – Rechnitzer J. (2000) (szerk.): Magyarország területi szerkezete és folyamatai az ezredfordulón. MTA RKK, Pécs

Kristóf L. (2019): Szelekció, defenzivitás, pozicionalitás. Az elit, mint nehezen elérhető társadalmi csoport kutatásának módszertani problémáiról. Politikatudományi Szemle 2.

Lengyel I. – Varga A. (2018): A magyar gazdasági növekedés térbeli korlátai - helyzetkép és alapvető dilemmák. Közgazdasági Szemle. LXV. évf. pp. 499—524. DOI:10.18414/KSZ.2018.5.499

Lengyel, I. (2000): A regionális versenyképességről. Közgazdasági Szemle. 12. pp. 962-987.

Ludescher, G. (2018): Vidéki térségek átalakulása. In: Cziprián Kovács, L. – Kozma, Cs. (szerk.): A második erdélyi nemzetközi közigazgatás-tudományi konferencia magyar nyelvű tanulmányai. pp. 24-39.

Lukács, G. (2008): Sikeres vidék. Szaktudás Kiadó Ház, Budapest.

Nagyné Molnár M. (2022): Vis-majior modell a kistelepülések túlélésében a pandémia idején. In: Horeczki R. – Szabó T. (szerk.): A Vidéki Magyarország a Pandémia Korában. IX. Falukonferencia. KRTK Regionális Kutatások Intézete, Pécs. pp. 132-144.

Mezei Cecília (2019): Fejlesztési kényszerpályák. Dialóg Campus, Budapest

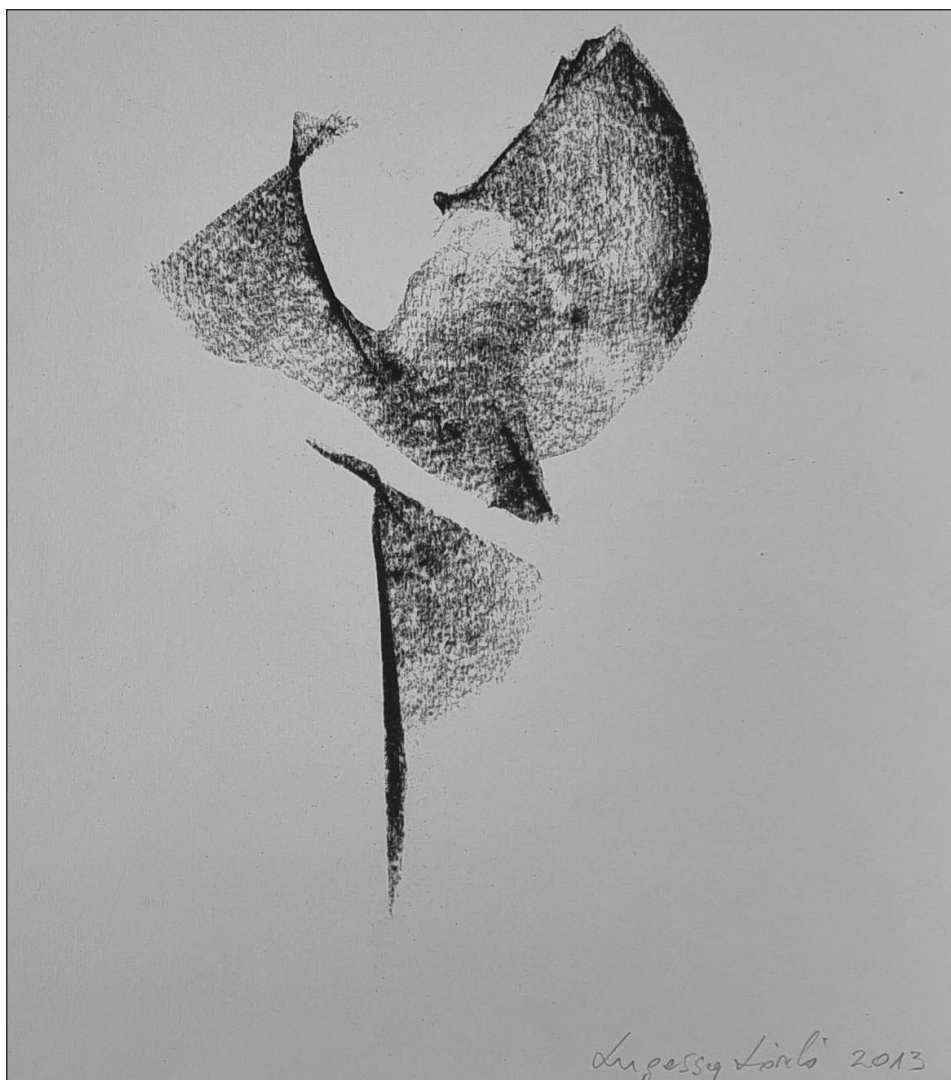
Pálné Kovács I. (2021): A centralizáció és a perifériák fejlődési esélyei. *Tér és Társadalom*. 35/4. pp. 215-240.

Prebisch, R. (1950) *The Economic Development of Latin America and Its Principal Problems*, United Nations Department of Economic Affairs, Economic Commission for Latin America (ECLA), New York.

Rechnitzer, J. (1993): Szétszakadás vagy felzárkózás. A térszerkezetet alakító innovációk. MTA RKK, Pécs-Győr

Tímár, J. – Velkey, G. (2003): *Várossiker alföldi nézőpontból*. MTA RKK ATI, Budapest-Békéscsaba

Wallerstein, I. (1974): *The Rise and Future Demise of the World Capitalist System: Concepts for Comparative Analysis*. *Comparative Studies in Society and History* Vol. 16, No. 4, pp. 387-415
Cambridge University Press

A települések fejlődési képessége és fejlesztési lehetősége – Bük város példáján

A települések fejlődési képességeiről és lehetőségeiről könyvtárnyi szakirodalom áll rendelkezésre. Hazánk 2004-es uniós csatlakozása óta Magyarország is átvette az unióban alkalmazott szemléletet és gyakorlatokat, a legfőbb elméleti megközelítés napi gyakorlattá, rutinná vált.

A 2020 elején kirobbant koronavírus-világjárvány viszont felülírta a célokat, protokollokat, a helyi fejlesztések esetén is megdőlt a mindenáron való növekedés favorizálása a már meglévő rendszerek működtetési feltételek biztosításával szemben. A kríziskezelés gyakorlatilag állandóvá vált, és ennek a fényében felértékelődött a települések ellenálló-képességének fejlesztése.

Jelen tanulmány célja egy nyugat-dunántúli fürdőváros példáján bemutatva azt vizsgálni, hogy a hagyományos településfejlesztési eszközök ebben a válsághelyzetben miként alkalmazhatók és milyen hatás érhető el általuk a fenntartható településfejlesztés érdekében.

A település fejlesztési szempontú meghatározása és megközelítése

A település definíciói

A települések sokféleségét, és az egyes települések összetettségét mi sem bizonyítja jobban, mint az a tény, hogy nem létezik olyan általános érvényű definíció, amelyet minden tudomány elfogadna.

A közigazgatás-tudomány például az igazgatás alapvető egységének, a szociológia egy strukturált népességszociológiai egységnek, a mérnöki tudományok egy komplex műszaki infrastruktúrának, míg például a demográfia a lakott helyet éltető népesség egy sajátos, megismételhetetlen összetételű közösségének tekinti a települést (TÓTH Z. 2000).

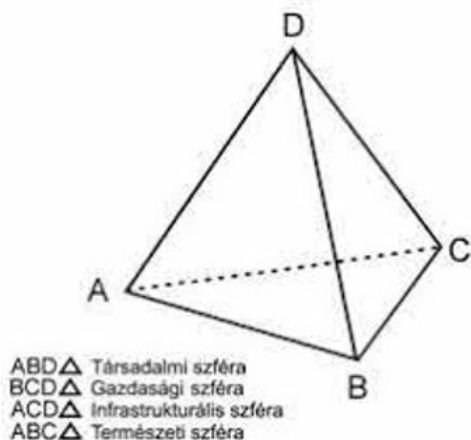
Az egyes diszciplínákon belül is többféle meghatározás él, és ezek közül a választást mindig az határozza meg, hogy az adott szakterület a település mely ismervét teszi megismerés tárgyává. A fejlesztési megközelítésüknek leginkább a településföldrajzban ismert definíciók nevezhetők, amelyek közül Mendöl Tibor – immár klasszikussá vált – meghatározása

a legismertebb, mely szerint „*a település egy embercsoport lakó- és munkahelyének térbeli egysége*” (MENDÖL T. 1963). Ez a definíció – amellet, hogy a mai napig elfogadott és használatos a településföldrajz művelői körében – a település térbeli objektum jellegét hangsúlyozza (földrajzi szemlélet). Túl statikus, hiszen nem ad elég hangsúlyt a történelmi szemléletnek, hogy tudniillik minden település egy meghatározható természeti-társadalmi-gazdasági térben – földrajzi környezetben – helyezkedik el, és mint ilyen, annak változásaira reagálva változik a társadalmi struktúrája, nagysága, szerepköre, sőt az arculata is. Történelmi szemléletű, de időben „állandó” Tóth Zoltán megközelítése is, mely szerint „*a település az ott élő közösség helyhez kötődő kultúrájának, történetének lenyomata*” (TÓTH Z. 2000).

A tér és az idő egymással mellérendelt viszonyban álló, állandóan változó kapcsolata nem mellőzhető, valamennyi település közös tulajdonsága, a fejlődés és fejlesztés csak velük, bennük, együttes dinamikájukban értelmezhető. A tér és idő településekre vonatkoztatott kapcsolatát, lényegét a *dinamikus településdefiníciók* tárják fel a legpontosabban. Közülük talán Tóth József

rendszer szemléletű település-értelmezése a legismertebb és legkidolgozottabb. Az ő nézete szerint „a település társadalmi-gazdasági, infrastrukturális és természeti szférák kölcsönhatásán alapuló, együttműködő rendszer” (TÓTH J. 1981). Ez a meghatározás tetraéder-modellel (1. ábra) szem-

1. ábra: A település tetraéder-modellje

Forrás: TÓTH J. 1981

léltethető, amelyben a település négy szféráját egyenlő oldalú háromszögek, a települést pedig az általuk alkotott tetraéder jelöli. A szférák közötti kölcsönhatások az élek mentén következnek be, és a tetraéder lényegében azt illusztrálja, hogy minden szféra szoros kapcsolatban áll a többivel. Azaz, ha a rendszer bármely elemét (bármely szférát) kiragadjuk, az többé nem definiálható településként (TÓTH J. 1994). A definíció „kölcsönhatás” szavában a dinamizmus és a harmónia kettőssége rejlik. A dinamizmus a szférák állandó változását, míg a harmónia a közöttük lévő „egyensúlyi helyzet” elérésére való törekvést jelenti. Ebből levezethető, hogy egy-egy markáns természeti, gazdasági vagy társadalmi jellemző, valamint azok változása – fejlődése és/vagy fejlesztése – meghatározza, illetve átalakítja egy település infrastrukturális szféráját.

A modell nemcsak egy egységére, hanem a településrendszer több elemére, akár egészére is alkalmazható, hiszen a tetraéder a településekhez hasonlóan háromdimenziós. Így a települési

textúra felfogható ezen elemek kapcsolati hálójaként, ahol a testek (települések) az élek és lapjaik mentén történő érintkezési vonalak és felületek jól illusztrálják egymásra, illetve a településrendszer egészére kifejtett hatásukat.

A sokféle meghatározásban a következő közös jellemzők vannak, amelyek alapján a település legfontosabb ismérvei:

- Ember életének, társadalmi-gazdasági tevékenységének legfőbb szintere, fizikai kerete;
- Ember által ideiglenesen vagy állandóan lakott hely;
- Lakó- és gazdasági célú épületekből, továbbá a hozzájuk tartozó egyéb építményekből áll (utak, hidak, közterek stb.);
- Kiszolgálja lakóinak fizikai és szellemi igényeit;
- Lenyomata és hordozója a közösség múltjának és jelenének;
- Tükrözője a társadalmi-gazdasági berendezkedésnek és a helyi társadalom kultúrájának;
- Tartós képződmény (külső megjelenés, belső szerkezet lassan változik).

A települések fejlődési képességeinek feltárásánál és a fejlesztési lehetőségeik meghatározásánál ezeket a szempontokat mindenképpen célszerű figyelembe venni.

A település magasabb szintű szerveződése, központi funkciójú csomópontjai: a városok

A települések nemcsak önmagukban álló entitásként, hanem az ember által lakott teret fizikailag és feladatellátásával lefedő, egymással versengő-együttműködő elemek csoportjaként is felfogható. A földrajzi térben egy adott terület településeinek összességét, horizontális kapcsolatrendszerét településállománynak nevezzük. Az ezzel majdnem szinonim településhálózat és településrendszer kifejezések már arra utalnak, hogy a települések között kialakuló kapcsolatok az egyes elemekből sajátos új minőséget, rendszert hoztak létre.

A települések külső kapcsolatai horizontálisak és vertikálisak is lehetnek. A vertikális kapcsolatok formális vagy funkcionális jellegű alá- fölérendeltségi viszonyokat jelentenek, amelyek településhierarchiát építenek fel (PIRISI G. – TRÓCSÁNYI A. 2010).

A településhierarchiában a településföldrajz azokat a helységeket tekinti városnak, amelyek a területi munkamegosztásban nem mindennapi igényeket kielégítő, nem hétköznapi szerepköröket is betölt és azokat más települések számára is ellát. Ebben a viszonyrendszerben a város központi (nem mindennapi igényeket kielégítő) funkciókkal rendelkezik, amit más települések lakói számára is ellát, így centrum, az ellátott települési kör pedig a vonzáskörzet (MENDŐL T. 1963). A meghatározásból következően a város fejlődése és fejlesztése nemcsak az adott településre gyakorol hatást, hanem az általa ellátott helységekre is. Éppen ezért a városfejlesztési célok, eszközök megválasztását ennek a (nagyobb) felelősségnek a tudatában kell megválasztani és végrehajtani.

A fejlődés, a fejlesztés és a tervezés

A fejlődés-fejlesztés fogalompár

A fejlődés egy rendszer belső (immanens) eredetű, pozitív irányú változása, ellenben a fejlesztés egy külső beavatkozás a rendszerbe annak érdekében, hogy fejlődésének irányát és/ vagy ütemét megváltoztassuk (KOVÁCS T. 2012). A fejlődés és fejlesztés tehát nem szinonim, de egymással szorosan ok-okozatszerűen összefüggő fogalmak.

Minden fejlesztés végső célja a fejlődés elérése, azaz a fejlesztés által elért pozitív változás újabb beavatkozás nélkül is fennmaradhasson. Egyszerűbben megfogalmazva: a rendszer „megálljon a saját lábán”. A megalapozott és sikeres fejlesztéshez tervre és tervezésre van szükség.

A tervezés szükségessége, fogalma és folyamata

A tervezés egy olyan társadalmi kényszer, amely egy történeti tanulási folyamat eredménye. A települések esetében a piaci erők és a magán-szféra spontán, parciális érdekeken nyugvó beavatkozásai társadalmilag nem kívánatos eredményekre is vezethetnek, ezért a folyamatokat irányítani, kontrollálni (ellenőrzés), nyomon követni (monitoring) kell. E tevékenységek fontos, hathatós eszköze a tervezés.

Fontos megjegyezni, hogy a tervezés és a terv fogalma nem azonos, Eisenhower szavaival élve „*a terv semmi, a tervezés minden*”. A tervezés tehát tágabb fogalom, magába foglalja az egész tevékenységsorozatot, míg a terv ennek az írott eredménye, egy dokumentum.

A tervezés legalább annyira összetett folyamat, mint a település, ezért ennek sincs egyetlen általánosan elfogadott definíciója. A regionális tervezés egyik jeles teoretikusa, John Friedmann (1926-2017) **tömör meghatározása** alapján „*a tervezés a tudományos és technikai tudást cselekvéssé alakítja*.” (FRIEDMANN, J. 1987). A regionalista Faragó László szerint „*a tervezés olyan folyamat, amely során szakemberek a múlt és a jelen megismerése alapján feltárják a főbb tendenciákat, normatív megfontolásokat is figyelembe véve megfogalmazzák a haladás lehetséges irányait, az ezekhez tartozó utakat és elérhető eszközöket, előkészítik az ezekkel kapcsolatos döntéseket és megfogalmazzák a cselekvési programot*.” (FARAGÓ L. 1997)

Bármelyik tömörségű és megközelítésű mai definíciót alkalmazunk, azok mindegyike a következő főbb tulajdonságokat várja el a modern piacgazdasági tervezéstől:

- többszintű és sokszereplős (a rendszer nem csak a gazdaság alapelemeiből áll);
- kétirányú: egyszerre top-down (fentről lefelé irányuló) és bottom-up (lentől felfelé);
- elfogadja az állami (kivülről, felülről) beavatkozás szükségességét (a nemzet távlati érdekeit érvényesíti);
- érték-pluralista;
- törekszik megfelelni a társadalmi tudás szintjének (tudományos és racionális),
- ugyanakkor korlátozza a rendelkezésre álló információ tömege és jellege;
- duális: részben segíti (generálja), részben korlátozza a magánszférát;
- politikailag meghatározott.

A tervezés nemcsak céljait, tartalmát tekintve logikus, hanem a végrehajtása is egymással és a magasabb szintű fejlesztési dokumentumok azonos lépéseivel ok-okozati kapcsolatban áll, sorrendjükben kötött **mérőföldkövekkel tagolt cselekvési folyamat**. (2. ábra)

2.ábra: A tervezés folyamata

1. Vizsgálat	→	SWOT
2. Konceptió-alkotás	→	Konceptió, Stratégiai program (elképzelések)
3. Cselekvési terv	→	Operatív program (az elképzelésekhez vezető cselekvéssorozat)
4. Végrehajtás	→	Intézkedések, akciók (konkrét cselekedetek, beavatkozások)
5. Monitoring-tervezés	→	Megfigyelés, értékelés, visszacsatolás

Forrás: saját szerkesztés

A tervezési folyamat első lépése a diagnózis, az állapotfelmérés, amelynek legismertebb módszere a SWOT analízis, ami a helyzetelemzés belső és külső, illetve pozitív és negatív tulajdonságok által 2x2 cellára osztott táblázatos megjelenésű összefoglalása. SWOT-ot **készíteni formailag könnyű, de** tartalmilag nehéz, hiszen akkor használható, ha az abban rögzített ismérvek valóban tükrözik a település fejlesztés szempontjából releváns ismérveit. A jól elkészített SWOT vezet át a terápiához, azaz a javító célzatú beavatkozáshoz. Ennek – az időtávlatait és a részletezettségét tekintve – több szintje van, amelyeken keresztül eljutunk a fejlesztési elképzelés megfogalmazásától a rendelkezésre álló erőforrások csoportosításán át a végrehajtásig.

A teljes folyamat itt nem ér véget, hanem a utolsó lépésként következnek a megfigyelés, értékelés és visszacsatolás folyamata, azaz a monitoring. Ennek következtetései, tanulságai egyúttal egy újabb tervezési folyamat kiindulópontjaként szolgálnak, bizonyítva azt, hogy a fejlesztés nem egyszeri és lineáris, hanem ismétlődő és ciklikus folyamatként fogható fel.

A települési ügyek stratégiai és operatív oldala

A településsel való foglalkozás, törődés, más néven települési ügyek egy összetett és bonyolult folyamat (3. ábra). A benne foglalt, illetve vele járó tevékenységek időbeli következményeik alapján két fő csoportra bonthatók: stratégiai és operatív oldalra.

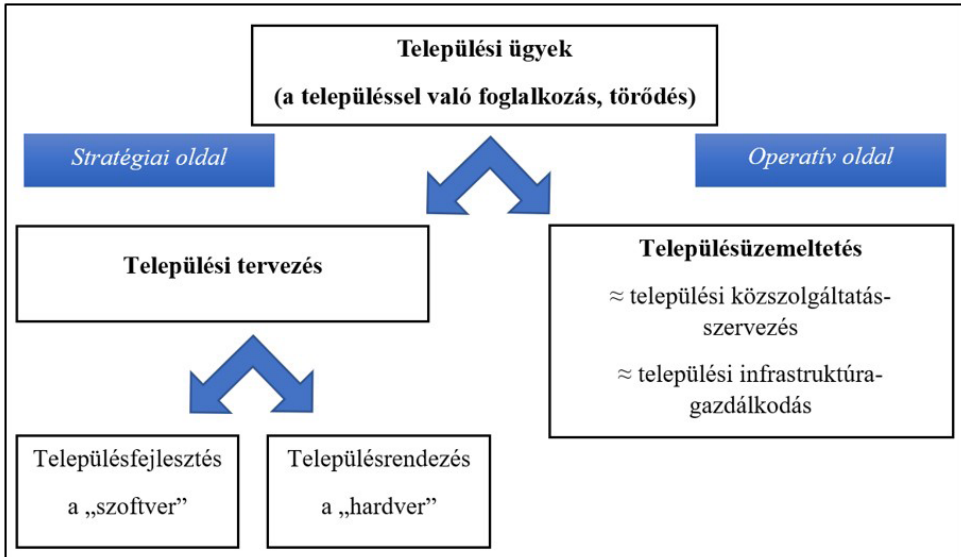
A stratégiai oldalhoz tartozik minden olyan tervezési elképzelés, amelyek nyomán megvalósuló beruházások a települést egy magasabb mi-

nőségi szintre emelik, lakói életszínvonalát pedig növelik. Ennek a tevékenységsorozatnak két fő összetevője van. Az egyik a településfejlesztés, amely a jövőkép eléréséhez vezető fejlesztési tervek megfogalmazását jelenti, ezért a „könnyű” vagyis „szoftver” elemeknek tekinthetők.

A másik a településrendezés, amelynek feladata a tervezett beruházások beillesztése a település meglévő műszaki-szerkezeti adottságaiba. Mivel utóbbiak állapota determinálja azt, hogy a megfogalmazott projektek egyáltalán kivitelezhetők-e vagy sem, a településrendezési eszközök a településtervezés „hardver”, azaz „nehéz” komponenseit képviselik.

A települési ügyek másik fele az operatív oldal, amely a közigazgatás-szervezés és az infrastruktúra-gazdálkodás megszervezését, azaz a településnek mint komplex egésznek a működtetését jelenti. A tervezésnél, fejlesztésnél ügyelni kell arra, hogy a stratégiai és az operatív oldal mindig egyensúlyban legyen. Bármelyik túlsúlya vagy elmaradottsága a másikhoz képest a fejlődés legnagyobb akadálya. A túlméretezett – különösen a presztízscélokat szolgáló – beruházások jelentős plusz terhet rónak az üzemeltetési oldalra, minden új létesítmény működtetésének költsége hosszú távon beépül a költségvetés kiadási tételei közé. Éppen ezért a településtervezési elképzelések megfogalmazásakor célszerű mindjárt az új létesítményre üzemeltetési tervet készíteni. A másik véglet, amikor a beruházások, felújítások tartósan elmaradnak. Ebben az esetben a gyorsuló mértékű amortizáció egyre költségesebbé, végső soron pedig működésképtelenné teszi a létesítményeket.

3. ábra: A településügyek stratégiai és operatív oldala

Forrás: BUSKÓ T. L. 2011 Településüzemeltetés. Aula Kiadó, Budapest, 223 p.

Mivel a település egyszerre egy társadalmi, gazdasági és egy térbeli-fizikai jelenség, *mindhárom arcukat, azonos időtávra, egyszerre kell fejleszteni*. Ismerni kell pontosan a társadalom változását, alakulását, a gazdaság mozgásait, hogy ezekhez legyünk képesek igazítani a térbeli-fizikai struktúrát. Régen könnyebb volt a települések harmonikus fejlesztése, mivel lassabbak voltak a társadalmi-gazdasági változások. Napjainkban ezek a folyamatok is felgyorsultak, így az ezekhez való alkalmazkodás a mai településfejlesztés egyik legnagyobb kihívása (HEGEDÜS J. 2020).

Településfejlesztési dokumentumok

A tervezés egyik fontos állomása a célok és az odavezető lépések írásba foglalása, amely a településfejlesztési dokumentumokban öltönek testet. Elkészítésük nem lehet öncélú. *A „tervezés során nem az újabb dokumentumok gyártása a fontos, nem a különböző elképzelések, programok stb. leírása a lényeg, hanem az, hogy ezek valóban tükrözzék a település közösségének akaratát”* (KÖSZEGGFALVI GY. – LOYDL T. 1999). A dokumentumok elkészítésének célja, hogy a közösségi akarat maradandó legyen, minden érdekelt tudja,

1. táblázat: A településfejlesztési dokumentumok típusai

Típusa	Neve	Időtávlat	Önkormányzati elfogadás jogi formája
Fejlesztési szemléletű dokumentumok	településfejlesztési koncepció és stratégia	10-15 év	határozat
	településfejlesztési ciklusprogram	4-5 év	határozat
	településfejlesztési terv	1 év	rendelet
Rendezési szemléletű dokumentum	településrendezési terv	5-10 év	rendelet

Forrás: saját szerkesztés

hogy a résztvevők döntéseit mi határozza meg és mi befolyásolja.

Hasonlóan a jogszabályi hierarchiának, a településfejlesztési dokumentumok is alá-fölérendeltségi viszonyban állnak egymással (*1. táblázat*).

A fejlesztési tervek két fő csoportja: 1) fejlesztési szemléletű dokumentumok, 2) rendezési szemléletű dokumentumok. A fejlesztési célúak közül kettő egyszerű többséget igénylő képviselő-testületi határozattal, a településfejlesztési terv (az éves költségvetési rendelet mellékleteként), valamint a rendezési terv minősített többséggel alkotott rendelettel kerül elfogadásra.

A fejlesztési tervek közül a legmagasabb szintű a *településfejlesztési koncepció és stratégia*. 10-15 évre – kb. három választási ciklusra – készül, így ez öleli fel a leghosszabb időtávú területfejlesztési tervet. Felépítésére vonatkozóan általános séma nincs, hiszen más készül egy városra, más egy falura, de néhány sarokpont megadható. A helyzetlemezés és jövőkép felvázolása nem megkerülhető, mint ahogy a főbb kitérés pontok, elérendő célok, irányok és stratégiák megfogalmazása sem. *A koncepciót nem készítheti el egy tervező csoport, a település lakosságának is részt kell vennie benne, hiszen ez biztosíthatja, hogy valós problémákat tárjon fel és azokra érdemi válaszokat adjon.*

A *településpolitikai (ciklus)program* egy önkormányzati választási ciklus időtartamára készül. A polgármester készíti és terjeszti be a képviselő-testület elé a választásokat követő alakuló ülés utáni 6 hónapon belül. Településügyi (településfejlesztési, -üzemeltetési, -rendezési) stratégiai és azok megvalósítását szolgáló elképzeléseket tartalmaz. Célja eligazítást adni a település lakóinak, hogy a vezetés miként kívánja üzemeltetni, fejleszteni, rendezni a települést a következő választásokig.

A *településfejlesztési terv* az éves költségvetéssel készül, tehát a fejlesztési program évre bontott megvalósítása. Ez arra készíti az önkormányzatot, hogy törekedjen egyéb források feltárására, illetve, hogy saját forrásaival ösztönözze egyéb források településfejlesztésben történő felhasználását. A dokumentum tartalmazza a fejlesztések részletes leírását, a források megjelölését, az esetleges ütemtervet, valamint a végrehajtás-

ban részt vevő szervezetek és személyek megnevezését.

A *településrendezési terv* az ország, illetve az egyes térségek nagytávlatú műszaki-fizikai szerkezetét meghatározó dokumentuma. Tartalmaznia kell a területi adottságok és erőforrások hosszú távú hasznosítását és védelmét, az ökológiai elvek érvényesítését, a műszaki-infrastrukturális hálózatok összehangolt elhelyezését és a terület-felhasználás rendjét és a területhasználat szabályainak a megállapítását. Elfogadása országosan a parlament, megyei szinten a megyei közgyűlések, helyi szinten pedig az önkormányzati képviselő-testületek hatásköre.

A településfejlesztési dokumentumok sikeres végrehajtásának feltétele, hogy a *település erőforrásaival összhangban álló célokot* fogalmaz meg, valamennyi szintű terv más időhorizonton, de *azonos elképzeléseket* tartalmaz és figyelembe veszi a *külső peremfeltételeket* (pályázati lehetőségek, szakpolitikai célok stb.).

Helyi közszolgáltatások, önkormányzati feladatok, települési infrastruktúra

Az önkormányzatok elsődleges feladata a helyi közszolgáltatások biztosítása, azaz a társadalmi közös szükségletek kielégítése. A helyi közszolgáltatások körét a Magyarország helyi önkormányzatairól szóló 2011. évi CLXXXIX. törvény tartalmazza. A jogszabály az ellátandó tevékenységeket kötelező és önként vállalt feladatok bontásban adja meg.

Eszerint:

– Kötelező önkormányzati feladatok:

- Önkormányzati hivatal fenntartása,
- Nemzetiségi önkormányzatok támogatása,
- Közösségi terek építése és fenntartása,
- Alapfokú egészségügyi ellátás (házi orvos, házi gyermekorvos, fogorvos) biztosítása,
- Alapfokú kulturális szolgáltatás (könyvtár) biztosítása.
- Óvodai nevelés feltételeinek biztosítása,
- Közvilágítás,
- Köztetető,
- Közutak építése, karbantartása, téli síkosságmentesítése.

– Önként vállalt feladatok: minden olyan önként vállalt feladat ide tartozhat, amelyet:

a) jogszabály nem utál más szervezet kizárólagos hatáskörébe; b) nem veszélyezteti a kötelező feladatok ellátását.

Az önkormányzati feladatok közös jellemzője, hogy *megtérülésük nem egyéni, hanem ösztársadalmi szinten értelmezhető*, ezért a for-profit szféra számára nem éri meg finanszírozni azokat, de nem is feladatuk (2. táblázat). A másik ismérvük, hogy *egy részükből nem zárható ki senki a fogyasztásból*, tehát az azzal járó költségeket az egész közönség/község kell, hogy viselje. A harmadik tulajdonságuk, hogy *infrastruktúra-igényesek*.

2. táblázat: A fogyasztási javak típusai

	Közös fogyasztás	Egyéni fogyasztás
Mások a fogyasztásból nem zárhatók ki	KÖZJAVAK Pl.: közvilágítás, parkok, közszolgálati tévécsatornák műsorszórása	KÖZÖS KÉSZLETŰ JAVAK Pl.: közlegetők, közjóléti erdők terményei, tiszta levegő
Kizárhatóság a fogyasztásból	DÍJFIZETÉSES JAVAK Pl.: közműves ivóvíz, tömegközlekedés, kábeltévé	MAGÁNJAVAK Pl.: autó, magántulajdonú ingatlan (magánlakás)

Buskó Tibor László (2011): Településtudomány. Aula Kiadó, Budapest, 223 p.

Fejlesztési lehetőségek Bükön

A fejlesztés gazdasági alapjai

A Sopron vármegyei Bük 1902-ben a három egyutcás falu, Alsó-, Közép- és Felsőbük egyesítésével létrejött nagyközség, amely a dualizmus kori fejlődését annak köszönheti, hogy az 1865-ben megnyílt Sopron–Szombathely vasútvonalon (ún. Déli vasút) állomást kapott. A kedvező közlekedésföldrajzi helyzetű **települést** az ipar is megtalálta, az 1867-ben létesített korszerű cukorgyára fénykorában több mint 700 főnek adott munkát. A népessége is rohamos növekedésnek indult, az 1890-es években átlépte a 3000 főt (CSAPÓ T. 2016). A dinamikus fejlődést a cukorgyár 1917-es leégése törte meg, amely egy zsugorodó pályára állította a település társadalmát és gazdaságát egyaránt.

Az 1950-es megyerendezéskor a megszűnt Sopron megyétől Vas megye perifériájára került és községgé „lefokozott” **Bük történetében az 1957-es esztendő hozott szerencsés fordulatot.**

Az infrastruktúra a gazdasági-társadalmi szféra működését megalapozó feltételek (létesítmények, eszközök, speciális szaktudással rendelkező személyek) gyűjtőfogalma. Ebből következően nem termelnek, de minden termelő tevékenység nélkülözhetetlen előfeltétele.

A település fenntartható növekedése érdekében a helyi önkormányzatnak elsősorban a közszolgáltatásokat és az azokat támogató infrastruktúrát kell fejleszteni. Ez biztosítja a termelés műszaki és humán oldalának megújuló képességét a bővített újtermelés érdekében.

Ekkor találták meg a határában végzett kőolajkutatások során azt a hévizet, amelyre alapozva 1962-ben megnyílt a közfürdője. A fürdő hat évtizedes fejlődése következtében a létesítmény hazánk 2. legnagyobb területű és 3. leglátogatottabb fürdője, a település pedig a vendégéjszakák alapján a 4-5. legnépszerűbb desztinációja lett (LENNER T. –PALKOVITS I. 2014). A fürdőkultúra városias fejlődést indított el: 1983-ban visszakapta nagyközségi címét, 2007-ben pedig elnyerte a városi rangot.

A helyi önkormányzat nagy hangsúlyt fektetett arra, hogy oldja az idegenforgalomtól való egyoldalú függést. A település északnyugati részén fekvő iparterületet folyamatosan fejlesztette és ennek köszönhetően oda kettő multinacionális vállalat is megtelepedett. Az egyik a svájci Nestlé állateledelgyára, a másik az osztrák érdekeltségű VOG Export-import Kft. A fürdőváros gazdasága a turizmus mellett immár az iparra mint másik gazdasági „lábra” is támaszkodhat. Ez stabilabbá tette a város helyzetét és biztonságosabbá a tervezési lehetőségeit. *A fejlesztéseknél az idegen-*

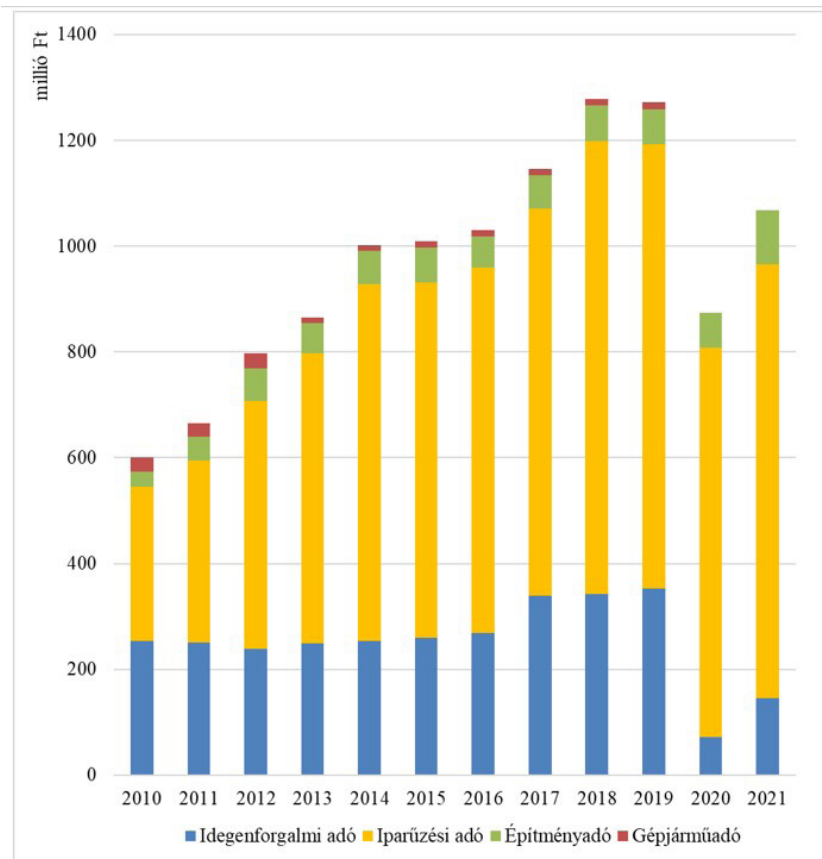
forgalmi és a közszolgáltatási szempontok mellett immár harmadikként az ipari kapacitás stabilitása is szempont lett, amelyek együttes, harmonikus bővülése Bük ellenállóképességét, rezilienciáját is növeli.

A két évtizede két lábon álló büki gazdaság ütészállóságát a COVID-19 világjárvány ideje alatt mutatott „viselkedése” kitűnően mutatja. modellezi, hogy milyen hatást gyakorolt ez a globális krízis és milyen lokális válaszokat adhat rá egy magyar (fürdő)város.

Bük főbb költségvetési sarokszámainra és adóbevételeire nézve látható, hogy koronavírus-járvány következtében a turizmus a világban és helyben is néhány hónap alatt ösz-

szemlött, mutatva az ágazat sérülékenységét (3. táblázat és 4. ábra). Ezen kívül a krízis önkormányzati vetületét súlyosította az a kettős feszítés, amely a bevételek és a kiadások ellentétes mozgásai miatt jelentkezett. A bevételi oldal csökkenése mellett a kiadások – pl. a védekezés költségei, az ingyenesen ellátandó közfeladatok, a szociális juttatások növekedése volt tapasztalható. A negatív folyamatokat tetéztette, hogy a vendégszám-visszaesést nemcsak a belföldi fogyasztás csökkenése, hanem nem befolyásolható külső hatásként a határzárások is előidézték. A fele-fele arányban állami, illetve önkormányzati tulajdonban álló gyógyfürdő féléves kényszerbezárása elkerülhetetlen volt.

4. ábra: Bük Város helyi adóbevételeinek alakulása, 2010-2021, millió Ft

Forrás: Büki Közös Önkormányzati Hivatal Adócsoport

3. táblázat: 2022. évi tervezett bevételek és kiadások, ezer Ft

	Bevétel (eFt)		Kiadás (eFt)
Működési bevételek	1.335.056	Működési kiadások	1.584.157
Felhalmozási bevételek	156.371	Felhalmozási kiadások	2.976.504
Finanszírozási bevételek	3.122.310	Finanszírozási kiadások	53.076
Bevételek összesen	4.613.737	Kiadások összesen	4.613.737

	Bevétel (eFt)
Idegenforgalmi adó	100.000
Iparüzési adó	700.000
Építményadó	60.000
Késedelmi pótlék	500
Adóbevétel összesen	860.500

Forrás: Büki Közös Önkormányzati Hivatal Adócsoport

Annak ellenére, hogy a turizusból származó idegenforgalmi adóbevétel (IFA) egyik pillanatról a másikra minimálisra zsugorodott, a helyi iparüzési adó (HIPA) ezt nagyrészt ellensúlyozta. Ennek köszönhetően az önkormányzatnál maradt annyi tartalékforrás, hogy a bezárt fürdő munkavállalóit az állásidő alatt – nulla jegybevétel mellett – megtartsa, továbbá a város gazdasági, társadalmi és közszolgáltatási szféráját fejlesztő, folyamatban lévő projekteket, beruházásokat befejezze.

Gazdasági célú fejlesztések

Bük Város Önkormányzata a stabil gazdálkodásának köszönhetően a koronavírus-járvány ideje alatt is folytatni tudta turizmusának és ipari kapacitásának a fejlesztését. Az idegenforgalom vonatkozásában a fürdő állásidejét kihasználva egyrészt befejezte a Bükfürdő 2021 programját, másrészt koncepciót készített Bükfürdő 2030 címen a létesítmény következő egy évtizedre vonatkozó pozícionálása érdekében.

A Bükfürdő 2021 a Kisfaludy 2030 program keretének 3,2 milliárd forintnyi támogatásából és 800 millió forintnyi önerőből megvalósult projektlánc, amely a büki turisztikai kínálat három fő területének fejlesztésére szolgált:

A fürdő szolgáltatásainak fejlesztése: a fürdő kempingjének minőségi fejlesztése és új főzőkonyha kiépítése;

A fürdő üzembiztonságának növelése: új bükfürdői szennyvízáttemelő építése;

A csatolt turisztikai kínálati elemek bővítése: új, modern élményközpont, a Funcity felépítése a régi, üresen álló szabadidő központ helyén.

A Bükfürdő 2030 program célja a fürdő egyedi gyógyvizére építő, nemzetközi versenyképességét növelő kínálatának fejlesztése. A koncepció és egyedi kérelem leadása és elfogadása után nyílnak meg a kb. 5-6 milliárd forintnyi fejlesztési forrás. A fejlesztésekhez szükséges terület (6 ha) rendelkezésre áll.

A fürdő mint fő attrakció mellett a város nagy hangsúlyt fektet a kiegészítő turisztikai kínálati elemek fejlesztésére, amihez sikeresen vette igénybe a Gazdaságfejlesztési és Innovációs Operatív Program (GINOP) által biztosított uniós forrásokat.

Közülük a legnagyobb léptékű a gyógyhelyfejlesztési program, amelynek keretében 2,4 milliárd forintnyi vissza nem térítendő támogatás mellett mintegy 2,8 milliárd forint értékű fejlesztés valósul meg. Célja a bükfürdői városrész XXI. századi fürdővárosához méltó felzárkóztatása, célterülete pedig a gyógyfürdő új főbejárata és a pavilonos előtti tér (2 ha). Az alapkövetelményre 2021. szeptember 24-én került sor, várható befejezése 2023. február 28. (1. kép)

A másik nagy, szintén GINOP-os forrásból megvalósult pályázat a Szent Kelemen kúttól a Szent Kelemen kultuszig nevet viseli. A projekt címe utal a templom védőszentjére és az első büki gyógyvízkút révén a helyi turizmusra. Fő eleme a Szent Kelemen templom parkjának rekonstrukciója és turisztikailag vonzóvá tétele. Összköltsége

1. kép: A bükfürdői leendő főtér alaprajza

Forrás: Mátis Barna építész

277 millió forint volt, amelyből 200 millió forintot tett ki az uniós támogatás. A korábbi városközpont-rehabilitációhoz jól illeszkedő beruházás 2020 júliusában került átadásra és eredményeként a településközpont egy természetközeli és városi színvonalú közparkkal gazdagodott, tovább formálódott belváros-jellege (BARANYAI G. 2016/A).

A harmadik nagy GINOP-os csomag célja a város kerékpáros turisztikai kínálatának minőségi fejlesztése volt, célterülete pedig a Bükfürdő Thermal & Spa nyári bejárata előtti terület és a város kerékpárút-hálózata. 420 millió forintos, 100 %-os támogatási intenzitású projekt keretében Bük város belterületén 2 km hosszan megújult a kerékpárút és a fürdő nyári bejárata előtti tér, utóbbi helyen korszerű kerékpáros pihenő is épült (2. kép).

2. kép: Kerékpáros pihenő a gyógyfürdő nyári bejárata előtt

Forrás: saját készítés

A turizmus mellett az iparfejlesztésre is nagy hangsúlyt fektetett a település. A beruházások a város északi iparterületére összpontosultak. Céljuk az ipari zóna közművesítése volt a lakóövezet tehermentesítése mellett. Megvalósult a város északi elkerülője első kétsávos szakaszának megépítése. Célterülete a jelenlegi iparterülettől északkeletre az ipari zóna, annak kiterjesztése a lakóövezettel ellentétes irányba.

Az elmúlt, 2014-2020-as programozási időszakban Bük városa továbbra is prioritásként kezelte a két legfontosabb ágazatának, a turizmusnak és az iparnak az egymással harmonikus minőségi fejlesztését. További rész célt jelent, hogy az iparon belül a diverzifikáció megvalósuljon, további kis- és középvállalkozások telepedjenek le a városban.

Társadalmi célú fejlesztések

Bük Város Önkormányzata a gazdaságfejlesztési akciók végső céljának azt tartja, hogy azok a városi rangnak megfelelő urbánus funkciók további gyarapítását, illetve a meglévők színvonalának emelését biztosítsák. A 2007-2013-as időszakban megújult az általános iskola és a szakiskola épülete, az óvoda, a polgármesteri hivatal és a művelődési központ. 2014-2020 között okmányiroda és bölcsődei épületszárny létesült. Időszertűvé vált a város időseinek ellátását szolgáló, több mint 100 éves szecessziós kúria felújítása.

A közel 50 éve a szecessziós Takáts-villában megnyitott Öregek Napközi Otthonát (Dr. Horváth Tibor Szociális Központ) soha nem újították fel teljesskörűen, csak toldozták-foltozták, emiatt

életveszélyessé vált az épület. Mivel a bentlakásos idősellátás nem kötelező önkormányzati feladat, ilyen célú létesítmény építésére nincs pályázati támogatás, ezért önerőből kellett megoldani a felújítást és bővítést. A 174 millió forint, teljes egészében önkormányzati pénzből megvalósuló felújítás és közösségi térrel történő bővítés 2020 januárjában befejeződött (3. kép). További rövid-,

illetve középtávú cél a bentlakásos épületszárny megépítése.

A projekt a város adóerőképességének érzékeltetése mellett a különböző településfejlesztési célok pozitív egymásra hatásának szép példája, hiszen az ellátott feladat minőségi megújulása mellett a városi funkciók megerősítését és műemlékvédelmi szempontokat is szolgált.

3. kép: A Dr. Horváth Tibor Szociális Központ felújított épülete

Forrás: saját készítés

Környezeti fejlesztések

Bük a környezeti fejlesztések vonatkozásában is igyekszik megfelelni fürdővárosi rangjához. A zöldterületek gondozását 100 %-os önkormányzati tulajdonban álló Parkom Kft. végzi. Minden évben történnek fejlesztések ezen a területen, részben pályázati, részben saját erő igénybevéte-

lével. Ennek egyik legszebb példája a városházát övező park és utca felújítása.

A Széchenyi park kiépítése, növényzetének felújítása, a Torkos sor víziközmű-rendszerének cseréje, felújítása, út- és járdafelületének újjáépítése 2018-2019 között zajlott (4. kép). Összköltsége 260 millió forintra rúgott, ebből

4. kép: A felújított Széchenyi park felülnézetből

Forrás: Csepregi Tibor

TOP pályázatból 100 millió forint, önkormányzati önerőként 160 millió forint állt rendelkezésre. A projekt eredményeként a településközpont városházát övező területe egy minőségi és városias közterülettel bővült.

Infrastrukturális fejlesztések

A látványberuházások mellett fontos volt az infrastruktúra fejlesztése is, ami a további növekedés, gyarapodás előfeltétele (BARANYAI G. 2016/A). Ebből a szempontból is eseménydús volt a 2014-2020-as költségvetési időszak.

A legnagyobb értékű beruházás a büki szennyvíztisztító telep bővítése és korszerűsítése volt 2020-2021-ben. A büki szennyvíztisztító agglomerációjához 17 település tartozik (illetve fog tartozni) Bükön kívül. 1,2 milliárd forintos fejlesztéssel az első négy – Acsád, Meszlen,

Vasszilvág és Vát – agglomerációs település rákötése valósult meg a büki telepre. A beruházás-sorozat folytatódni fog a további települések bevonására. A büki telep kapacitása a projektlánc hatására 3000 m³/nap értékről 6000 m³/nap értékre növekszik, azaz a helyi gazdaságfejlesztés egyik fontos előfeltétele megvalósult.

A víziközmű-fejlesztések mellett legalább ennyire fontos a közúthálózat-fejlesztés is. 2018-2019-ben zajlott a 8614. számú országos közút büki belterületi szakaszának (Kossuth és Petőfi utcák) felújítása. Az út 2,5 km-es szakaszán két rétegben aszfaltcsere, a Kossuth utcában bekötőidomok cseréje, földkábel kiépítése, a Körforgalom és a Marx u. között burkolatsüllyesztés közműcserével, bicikliúttal és járdával, a felsőbüki részen víz- és szennyvízrekonstrukció valósult meg (5. kép).

5. kép: A felújított Kossuth-Petöfi utcák középbüki szakasza felülnézetből

Forrás: Csepregi Tibor

Az **összköltség 1,25 milliárd forint volt, amelyből a Magyar Állam 400 millió, az önkormányzati 850 millió forintot vállalt.** A beruházás hatására a falusi Országútból városi Főút lett

Összefoglalás

A dolgozat által ismertetett településfejlesztési lehetőségek globális és lokális aspektusú bemutatása után abból általános és helyi következtetéseket, tanulságokat lehet levonni, amelyek felsorolászerűen a következők lehetnek.

Általános következtetések:

- A települést összetettségében és kitettségében, azaz belső összefüggéseiben és külső kapcsolatszerében kell vizsgálni és fejleszteni.
- A fejlesztés csak eszköz, a cél a fejlődés.

- A fejlesztés előfeltétele és velejárója a tervezés.
- A tervezés csapatmunka, végeredménye a terv, amely belső logikával és külső illeszkedéssel rendelkezik.
- A tervezés folyamatának valamennyi lépésén végig kell haladni, azok sorrendje nem felcserélhető.
- A fejlesztés stratégiai és operatív oldalát (a fejlődést és a működtetést) szinkronban kell változtatni.
- A fejlesztésben előnyt kell élvezniük a kötelező közszolgáltatásoknak és a termelést elősegítő infrastruktúrának, a látványberuházások csak ezután következhetnek.
- A helyi gazdaság több lábon állását kell elősegíteni, ez biztosítja a reziliencia (ellenállóképesség) kialakítását és erősítését.
- A tervezés ciklikus folyamat, soha nem ér véget és az elért fejlettségi állapot egy újabb tervezés kiindulópontja.

Bük fejlődése és fejlesztése kapcsán levonható következtetések és kijelölhető célok:

- A következő, 2021-2027-es uniós költségvetési időszakra való felkészülést (fejlesztési koncepció, rendezési terv, kiviteli tervek) időben el kellett kezdeni, hogy a támogatások lehívása gyorsabb, hatékonyabb és hasznosabb legyen.
- A népességvarapodás megtartása, a társadalmi középosztály szélesítése.
- A város térségi vonzó hatásának fokozása.
- Család-, vendég- és vállalkozásbarát települési imázs további fokozása.
- A sokszínű és dinamikusan fejlődő helyi gazdaság megőrzése, a további növekedés feltételeinek megteremtése.
- A nemzetközi hírű turizmus vonzerejének további fokozása.
- A közintézményhálózat biztonságos működtetése, átgondolt bővítése.
- A fejlesztés mellett az üzemeltetés feltételeinek megteremtése, megőrzése.
- Modern fürdővárosi településkép további esztétikai és tartalmi fejlesztése.
- A város működéséhez biztonságos háttér megteremtése és fenntartása.

GRÓF KATALIN – NÉMETH SÁNDOR

Felhasznált irodalom

BARANYAI G. (2016/A): Bük város természetrajza. In: CSAPÓ T. (SZERK.): Bük város monográfiája. Bük Város Önkormányzata, Bük, pp. 167-180.;

BARANYAI G. (2016/B): A város műszaki infrastruktúrája. In: CSAPÓ T. (SZERK.): Bük város monográfiája. Bük Város Önkormányzata, Bük, pp. 467-482.;

BUSKÓ T. L. (2011): Településüzemeltetés. Aula Kiadó, Budapest, 223 p.;

CSAPÓ T. (2016): A település népességének alakulása, demográfiai és társadalmi szerkezetének jellemzői. In: CSAPÓ T. (SZERK.): Bük város monográfiája. Bük Város Önkormányzata, Bük, pp. 293-320.;

FARAGÓ L. (1997): Tervezésméleti alapvetések. In: *Tér és Társadalom* 3. sz. pp. 1-16.;

FRIEDMANN, J. (1987): Planning in the Public Domain: From Knowledge to Action. Princeton University Press, New Jersey, 229 p.;

HEGEDÜS J. (2020): A rugalmas város. In: SZIRMAI V. (SZERK.): Középvárosi társadalmak. Egy új, innovatív városfejlesztési modell megalapozása. Soproni Egyetem Kiadó, Sopron, pp. 74-82.;

LENNER T. – PALKOVITS I. (2014): A Nyugat nyomában: Vas megye gazdaságának fejlődéstörténete. In: *Településföldrajzi Tanulmányok* III. évf. különszám, pp. 80-96.;

KOVÁCS T. (2012): Vidékfejlesztési politika. Dialóg Campus Kiadó, Budapest – Pécs, 224 p.;

KŐSZEGFALVI GY. – LOYDL T. (1999): Településfejlesztés. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 162 p.;

MENDÖL T. (1963): Általános társadalomföldrajz. Akadémiai Kiadó, Budapest, 567 p.;

TÓTH J. (1981): A településhálózat és a környezet kölcsönhatásának néhány elméleti és gyakorlati kérdése. In: *Földrajzi Értesítő*, 2-3. sz. pp. 267-291.;

TÓTH J. (1994): A társadalmi-gazdasági tér. In: SZOBOSZLAI ZS. (SZERK.): Tér és társadalom. Juss Alapítvány, Szolnok, pp. 24-32.;

TÓTH Z. (2000): A települések világa. Ponte Press Kiadó, Pécs, 181 p.;

Internetes források

PIRISI G. – TRÓCSÁNYI A. (2010): A települések térkapcsolatai és az ennek nyomán létrejövő képződmények. <http://tamop412a.ttk.pte.hu/files/foldrajz2/ch03s05.html>;

Jogszabályok

MÖTV (2011): 2011. évi CLXXXIX. törvény Magyarország helyi önkormányzatairól

Önkormányzati múlt

A pápai protestáns borbély céh 1750-ben

Pápa kiváltságos mezővárosban a 16–19. században számos céh működött. Legkorábban, 1510-ben a szabó céh alakult meg Szapolyai János földesúr engedélyével, melyet aztán több követett. A várostörténet a 17. századból 15–16 céhet ismer. Ennyi céhet „rendkívül kevés, Pápához hasonló státuszú mezővárosban találunk, a nála nagyobb, jelentősebb és sok tekintetben példának számító Győr céheinek száma is e körül mozog.” Az asztalosok, bogrnárok és ácsok, borbélyok, csapók, csizmadiák, fazekasok, gombkötők, mészárosok, vízimolnárok, ötvösök, a pajzs- és kopjagyártók más rokon szakmával együtt; továbbá a szabók, takácsok, vargák tömörültek céhszervezetbe. A mészáros céh tagjai 1622-ben olyan gazdagok voltak, hogy vágás helyett áttértek a marhakereskedésre és a felvásárolt vágómarhát a bécsi piacokra hajtották. Az iparfejlődés a török hódoltság után újabb lendületet vett. 1720-ban 15 céhben 124 mestert irtak össze. 1828-ban 481 kézműves mestert tartottak nyilván. Legnépesebb a szabó (szürszabó), csapó és varga céh volt.

A céhes kézművesek és a társulatokba szerveződő kereskedők alkották a város polgárságát (polgárjogú lakosságát). A polgárjog révén ők irányították a városi önkormányzatot. 1841-ben pl. a tanács tagjainak egyharmada kereskedő, kétharmada mesterember volt. A város 18. századi jogállását a földesúrral, gr. Esterházy Ferencsel (1683–1754) kötött 1730. és 1732. évi örökös szerződések határozták meg. 1439-től a mezőváros harmincadvám-mentességet élvezett, ennek köszönhetően a pápai kereskedők a közép- és nyugat-európai városokkal is élénk kereskedelmet folytattak.

A céhek megalakulásának időpontját, a közösségek főbb jellemzőit és szabályzatait tömören összefoglalta, némelyik rendtartását teljes terjedelemben közölte Reizner János 1894–95-ben. E közleményt lábjegyzetekkel kiegészítve Hermann István pápai könyvtárigazgató 1998-ban újra közzétette. Reizner közleményében olvasható a borbélyok céhlevele, melyet enyingi Török

István 1608. november 11-én, Szent Márton püspök ünnepén erősített meg. A szövegből kiderül, hogy létezett egy korábbi céhlevél is, mellyel elődeik éltek. A Török István által jóváhagyott céhlevél rövid, nincs pontokba szedve. Érdekessége, hogy megörökíti az akkori nyolc „öreg mester” nevét. Ennyi mestert csak egy virágzó mezőváros volt képes eltartani. (Debrecen város tanácsa a 18. század második felében is 9 főben határozta meg a borbély-sebészek létszámát. Az sem véletlen, hogy Veszprém megyében csak a két legfejlettebb mezővárosban, Veszprémben és Pápán működött borbély-sebész céh.)

Gróf Esterházy Pál erőszakos fellépése nyomán 1660-ban előbb a varga céh, majd a többi céh is áttért „az igaz kath. hitre”. A borbélycéh első artikulusa 1662-ben kimondta, hogy csak katolikus vallású személy kérheti felvételét a céhbe: „Kivánjuk, hogy kicsinytől fogva nagyig valaki ezen céhünkben akar lenni s ennek erejével élni, az igaz római anyaszentegyházat profiteálván ezen hitben is éljen, előtte viselvén az isteni félelmet sub poena confiscationis omnium bonorum.” I. Lipót 1667. július 1-én Bécsben kelt oklevelében gróf Esterházy Pál és Ferenc földesurak kérésére megerősítette a pápai céhek – köztük a borbély céh – artikulusait. Ebből a korból az egykori Soproni Evangélikus Gimnázium, a későbbi Berzsenyi Dániel Gimnázium gyűjteményében fennmaradt Pettyéni Borbély Márton pápai seborvos kéziratosa orvosló, „házi mindentudó” könyve (1683–1701).

A későbbiekben azonban a céhek katolikus jellegét nem minden esetben tudták megőrizni. A Rákóczi-szabadságharc idején a kurucok védelme alatt a protestáns céhes mesterek átmenetileg érvényesíteni tudták akaratukat. Erre utal, hogy 1714-ben a borbély céh nevében a katolikus mesterek azért folyamodtak a földesúrhoz, hogy céhükből is, „mint más céhekből” „gyomláttassék ki az eretnokség”, ami alatt a „kálvinista mesterek” eltávolítását értették.

Gróf Esterházy Ferenc először 1717-ben, majd 1741-ben már a katolikus szempontoknak megfelelően szabályozta a borbélycéh működését. Esterházy Ferenc, mint a céh „örökös főcéh mestere” 1741. június 24-én Pozsonyban megerősítette a 29 artikulusból álló rendtartást, amely eskümintát is tartalmazott. A protestánsok is a céh tagjai lehettek, ha a dekretális esküt letették. A káromkodásért (pl. a szentek gyalázásáért) büntetés járt; a céh tagjainak Fábián és Sebestyén napján minden évben szentmisén kellett részt venni. Az „öreg” templomnak egy tallért kellett adniuk viaszgyertyákra. Az úrnapi processzió (körmenet) mindnyájuknak részt kellett venni.

A következő szabályzat, amely alapján jelen dolgozat készült, 1750. március 11-én kelt Pápán. Nyomatva 1896-ban jelent meg átírásban. Közlője Földváry László, az akkori váchartyáni református lelkész volt. A közlemény három részből áll: egy datálatlan királyi felségfolyamodványból (ami feltehetőleg 1750. július 3. után kelt), a protestáns mesterek céhszabályzatából (1750. március 1.); a harmadik irat a földesúri információra adott feleleteket tartalmazza (1751. április 7.).

Földváry sajnos nem említi, honnan vette a forrásokat, közlésükhez bevezetőt sem írt, így a mai olvasó nehezen tudja értelmezni a tényeket. A közlemény címe is téves; nem a reformátusok, hanem a protestánsok céhügyéről volt szó.

A történet úgy rekonstruálható, hogy miután a földesúr a pápai református és evangélikus (a „pápai helv. és aug. Confessiön levő”) borbélyokra a katolikus felfogást tükröző új céhszabályzatot akarta rákényszeríteni, azok Mária Teréziához folyomadtak annak érdekében, hogy a számukra megfelelő, általuk 1750 áprilisában kidolgozott szabályzatot erősítse meg. A királynő rendelkezése a Helytartótanács a hivatalos utat követte és Veszprém vármegye segítségével megkérdezte az ügyben Esterházy Ferenc földesúr véleményét, aki 6 pontban foglalta össze álláspontját. Erre a 6 pontból álló „informatióra” feleltek a protestánsok, melyben megvédték álláspontjukat és amellet érveltek, hogy szükség van a protestáns céhre. Valójában arról volt, szó, hogy a protestáns, többségében nemes mesterek az 1741. évi szabályzatot a maguk igénye szerint alakították át, tagnévsorral és a katolikus esküszöveg helyett

protestáns esküformulával egészítették ki, melyet a földesúr nem volt hajlandó jóváhagyni.

A folyamodás mellékletét képező céhszabályzat-tervezet több szempontból különleges. A legfontosabb jellegzetessége az, hogy csak protestáns (evangélikus és református) borbélyokra vonatkozik. Vallási kérdéssel egyik pontja sem foglalkozik. Az sem mellékes, hogy a királyi jóváhagyás esetén a város legkisebb, csupán néhány főből álló céhe jöhetett volna létre.

A céhek létrejöttéről, szerepéről

Mielőtt a protestáns céhszabályzatot részletesebben ismertetnénk, röviden szólnunk kell általában a céhekről, azok megalakulásáról, főként pedig a ritkaságszámba menő borbély-sebész foglalkozás történetéről.

A magyar nyelvbe átvett céh jövevényszavunk bajor-osztrák (német) eredetű. Köztudomású, hogy a középkor virágzó szakaszában, az áru-termelés fejlődésének következtében, a városlakó azonos vagy hasonló foglalkozást űző iparosok munka-, érdekvédelmi és vallási szervezeteiként jöttek létre a céhek, melyek évszázadokon át fennmaradtak. A céhprivilegiumok biztosították a piac monopóliumát, védték a testület tagjait az idegen árukat behozó kereskedőktől és a céhen kívüli iparosoktól. Magyarországon az első céh bizonyos késéssel, a 14. század elején alakult, a század utolsó negyedében számuk megnőtt, a 15. században már az egész országot behálózták. Kezdetben főként a szabad királyi városokban, később a mezővárosokban is alakultak céhek. A 16. század elején az elkülönült 60–70 iparágnak mintegy az egyharmada működött szervezett keretek között. Elsősorban a tömegszükségletet kielégítő iparágak képviselői alkottak céhszervezeteket, később a kevésbé jelentős szakmák is céhes keretek közt működtek. A céhes ipar válságaként értelmezhető a 18–19. században a falusi céhek létrejötte. A szabadpiaci verseny akadályát jelentő céhrendszert hazánkban 1872-ben számolták föl (1872. VIII. tc.), a helyükbe ipartársulatok, majd az 1884. XVII. tc. alapján ipartestületek léptek. A Pápai Ipartestület 1886-ban alakult meg különféle szakosztályokkal.

Hazánkban az első borbélycéhek a legfejlettebb szabad királyi városokban jöttek létre. Fekete Lajos szerint a legkorábbi egyesület a budai volt, ezt követte 1583-ban a debreceni (melynek szabályzatát közölte írásában), más városokkal együtt ezt követte a pápai sebgyógyítók céhe, amelynek eredeti szabályzata 1608 előtt íródott, de nem maradt fenn. A fennmaradt céhlevelek országos számba vételével megváltozott a sorrend: a 16. században elsőként Tokajban (1557), aztán Nagybányán (1572), Sárospatakon és Debrecenben (1583), Esztergomban (1597) alakult borbélycéh. Ehhez hozzátehetjük, hogy a győri káptalan 1593-ban adta ki a borbély céh szabályait azzal a feltétellel, hogy a földesúri jog elismeréseképpen évente 1 forintot fizetnek, az úrnapi körmeneten és a sátoros ünnepeken tartott szentszentmisén testületileg részt vesznek. Az eredeti céhlevél azonban elveszett, ezért 1607-ben újat adott ki a káptalan. Pápán a 16. század végén szintén létezett borbély céh, de szabályzata nem maradt fenn.

A gyógyítással is foglalkozó borbély szót régén a kirurgus (chirurgus), majd jóval később a felcser, a tábori orvos szó is helyettesítette szinonimaként. A mestervizsgát nem tett, azaz a tanulóéveit le nem töltött és mesterremeket (próbát) nem készített, céhbe felvételt nem nyert egyéneket himpellérnek, kontárnak vagy kuruzslónak nevezték.

A borbély az itt tárgyalt korban már nagyon megbecsült szakembernek számított. Ismereteiket borbélymesterektől tanulták, vidékenként eltérően három vagy négy inasévet kellett letölteniük, legényeik végén vizsgát tettek, amely szerint többféle orvosságot (pl. flastromot, azaz sebre való tapaszt) kellett főzniük ahhoz, hogy majd borbélymesterek lehessenek. A borbélycéh tagjai ugyanis a hajvágáson kívül gyógyítással is foglalkoztak; mesterségbeli tudásuknak a gyógyszerkészítés is a szerves része volt.

A borbélylegény nem lett automatikusan céhtag. Felszabadulása után tovább dolgozott (általában a mesterénél), és egyéb, később felsorolt feltételeknek is meg kellett felelnie. Egyes városokban az inaskodást még vándorévek is követték, ez főként az idegen országokban szerzett gyakorlatot jelentette. Tudjuk, hogy a külföldi tapasztalatszerzés a magyarországi céheknel a

15. században jött divatba. A vándorlást magyarul bujdosásnak is hívták a középkor végén és az újkorban. A vándorláshoz a 18. században a legényeknek már útlevelet kellett kiváltaniuk. Úgy tűnik, hogy a pápai borbélylegények a 19. században már főként Magyarországon belül vándoroltak. A kormányhatóságok 1816-tól külön vándorkönyv („vándorló könyvecske”) használatát írták elő. A vándorkönyvvel nem rendelkező legények céhbe történő felvételét szigorúan tiltották.

A borbély-sebészek munkája nagyon sokrétű volt, ebből csak a legfontosabbakat említjük: köpölyöztek, eret vágtak, tályognyitást végeztek, fogat húztak, törött testrészt vagy vágott sebet gyógyítottak, a csatákban szükség esetén még amputáltak is. A „belbetegségek” orvoslása azonban tilos volt a számukra. Nyelvünkben a borbély szót a későbbi időkre azért hagyományozták új jelentésben (nyelvészeti szempontból jelentésszükülésnek nevezzük), mivel haját nyírták, és borotváltak is.

A 18. század elején a borbélyok már nem elégedtek meg a mesteremberek műhelyeiben tanult ismeretekkel; nemcsak vándoroltak, hanem tudásuk elmélyítésére külföldi egyetemre, legfőképpen Bécsbe mentek. Miután Mária Terézia Magyarországon elsőként Nagyszombatban megszervezte az orvosi tanszakot és vele együtt a sebészeti is, 1759-től kisebb-nagyobb műtéteket is végezhetek. A gyakorlati ismereteiket mai szóval élve közkórházakban vagy a katonaság mellett szerezték meg. Mária Terézia 1768-ban, II. József 1785-ben, 1788-ban és 1789-ben kiadott rendeletében azt szorgalmazta, hogy a vármegyék a főorvos mellé évi 150 forint fizetéssel szervezzenek sebészorvosi állást. A vármegyék később a járási seborvosi állásokat is megszervezték.

Hazánkban a borbély mesterség tisztességes, megbecsült foglalkozásnak számított. Nemzetiségi levéllel kellett igazolniuk, hogy törvényes házasságban élő szülöktől származnak. A letöltött legényeik után pedig mesterremeket kellett bemutatniuk, illetve a céh ládjába (néha perselynek nevezték) az adott céh szabályzata szerint bizonyos összeget befizetniük.

A mesterség elismertségére utal az is, hogy elszegényedett, vagy kisebb birtokkal rendelkező nemesek fiai is szívesen választották ezt a foglalkozást. Pápán az 1750-ben kelt szabályzat-terve-

zetet négy, magát nemesi származásának tartó borbély fogadta el és írta alá. A város fejlettségét mutatja, hogy az 1810-es években Pápán 7–8 sebész 9 segéddel dolgozott. A rendi korszak végén, 1847-ben a mintegy 12–13 ezer lakosú Pápán 5 orvosdoktor és 10 sebész működött. A pápai születésű, itt tanuló Franciscs Károly (1804–1880) borbélylegény 1827-ben Veszprémben telepedett le. Naplói, visszaemlékezései révén a 20. században országszerte ismert önéletrajzi lett. Az ország keleti felében sem volt ritkaság a képzett borbély. Csokonai édesapja, a győri születésű, átlagosnál műveltebb debreceni orvos, Csokonai József (1747–1786) receptkönyve révén vált napjainkra ismertté.

A 18. század közepén Pápán működő protestáns borbélyok közé tartozott: nemes Pápai Imre, nemes Szalai János, nemes Kolozsvári Sámuel. Magát hol polgárnak (civis), hol nemesnek írta Szabó (másként Nagy) István, akinek nemességét a földesúr nem ismerte el, mert Veszprém vármegye előtt még nem publikálta nemességét. Őt az uradalmi prefektus jobbnak tekintette, tömlöcbe záratta, s Páparól el akarta üzni. A protestáns borbélyok által uralt céhek az 1740-es évek végén két katolikus („pápista”) borbély is a tagja volt, akikkel állításuk szerint békességben éltek.

Az egyik nemes borbélyt, Kolozsvári Sámuel Bauer Marcell pápai helytörténész genealógiai kutatásaiából közelebbről ismerjük. Kolozsvári Sámuel nagyapjaé az egyetlen, erdélyi fejedelem által adományozott armális (nemesi címerlevél) azon 70 ma meglévő közül, amelynek tulajdonosai Pápán (is) éltek. I. Apafi Mihály Fogaras várában 1677-ben Kolozsvári (Kolosvári), másként Bogdán Sámuelnek erdélyi nemességét megújította és számára címert adományozott. Az erdélyi Marosváradján volt nemesi kúriájuk és birtokuk. A címerszerző unokája a pápai borbély, kinek szintén Sámuel volt a keresztnéve. Valamikor az 1740-es évek második felében kerülhetett Pápara, ahol 1748-ban az adománylevelet és a rajta szereplő záradékot bemutatta a megye közgyűlésének, és azt Veszprém vármegye kihirdette. A pápai anyakönyvekből tudható, hogy 1748-ban feleségül vette a fél évvel korábban meghalt Küszögi (Koesugi) Borbély Ferenc atyamester özvegyét, Zeke Katalint. (Az ilyen házasság az egy céhen belüli mestereknél nagyon gyakori volt.) A kö-

vetkező tíz évben négy közös gyermekük született, akiknek a keresztszülei a város olyan ismert református familiáiból kerültek ki, mint a Torkos, Csuzi vagy a Zsoldos családok. Kolozsvári Borbély Sámuel neve még az 1754/55-ös nemesi összeírásban olvasható, azonban a későbbiekben nincs róla és családjáról adat. Lehetséges, hogy elköltöztek, de az is előfordulhat, hogy a család fiágon kihalt a 18. század második felében.

A pápai borbélyok céhszabályzatáról

Mindezek után nézzük meg közelebbről a pápai protestáns borbélyok 25 artikulusból (pontból) álló, 1750. március 11-én kelt szabályzatát. Mivel 1736-ban királyi rendelet kötelezte a céheket arra, hogy a földesuraktól kapott céglevelekre királyi jóváhagyást nyerjenek, a borbélyok elhatározták, hogy új céglevelet már a királytól kérnek. A földesúr tisztjei ettől a borbélyokat eltiltották, és arra kötelezték, hogy maradjanak meg a korábbi földesúri szabályzat mellett. Ezért a borbélyok két követet küldtek Pozsonyba, akik a Helytartótanácsnál őrzött földesúri artikulusokat másolatban kikérték, és egy pápai könyvkötő által beköttették, miután két kisebb változatot végeztek rajta. Az artikulusokat a vallásuknak megfelelő eskü szövegével kiegészítették, és az artikulusok elé egy fehér lapra feljegyezték a borbélyok nevét. A jegyzéken „emlékezetnek okáért” két katolikus borbély neve is szerepelt, eszerint az 1740-es években 2 katolikus és 4 protestáns borbély látta el Pápa város lakosságának sebészeti gyógyítását.

E királynőhöz felterjesztett céhszabályzat 25 artikulusa lényegretörően szabályozza a cég működését. Már említettük, hogy vallási kérdést egyik sem érint. Az egyes artikulusok nincsenek logikai rendbe szedve. Összehasonlítva más városok borbélyainak céhszabályzatával, kitűnik belőle, hogy bizonyos részeket, amelyek a cégre nem voltak jellemzőek, kihagytak. A cégelölirások négy nagy csoportra oszthatók, így a továbbiakban ezek szerint mutatjuk be a cég életét.

Elsőként az általános, mindenre érvényes cégelölirásokat említjük. Évente kellett cégmestert és atyamestert választaniuk. Az első előljáró a cégmester volt, ő igazgatta a céhet, az atyamesterrel együtt ő gondoskodott a legények tanításá-

ról. A mindenkori céhmesternél volt a céhláda, amelyben a céh vagyonát őrizték: a céhleveleket, jegyzőkönyveket, a különféle iratokat és a kötelezően befizetett pénzüsszegeket, illetve a különféle büntetésekért befolyt összeget. Bizonyos bíraskodási joggal is rendelkezett a céh tagjaival kapcsolatosan. Büntetőbíráskodása 8 rajnai forintig terjedt és a vétség nagyságához igazodott. Ügyelt arra, hogy az egyes szolgáltatásokért a mesterek megkapják a járandóságukat. Az esetleges vétségekkért beszedte a büntetést.

A céhmester hívta össze a tagokat megbeszélésre, céhgyűlésre, közös betegvizsgálatra, temetésre. Ez mindig úgynevezett „táblajáratással” történt. Ekkoriban régi szokás szerint a céh szimbólumát tartalmazó, fából vagy fémlemezből készült díszes ún. behívótábla házról házra hordozásával, élőszóban hívták gyűlésbe a céh tagjait. A táblajáratás díja 1 forint volt.

Általános szabály volt, hogy a céh előírásait be kell tartani. Egymás betegeit nem gyógyíthatták, más mester inasát nem csalhatták el. Himpellérel (azaz kontárral) nem tárgyalhattak, tilos volt mestertársuk elmarasztalása „bemocskolása”, ezért nemcsak büntetés járt, hanem a megkövetés elmulasztása esetén a legsúlyosabb: a kizárás. Évente fel kellett kérni az alispán arra, hogy generalis commissio (általános megbízás) keretében vizsgálja meg a helységeket, s ha himpellért talál, azt kötelezze céhbe állásra (ennek díja 20 rajnai forint volt).

Tilos volt a szitok, a trágár beszéd, káromkodás és a céhtársak közötti veszekedés is. Külön rész szól arról, hogy a mestereket szabad volt vidékre is hívni, kivitetni. Súlyos beteg esetén akár az összes céhtagot kihívhatták. Ilyenkor mintegy konzíliumot tartottak. Ha kellett, akkor segítették egymást tanácsaikkal, orvosságokkal, sőt, még eszközökkel is. Az egzisztenciális biztonságot szolgálta az az előírás, hogy a városban egy mester sem tarthatott fönn két műhelyt.

Különleges, de nem ritka esetet olvashatunk a földesúri 2. vádpontra adott feleletben. Pápai Imre, a szabályzat egyik hitelesítője még 1742-ben állt be a céhbe. Később elköltözött „Fokra” (a ma Siófokra), majd más helyekre, s mindenütt becsületesen ellátta feladatát. 1748-ban hosszas távolléte miatt megfizette büntetését, majd később visszajött Pápará, ahol a volt céh befogadta.

Azonban a kitett cégtábláját, azaz „medencéjét” az uraság, gr. Esterházy Ferenc katonái (hajdúi) levették, és a várba vitték, ezzel megakadályozták gyógyító tevékenységét. A céh védelmébe vette Pápai, akinek „medencéjét” még 1751-ben sem adták vissza.

A második fejezetbe azokat a szabályokat gyűjtöttük össze, amelyek az inasokra és legényekre vonatkoztak (egyes városok szabályzata az inasokat apródnak nevezte). Az első lépés az elszegődés volt. Az inaskorú gyermeket rendszerint az apja szegődte el. Személyesen megkeresték a mestert, akinél az illető tanulni akart, majd a céhmestert, mert az egész céh beleegyezésére is szükség volt. Céhlegény felvételekor meg kellett vizsgálniuk, hogy van-e tanulólevele és nemzetségelevele. ha megfelelt, száz tallért kellett letenni a céh javára, húszat pedig a „mesterasztalra”, vagyis a mesterek számára.

Bizonyos idő elteltével a mesterlegény pénzt „dobott a perselybe”, ennek fejében használhatta mestere műhelyében az orvosságokat, az eszközöket és a szerszámokat. Természetesen voltak esetek, amikor a legény valamilyen oknál fogva elégedetlen lett a mesterével, és el akarta őt hagyni. Ilyenkor más mester automatikusan nem fogadhatta be. Az esetet kivizsgálta a céh, és ha „igaz ügye” volt, akkor más mesterhez tették, de az illető személyét nem ő határozta meg. Mint említettük, Pápan három év (más városban négy év) volt az inasidő. A legényidő kitelte után utána a legénynek a céh összes tagja előtt mesteremeket kellett bemutatnia. E szó kicsit furcsának hangzik, hiszen másfajta remeket kellett készítenie, mint más mesterségek esetében. Bizonyos flastromokat, orvosságokat kellett a bizottság tagjai előtt készíteniük, „főzniük”, mégpedig 12 félét. A szabályzat pontosan felsorolja a gyógyszerek latin nevét. A vizsgát a legények háromszor ismételhették meg, s ha ekkor sem jártak eredménnyel, akkor véglegesen elküldték őket. A sikeres mestervizsga után részletesen ismertették előtte a szabályzatot, majd föleskették. Ilyenkor országos szokás szerint úgynevezett „társpoharat” illett adnia, azaz borral kellett megvendéglenni a céh tagjait.

Külön, egy teljes rész foglalkozik azzal, hogy a próbát (vizsgát) kötelező letenni, azt pénzért nem lehet megváltani. A letöltött három inasév

után a jelölt dönthetett úgy, hogy „vándorlani menne”. Ebben az esetben mestere köteles volt tanulólevelet adni tanítványának.

Az artikulusok harmadik csoportja a mesterek és legények magánéletét szabályozza. A szabályzat – más városi céhektől eltérően – nem köti ki, hogy a végzett legénynek fél vagy egy éven belül meg kell nősi. Más esetekre viszont részletesebben kitért. Így: ha mester fia, fiai, vagy „leányági ága”, azaz veje szeretett volna tanulni, akkor a beálláskor fizetendő összegnek csak a felét kellett letenni – a fél taksa kedvezmény országosan elterjedt szokás volt. Régi szokásnak számított az is, hogy az inasnak és a legénynek felszabadításakor kötelessége volt a társait áldomásban részesíteni (társpohár-adás).

Nagyon körültekintő és humánus megoldás volt a pápai szabályzatban a beteg, halálos beteg mestertársuk ápolására vonatkozó kötelezettség. Nappal egy, éjszaka pedig két kolléga őrködött mellette, ellátta, gondoskodott róla. Halála esetén táblajárással értesítették a tagokat, akik kötelesek voltak a temetésén megjelenni. Az özvegyét pedig azzal segítették, hogy a céh ládájából kiadták a mestertársukra jutó pénzösszeget. Az özvegyen maradt asszony özvegyi jogon gyakorolhatta férje foglalkozását. Két megoldás kínálkozott számára: egy legényét bízta meg a műhely vezetésével vagy pedig rövid időn belül férjhez ment egy mesterhez. Így tett a megözvegyült, kiskorú gyermekeket nevelő Zeke Katalin, aki Kolozsvári Sámuelhez ment férjhez. Kolozsvári a volt férj műhelyét, eszközeit, pacientúráját is megkapta, ami komoly anyagi előnyökkel járt.

A céhszabály-tervezet sorsa

A pápai protestáns nemes borbélyok önálló céhalkotási kísérlete reménytelen vállalkozásnak bizonyult. Gróf Esterházy Ferenc „városi uraság” 1750. június 2-án jóváhagyta a pápai borbélycéh 38 artikulusból álló szabályzatát, amely az 1741. évi céhlevél kiegészítése és megerősítése volt. Kikötötte, hogy a városban ezentúl csak pápista, azaz katolikus borbélyok lehetnek mesterek. A protestáns mesterek abban az esetben maradhattak céhtagok, ha letették a dekretális esküt. Ezek után 1750. július 3-án meghívták a három protestáns céhtagot egyeztetésre. Ezen tárgya-

lason jelen volt Bittó József praefectus (jóság-kormányzó) és Galgóczy Ferenc városi plébános is. A mesterek előtt felolvasták az új szabályzatot, s közölték velük: ha azokra megesküsznek, „memaradhatnak a Czéhben.” Ezután a plébános a maga házához hívatta a három protestáns borbélyt, s arra kérte őket, tegyék le az esküt. Erre azonban nem voltak hajlandók. Tettüket azzal indokolták, hogy „mi gondolván azt, hogy ha azon artikulusokra megesküszünk, magunk magunkat – minthogy pápisták nem vagyunk – kirekesztjük a czéhből.”

A számukra elfogadhatatlan dekretális eskü letételén múltott a jövőjük. A jövő baljós előjelekkel kezdődött: a pápai Esterházy uradalom református közösségei királyi rendelet következtében sorra veszítették el templomaikat: 1752. május 12-én a pápai, május 16-án a gyimóti, május 24-én a borsosgyőri, május 25-én a szerezsenyi, június 24-én a kupi református templomot vették el a gyülekezettől. Ilyen körülmények között a protestáns borbélyok számára két megoldás kínálkozott: hitük ellenére leteszik az esküt vagy elköltöznek. Esetleges távozásuk a város egészségügyét nem sodorta válságba, hiszen a betegeket ellátta az 1732 óta biztosan működő Polgári Ispóty, az 1748-ban létrejött izraelita hitközség kórháza, az 1756-ban szervezett katolikus Szentilonay-szegényház, az 1757-ben alapított irgalmasrendi kórház és patika.

Pápán a templom elvételével megszűnt a reformátusok szabad vallásgyakorlata, „árva lett a pápai eklézsia”. A közösség a közeli nemes községbe, Adásztevelre járt istentiszteletre, ide helyezte át királynői engedéllyel kollégiumát (kisgimnáziumként). Évtizedek teltek el reménytelenségben, keserves „száműzetésben”. A szinte kilátástalan helyzet megváltoztatását csak II. József türelmi rendelete (1781) tette lehetővé.

FÜLÖP LÁSZLÓ

Jegyzetek

1 Ezúton mondok köszönetet dr. Hudi József szerkesztőnek, hogy kéziratomat gondozta, levéltári és szakirodalmi forrásokkal kiegészítette.

2 KISS István: A pápai plébánia története. Veszprém, 1908. 70., 170–171.

3 SZAKÁLY Ferenc: Pápa a török korban. = Tanulmányok Pápa város történetéből a kezdetektől 1970-ig. Főszerk.: Kubinyi András. Pápa, 1994. 157–158

4 Uo. 157–158.

5 ILA Bálint – KOVACSICS József: Veszprém megye helytörténeti lexikona. Bp., 1964. 316.

6 HUDI József: Pápa város önkormányzata a későfeudalizmus időszakában (1730–1847). Pápa, 1995. 17–81. – A város legfontosabb okleveleit, privilégiumleveleit, szerződéseit az 1214–1842 közötti időből kiadta: PETRIK Iván: Memoriae commendamus. Emlékeztül adjuk. Válogatás Pápa város történetének forrásaiból. Pápa, 2010. (A Pápai Levéltár kiadványai I.)

7 REIZNER János: A Gróf Esterházy család pápai levéltárában őrzött czéhlevelek. = Történelmi Tár 1894. 631–655., 1895. 90–103., 289–306.

8 REIZNER János: A Gróf Esterházy család pápai levéltárában őrzött céhlevelek. = Lapok Pápa történetéből 1998. 5–6. sz. 83–120. A borbélycéh 1608. évi artikulusai: 94–96.

9 REIZNER a borbély céhnél azt írja, hogy 1608. november 11-én „Enyinghi Theörök Ferenc a pápai borbély céh levelét megerősítve kiadja.” (REIZNER 1998. 85.) Ez biztos névelírás, mert a céhlevél záradékában „Stephanus Theörök de Enningh” olvasható. A céhlevélből egy részletet pápai plébániatörténet is közöl, de datálása biztosan hibás, hiszen a „Stephanus Thörök de Ennyng” aláírás fölött ez olvasható: „Iratott Pápán szent Márton napján. (1609. okt. 20.)” Vö. KISS: i. m. (1908) 185. – A szerző nem magyarozza meg, de nyilván arról van szó, hogy az 1608. évi céhlevél másolatát adta ki a földesúr 1609. október 20-án. Az 1609-es céhlevél másolat 1902-ben került a Nemzeti Múzeum gyűjteményébe, melyet 1917-ben ismertette Magyary-Kossa Gyula az Orvosi Hetilap hasábjain. A céhlevél „értékesebb pontjait” később adattárában is közölte. MAGYARY-KOSSA Gyula:

Magyar orvosi emlékek. Értekezések a magyar orvostörténelem köréből. III. Adattár 1000-től 1700-ig. Bp., 1931. 314–315.

10 Az „öreg mesterek”: Kanisay Barbéli Bálinth, Kaldi Barbéli Tamás, Csepregy Barbéli Mihály, Kolosváry Barbéli Péter, Guhardus Mark, Krakkay Barbéli Gáspár, Papay Barbéli Péter és Tarnoczay Barbéli János. – Elöl áll a családnevük, amelyből rendszerint kiderül, hogy eredetileg más településről származtak. Középen a nagybetűvel írt borbély magát a foglalkozást jelentette, ezt követte magyaros sorrendben a keresztnevük. Az ötödik mester valószínűleg nem magyar származású lehetett.

11 CSEJTEI István: A borbélymester hagyatéka. Debrecen, 1990. 14. A Veszprém megyei borbélycéhekről: NAGYBÁKAY Péter: Céhek, céhemlékek Veszprém megyében. Veszprém, 1971. 12.

12 KISS: i. m. (1908) 72.

13 Magyar Nemzeti Levéltár (MNL) A 57. Kancelláriai Levéltár, Libri Regii 14. 36–37.

14 1991 óta neve: Berzsényi Dániel Evangélikus (Líceum) Gimnázium, Kollégium és Szakképző Iskola. Sopronban, a Széchenyi tér 1. sz. alatt található.

15 A seborvosi recepteket, gyógyszerészeti és sebészi fejtegetéseket is tartalmazó könyvecskét ismerteti: SZLÁTKY Mária: Pettyéni Borbély Márton pápai seborvos kéziratosa orvosló könyve (1683–1701). = Orvostörténeti Közlemények 82. Bp., 1977. 27–50. Pettyéni Borbély Márton 1656-ban Gyöngyös nevű helységben született, Erdélyben nevelkedett, 1687. április 5-én érkezett Páparra, április 16-án beállt a céhbe és megnősült. Itteni ténykedésének 1701-ig van nyoma. Kéziratának javarészét Brassóban és Kolozsváron írta, feljegyzéseit Pápán folytatta.

16 KISS: i. m. (1908) 72.

17 A dekretális (decretalis) eskü a Werbőczy-féle eskü volt, amelyben Szűz Máriára és az összes szentekre fel kellett esküdni. Az 1731. március 21-én kiadott I. Carolina resolutio (III. Károly király protestáns vallástügyi rendelete) a bírák, ügyvédek, hivatalnokok számára előírta az ún. dekretális eskü letételét. A céheket arra kötelezte, hogy a katolikus ünnepeket megtartsák és az egyházi körmeneteken részt vegyenek. A szegedi borbélylegényeknek pl. a következő es-

küti kellett letenniük: „Esküszöm az élő Istenre, Atya, Fiú és Szentlélek, teljes Szentháromság egy bizony örök Istenre, a Boldogasszonyra és Istennek minden Szentéire, hogy a 18. artikulusnak tenora szerint tartozom minden néven nevezendő kereset, igazán és jó lelkiismeretem szerint Uramnak és Asszonyomnak kezéhez szolgáltatni, félretevén esküvésemben kigondolható valami hamis praetextust. Nem különben tartozom minden műhelybeli, kezemhez adott jószágnak, vagyis műszernek gondját viselni, azokrul annak idejében számot adni. Isten engem úgy segélyen.” Közli BÁTAYAI Gitta: *Borbélyok és fodrászok Szegeden – adatok egy helyi iparág történetéhez.* = A Móra Ferenc ÍMúzeum Évkönyve 2014. Új folyam 1. Szeged, 2014. 383.

18 A római katolikus naptár szerint a két szent ünnepnapja január 20. Fábiánt, de főként Sebestyént számos kézműves céh, de főként a borbélyok tisztelték védőszentjüként. Segítő szent, főként pestis és más emberi és állati járványok idején.

19 FÖLDVÁRY László: A pápai hely. hitv. chirurgusok panaszai és czéhszabályai 1751-ben. *Történelmi Tár* 1896. 373–382.

20 Földvály László (Kunszentmiklós, 1838. június 24. – Váchartyán, 1921. december 30.) református lelkész, történétíró. A teológiát Kecskeméten végezte. 1857-ben Lovasberényben akadémiai rektor (népiskolai tanító), majd több helyütt káplán, helyettes lelkész. 1881-től Váchartyánban lelkész. Az 1860-as évek közepétől számos cikke, értekezése jelent meg politikai, szépirodalmi, egyházi lapokban, folyóiratokban. – Fontosabb művei: Százados ünnepi beszéd. (Bp., 1886); Szegedi Kis István élete s a Tisza-Duna mellékeinek reformációja (Bp., 1894); Adalékok a dunamelléki ev. ref. egyházkerület történetéhez (I–II. Bp., 1898). Vö. ZOVÁNYI Jenő: *Magyarországi protestáns egyháztörténeti lexikon.* 3. javított és bővített kiadás. Szerk.: Dr. Ladányi Sándor. Bp., 1977. 205.

21 A céhekről: Révai Nagy Lexikona IV. Bp., 1912. 345–346. – BÁN Péter (szerk.): *Magyar történelmi fogalomgyűjtemény* I. Eger, 1980. 99–101. – BOGDÁN István: *Kézművesek mestersége.* Gondolat, Bp., 1989. A céhszervezetről: 21–41.

22 HORVÁTH Elek – TÓTH Endre: Pápa megyei város múltja, jelene és környéke. Pápa, 1936. 131.

23 FEKETE Lajos: Adalékok a magyar sebészet történetéhez. = *Történelmi Tár* 1878. 87–98.

24 TAKÁCS Béla: A debreceni sebgyógyító céh története. A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve 1981. Debrecen, 1983. 131.

25 BEDY Vince: Adalékok a győri ipar történetéhez. (Ötödik közlemény.) = *Győri Szemle* 13 (1942) 131–143.

26 BOGDÁN: i. m. (1989) 54.

27 Franciscs Károly borbély inaséveit 1816–1820 között Pápan töltötte (4 évet), utána a Dunántúlon és a Felvidéken vándorolt. Megfordult Szombathelyen, Kiscellben, Győrben, Pesten, Érsekújváron, Nyitrán, majd hazatért mesteréhez Pápara. 1827-ben legényként telepedett le Veszprémben, ahol csak 1853-ban vették fel a céhbe 40 ezüstforint felvételi díjért. Életrajza: FRANCISCS Károly: *Kis kamarámban gyertyát gyújték. Válogatta, sajtó alá rend. Vörös Károly.* Magvető, Bp., 1973. 5–23. Céhbe való felvételéről: uo. 326–327. Franciscs szombathelyi ténykedését és gyakran felkeresett „sörkorcsmáját” bemutatja TILCSIK György: *Franciscs Károly kedvenc „sörkorcsmája”.* Egy 1820-as évekbeli, mezővárosi sörház lokalizálása. = *Vasi Honismereti és Helytörténeti Közlemények* 2016. 1. sz. 18–42.

28 BOGDÁN: i. m. (1989) 56.

29 FEKETE: i. m. (1878) 98. A vármegyei főorvosok előírt évi fizetése ekkor 300 rajnai forint (Rft) volt.

30 FRANCISCS: i. m. (1973) 63.

31 HUDI József (szerk.): *Források Pápa város 1848/49. évi történetéből.* Pápai Református Gyűjtemények, Pápa, 2001. 58–59. Orvosok: Cseresnyés Sándor, Hoffelder József, Deutsch Dávid, Ditrichstein Dávid, Pserhofer Sámuel; sebészek: Appelfeld Ezekias, Batta Pál, Burghard Lipót, Czink Alajos, Feitl Móric, Lamberger Ignác, Miskolczy Pál, Paár Paulin, Schnabel Simon, Szabó János.

32 FRANCISCS: i. m. (1973). 1827–1849 közötti visszaemlékezéseit kiadta HUDI József (szerk.): *Franciscs Károly visszaemlékezései.* Pápai Református Gyűjtemények, Pápa, 2001.

33 CSEJTEI István: A borbélymester hagyatéka. Debrecen, 1990.

34 FÖLDVÁRY: i. m. (1896) 380.

35 Ezúton köszönöm, hogy Bauer Marcell Kolozsvári Sámuel leszármazásáról készült kéziratát a rendelkezésemre bocsátotta.

36 A címer Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában ma is megtalálható. Jelzete: MNL OL R 64. 1. tétel, No. 601. Részletes leírásától itt eltekintünk.

37 A céh egyik fő tisztségviselője, a céhmester után a második tisztségviselő, a legények előjárója, felügyelője.

38 Tudjuk, hogy a céhládának országos szokás szerint általában két kulcsa volt: az egyiket a céhmester, a másikat általában a legfiatalabb mester, az ún. „kulcsos mester” őrizte. Vö. BOGDÁN: i. m. (1989) 28. Ez azt jelentette, hogy a ládát csak kettejük együttes jelenlétében lehetett csak felnyitni.

39 NAGYBÁKAY: i. m. (1971) 46.

40 A földesúri 6. vádpontra adott feleletben olvasható, hogy 1751-ben Kolozsvári Sámuel gyógyította Ferzer (máshol Ferrer) császári kapitány eltört kezét, aki Ugodon volt kvártélyon. A beteg elment látogatóba Győrbe, ahol felkeresett egy ottani német borbélyt, aki gyors (2 heti) gyógyulást ígérve ellátta, és újra bekötözte a kezét. Hazajöve megjelent Kolozsvárinál, aki látta, hogy előtte mással kezelte magát. Mindezek után nem vállalta a beteg további gyógyítását. Vö. FÖLDVÁRY: i. m. (1896) 381–382.

41 A borbélyok üzletének jelképe a fémről készült, medence alakú cégtábla volt.

42 Pápán a céhet a mesterek maguk között gremiumnak titulálták, a céhládát a gremium ládája néven emlegették. Az inasok és legények a mestert principálisnak nevezték.

43 A 19. században már Pápán is 4 év volt az inas szolgálati ideje.

44 Az 1608. évi céhszabályzat még megkövetelte, hogy a céhbe felvett legény fél éven belül megnősüljön.

45 Az inas felszabadításakor a mester áldomást adott az inasnak, az inas pedig társpharát a legényeknek. A társphár-adás néhány tál étel és néhány kanta bor adását jelentette. Az inas felszabadításakor a mester vállán megütögette vagy

arcon legyintette. Egyes céhekben az új legényt társai jól megverték, „meg-gyalulták”. A szokás eredete a férfívá avatás ősi rítusa. BOGDÁN: i. m. 52–53. A felszabadított legény bőségesen megvendégelte a mestereket, mesterasztalt adott: meghatározott sokfogásos ebédet, hozzá bort adott. (Uo. 63.) A pápai borbélylegények 20 forintért megváltották e kötelezettségüket.

46 Pápai Imre ekkor már nemkívánatos személy volt a földesúr számára.

47 Bittó József 1750–1759 között volt a pápai uradalom prefektusa. 1724-ben pápai provisor, 1748-ban már Esterházy Ferenc teljhatalmú megbízottjaként (plenipotentiarius) járt el, 1750-től töltötte be a prefektusa tisztségét. Vö. HUDI József: Esterházy Károly birtokigazgatása levelezése tükrében (1759–1799). = Emlékkönyv galántai és fraknoi gróf Eszterházy Károly egri püspök, Pápa város földesura, mecénása és építetője halálának kétszázadik évfordulója tiszteletére. Pápa, 2000. 85.

48 Galgóczi Ferenc (1719–1798) Galántán született, Esztergomban, majd Rómában tanult, 1745–1764 között volt Pápa plébánosa. 1766-tól esztergomi kanonok, 1772-től komáromi főesperes. Nagyszombatban hunyt el. A pápai plébánia-templomra 200, a Kálváriára 100 forintot hagyott. Vö. KISS: i. m. 1908. 132–133.

49 FÖLDVÁRY: i. m. (1896) 378.

50 Szabó (másként Nagy) Istvánt nemkívánatos mesternek tekintették, ezért nem hívták eskütételre.

51 FÖLDVÁRY: i. m. (1896) 378.

52 KÖBLÖS József: „Egészszen magamat néked szentelem...” Három prédikáció és hat könyörgés Torkos Jakab újonnan megtalált prédikációs és könyörgéses kötetéből. = Acta Papensia 19 (2019) 3–4. sz. 296.

53 MEZEI Zsolt (szerk.): Források a 250 éves pápai kórház múltjából 1757–2007. Pápa, 2007. 11–17.

54 TÓTH Endre: A pápai református egyház története. Pápa, 1941. 173.

55 A romantikus történet szemlélet alapján az adászteveli évtizedeket „adászteveli száműzetésnek” szokták nevezni. Tóth Endre az „árva egyház” fogalmát alkalmazza erre az időszakra.

Esszé

Hogyan változik a kurdok geopolitikai helyzete?

Definíció: „Geopolitika: földrajzi potenciál, kihasználtság és elhelyezkedés hatása a társadalmi, politikai, így a globális térhálózatra, valamint annak hatásai a gazdaság, policy network, „balance of power”, jog és hatalom viszonyrendszerébe.”
(Agg - Gáspár)

A mai geopolitikai helyzet világszerte bizonyítja, hogy a problémákat későn ismerik fel. A gyors „tűzoltás” jelleg dominál és nem a megelőzés. Pedig a már meglévő nemzetközi struktúrák, ideológiai szempontból, elegendőek lennének a helyzetek vizsgálatához, és a felmerülő kérdések megoldásához. Ennek alapvetően emberi okai vannak, valamint a nemzetek között egyre erősödő függőségi viszonyok, hatalmi összefonódások kuszasága, és a minden szintre kiterjedt network-irányítási vágy az egyéneken és a kormányokban. A nemzetállamok szuverenitása új dimenzióba lépett. A kormányok vagy minden áron ragaszkodnak hozzá, ezzel negatív tendenciákat építve ki az országokban, avagy túl nagy felületen engednek be más hatalmakat a rend és gazdaságpolitikai érdekek miatt. Sok esetben a globális világba és nemzetközi véráramba való bekerülést segíti a csökkenő önállóság. Ezzel szemben azonban vannak olyan nemzetek, amelyek ez ellen harcolnak minden szinten. Ebben a kérdésben válik ketté a nemzet és állam fogalma

Nem minden állam egy nemzet és nem minden nemzet rendelkezik állammal. Erre példa Afrika több országa, ahol egy államot számos törzs alkot, vagy akár a kurdok, akik egy nemzetbe tartoznak, de politikailag különböző államokhoz tartoznak. Ezek az elkülönítések vezetnek olyan helyi szerveződésekbe, amivel a hatalmi berendezkedés ellen lépnek fel, mivel saját önálló államuk nincsen, ami az azonosságtudatot összetartaná.

A nemzetközi jog humánus jogalkotása közé tartozik a „beleszólási jog” koncepciója az iraki kurdok esetében. A nemzetközi jog által létrehozott olyan autonómiákra van példa, mint amilyenek a kétoldalú szerződések Dél-Tirol és az Aland-szigetek ügyében, illetve a békefenntartás érdekében létrehozott kvázi önállóság, mint ami

Irakban a kurdok védelme érdekében jött létre. (Ez utóbbi esetben a finanszírozás a központi kormánytól függ, de a kisebbségek fel vannak tartalmazva, hogy saját intézményen keresztül történjen az érdekérvényesítés és végrehajtás a saját jogaikat illetően).

Mind Európában (írek, katalánok, baszkok, korzikaiak), mind pedig Ázsiában, Afrikában egyre aktívabb, agresszívabb módon igyekeznek a központosított kormányzattal szembeni érdekérvényesítésre a nemzetiségi csoportok, nemzetek. A jelenlegi konfliktusok, a fennálló belpolitikai széthúzások az egységes állami fejlődést akadályozzák. Fontos lenne a döntéshozatal, és a döntéshozók gyakorlatának megreformálása, a politikai rendszereket humanizálni kellene és nem kizárólag gazdaságpolitikai irányelveket be-

tartatni. A stratégiák és taktikák játszmái hanyatláshoz vezetnek és a természeti adottságok esztelen kiaknázásához, kimerítéséhez és aránytalan elosztásához. Ezért kell a természettudományok mellett az etika szempontjait is figyelembe venni.

A kurd kultúra gyökerei mintegy 8000 évre vezethetők vissza, a Mezopotámia néven ismert régióban. A középkorban a kurd nép független kurd fejedelemségeket hozott létre, gyakran klánokon vagy törzseken alapulva. Amikor a 16. században az Oszmánok hatalomra kerültek, a kurdokat deportálták, a fejedelemségeket pedig feloszlatták. Az első világháború végén az Oszmán Birodalom feloszlott, és a Sevres-i Szerződésben (1921) ígéretet tettek egy független kurd állam létrehozására, egy független kurd állam létrehozására, de ez a mai napig nem valósult meg. Az 1923-as Lausanne-i Szerződéssel Franciaország és Törökország, Szíria és Irak szétosztotta a kurdlakta területeket, és a független kurd állam létrejöttének reménye elveszett. Az egykori Oszmán Birodalom perzsa/iráni részén élő kurdokat Teherán tartotta uralma alatt. Kevesen tudják, hogy 1992 és 1994 között az örménországi kurdok is népiirtás áldozatai lettek, ami teljes megsemmisülésüket eredményezte az országban. Becslések szerint Szaddám Husszein csapatai 1988-tól kezdődően 100-300 ezer kurdot öltek meg az általa Anfalnak (arabul zsákmányként) nevezett műveletben. Szaddám leghírhedtebb akciója Halabja városában zajlott, ahol mustár- és ideggázt tartalmazó bombák becslések szerint 5000 civil kurdot öltek meg.

Kurd vezetők részt vettek az iraki bagdadi kormányban, a török kormányzat fejletlen maradt a hegyvidéki régióban, ahol a törökországi kurd lakosság nagy része él. 1987-től a PKK (Kurdisztáni Munkáspárt) felszabadító háborúba kezdett Törökországban, amely 1995-ben a polgárháború csúcspontjához vezetett. Jelenleg Törökországban a kurdok továbbra is egyenlőségre és ennek a török kormány általi elismerésére törekednek. A világon megközelítőleg 40-45 millió kurd él különböző országokban, mint az előbb felsoroltak, illetve nagy tömegben Németország, Finnország, Olaszország és az USA, annak kiváltképp három államában, területén. Az iraki teljes népesség 18 %-t teszik ki (5,5 millió fő), főként a kvázi önálló autonómiaként működő

Iraki Kurdistan területén. Iránban a leginkább az ország északi részén élő 8,1 millió fő a teljes népesség 10 %-át képezi, ez az arány 9,7 %-os Szíria északi területén, tehát 1,7 millió fő. A legnagyobb arányban Törökország délkeleti országrészén élnek, létük a legnagyobb konfliktus forrás, illetve polgárháborús állapotok országon belül konstans meglétét eredményezi, hiszen a lakosság kb. 20-23 %-a kurd nemzetiségű, 15-17 millió fővel számolva.

Az elmúlt évek háborúi, illetve a nem megfelelő statisztikai felmérések miatt, az adatok lehetnek eltérőek, leginkább a törökországi értékekre vonatkozóan.

Ennek tükrében is nagy hangsúlyt kell fektetnünk a térség geopolitikai összefüggéseinek megértésére.

A kőolaj, mint stratégiai árucikk, még napjainkban is alapvetően meghatározza a Közel-Kelet politikáját, gazdaságát és nemzetközi kapcsolatait. Nehéz elvonatkoztatni attól a megállapítástól, hogy a kőolajnak még ma is milyen fontos szerepe van, valamint attól, hogy mind nemzetállami, mind nemzetközi szinten, komoly módosító (torzító) hatással bír a társadalmi berendezkedésekre. A nemzetközi gazdasági és politikai elméleteknek akár a pozitív, akár a negatív kimenetelű, csakúgy, mint a nulla összegű játszmái, a térségre alkalmazva, mind-mind összefüggenek a "fekete arannyal". A kőolaj, pozitív hatásai mellett, a világban számos probléma és egyenlőtlenség okozója is egyben. A kőolaj birtoklása által megszerzett - és megszerezhető - hatalmi pozíciók és befolyás, egy véget nem érő körforgást eredményez. Ebből a szempontból vizsgálom most a Közel-Kelet államait, hogy ez miként alakította át a geopolitikai helyzetet, illetve milyen egyéb variációk pozícionálták a hatalmi berendezkedést és konfliktusokat a térségben.

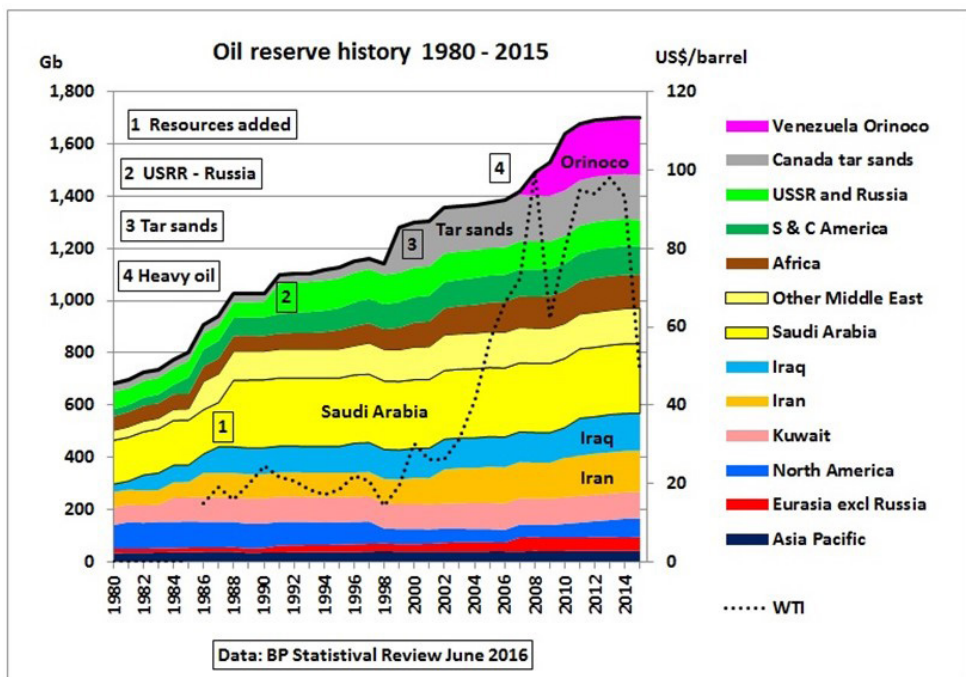
A kőolaj, mint politikai árucikk, elsődleges energiaforrás. Ennek következtében a kormányok mindig is a más államoktól való függőségi viszony minimalizálására törekednek. Nem vonható kétségbe – áttekintve az elmúlt évszázadot vagy korábbi időszakokat, – hogy ez az energiaforrás a bőséges kínálat és vezető szerep eszköze a gazdaságban és a politikában. Az olajtermelésben domináns nemzetközi olajtársaságok, illetve olyan szervezetek, mint az OPEC, azaz a

Kőolaj-exportáló Országok Szervezete, a túlkínálat és az annak következményeként kialakuló komoly árzuhanás elkerülésén dolgozik.

A globális kőolaj-ellátás során alkalmazott megszorítások, és annak megítélése 2003 óta gyökeresen megváltozott. Az 1930-as és az 1960-as évek közötti időszakban, a többségében közlekeleti olajtartalék feletti uralom megszerzésével, a nemzetközi olajtársaságok kis csoportját komoly haszonhoz juttatta. Az érintett kormányok is felismerték, hogy a fenti társaságok által felhalmozott haszon többnyire elkerült a kitermelési helyről, annak függvényében, hogy az azt végző társaság külföldi, avagy hazai volt-e. Ezzel – a

haszon kiszivattyúzásával – nagymértékben befolyásolta, illetve el is döntötte egy-egy ország gazdasági helyzetét. Az elhordott profit „eredményeit” láthatjuk ma egy olyan kormányozhatatlan országban, mint például az Iraki Köztársaságban, valamint annak Kurd Régiójában. Elmondható, hogy 1973 óta az OPEC országok kormányai, és a nem OPEC- országban lévő legfontosabb termelők, komoly mértékben befolyásolták a kőolajárak alakulását. Ennek következményeként a magas hasznot termelő térségek jelenleg háborús övezetbe esnek, hiszen a kitermelés olcsó, a haszon viszont magas az exportőr számára.

1. Ábra: Kőolaj-készletek 1980-2015 között Forrás: BP 2016 június 15.

A fenti ábra mutatja a legnagyobb arányú kőolaj-kitermelő országokat. Venezuela, instabil politikai és gazdasági helyzetben van, Irak komoly belharcokkal néz szembe, Irán a térségben ma már egy középhatalmi tényező, ugyanakkor belső és külső (emberi) jogi és diplomáciai harcok dúlják. Ez az ábra huszonöt év kitermelési arányait mutatja, így az ország elméleti pozícióját vetítendő

elénk, de a „fekete arany” destabilizáló hatásai erőteljesebb információértékkel bírnak.

A kőolaj áruba bocsátása, kereskedelme, a tartalékok feletti jog nem hozott természetes módon fenntartható politikai és katonai biztonságot, sőt inkább egyre nagyobb és nagyobb igényt támasztott a megszerzett olajkincs feletti védelemre. Vitathatatlan, hogy a „Közél-Kelet átka” azért

a kőolaj, mert mindenkinek igénye van rá. A nemzetközi olajiparban játszott különleges szerepük elvitathatatlan, s ez minden katonai és politikai harc ellenére is így marad, amíg a készletek kintartanak. Az öt Perzsa-öböl menti ország a világ kőolajkészleteinek 50 %-át birtokolja. Itt a legolcsóbb az olaj kitermelési költsége, s az eladási szolgáltatásai is különlegeseek.

Ugyanakkor, tekintve, hogy a kőolaj nem egy versenyképes iparág, a közel-keleti kitermelők – a gazdaságot globális szinten nézve –, eléggé gyengén muzsikáltak. Ennek egy jó példája lehet Irak az elmúlt évtizedben, hiszen a kőolaj, főleg a többségében kurdok lakta északi részen található, így oka és okozója is a nehéz belpolitikai helyzetnek és a folyamatos háborús viszonyoknak, a

2 ábra: Kőolaj tartalékok kontinensekre leosztva 2010- ben

Oil: Proved Reserves		
Thousand million barrels	2010	% of Total
Total North America	74.3	5%
Total S. & Cent. America	239.4	17%
Total Europe & Eurasia	139.7	10%
Total Middle East	752.5	54%
Total Africa	132.1	10%
Total Asia Pacific	45.2	3%
Total World	1383.2	100%
of which: OECD	91.4	7%
Non-OECD	1291.8	93%
OPEC	1068.4	77%
Non-OPEC £	188.7	14%
European Union	6.3	0%
Former Soviet Union	126.1	9%

Forrás: BP Statistical Review of World Energy (2011.június)

fegyveres harcoknak, illetve békében is a háborús készültségnek.

Az ukrán- orosz háború kirobbanása, avagy az évek óta izzó vulkán kitörése, teljes mértékben újra definiálja a gazdasági és politikai kapcsolatokat világszerte. Nyilvánvalóvá válik és kiéleződik az Oroszország-Kína, USA-Anglia és az EU központú megosztottság kialakulása. Az EU és Oroszország közötti feszültségek és szankciók, újratervezik a korábbi geopolitikai megosztottságokat és érdekeket. Európa ki van szolgáltatva az orosz földgáznak és kőolajnak, amely helyzet enyhülése évtizedeket is vehet igénybe. Ennek fényében megkezdődött az EU Közel-Keletre való koncentrációja, mivel ez energiapolitikai kardinális stratégia elemmé vált. A legfontosabb területek

Irak/Irak Kurdisztán, Észak-SzírIA (Rojava) és Irán.

Az USA nagy és félt ellenfele, Irán, egyre inkább előtérbe kerül a globális energiapolitikai játszótéren. Amíg a francia-német oldal igyekszik rugalmasabb politikát folytatni velük a nukleáris egyezmény stabilizálására, ami elősegítene az iráni földgáz Európába szállítását, az amerikai fél pengeélen tancol az állandó embargó alatt tartott országgal. Az USA-nak, ki kell mondani, nem az európai stabilitás az érdeke, hanem pont fordítva. Az iraki kurdisztáni terület, főleg a kirkuki (Bajji finomító) olajkitermelőként és a MOL jelenlétével, az energiafolyosó kardinális állomása lett. Nem véletlenül lett a korábbi fegyveres harcok színhelye, hiszen a kurd lakta terület a kőolaj-

3. ábra: Kurd lakta területek Közel- Keleten

Forrás: Soeren Keil in Institut für Föderalismus

aranybánya, amelyre minden európai nagyhatalom és az amerikai vezetés is teljes monopóliumhelyzetet akart és akar kiépíteni saját maga részére.

A Közel-Kelet bármely országának aktuális gazdasági és geopolitikai vizsgálatakor elkerülhetetlen a kőolaj- és földgáz kérdés megtárgyalása, annak meglétének, avagy hiányának a feltérképezése. A „fekete arany” mind társadalmi és mind természeti szinten komoly befolyással bír a változó világra és annak hatalmi megosztására. A térség ezen meghatározó, természetföldrajzilag megkerülhetetlen tényállása az, amely meghatározza a helyzetét, és amely pozicionálja az adott országot a világ más pontjaihoz, térségeihez képest.

Életet (a túlélést, sőt fejlődést és gyarapodást) jelent, amennyiben valamely ország rendelkezik a térségben kőolajjal, avagy akár „underdog” pozíciót, amennyiben nem rendelkezik vele. Minden szempontból meghatározó, amennyiben egy adott térségben van-e feltárható „fekete arany”, avagy nincs. Az akár szélsőséges politikai berendezkedésű, kulturálisan és ideológiailag az európaiktól oly nagymértékben eltérő országok, mint a közel-keleti államok, többségében ennek

köszönhetően maradtak érintetlenek, vagy épp ezért dőltek romba. Annak függvényében, hogy az érdekérvényesítés milyen mértékben sikerült.

A már említett szaúd-arábiai fellendülés 1945 után, kompenzálva az iraki és az iráni veszteségeket, 1985 után, amikor is a hintapolitikájával kívánta a világi vezetést a királyság elérni, a 90-es évekre újra fő kitermelővé és érinthetetlen hatalommá vált, miután sikerült az olajárakat stabilan magasán tartani. Irak olajtermelése 1979 előtt emelkedő tendenciát mutatott, az iráni háborút megelőzően, majd ismét hanyatlásnak indult a 90-es kuvaiti megszállást követően. A 2003-as koalíciós megszállás előtt még némi visszatérés volt észlelhető az ENSZ Kőolaj az Életért Program keretein belül, viszont a Szaddam-éra megbuktatása, és az ország amerikai csapatok általi megszállását követően nemhogy az 1979 előtti, de a 90-es évek hozamát sem produkálja immár. Az iraki-iráni háború mindkét félre súlyos terheket rótt, de az utóbbi fél az 1988-as háborút lezárva ismét helyreállt egy 1974-es szint előtti állapotra. Szaddam Hussein kuvaiti inváziója arra az országra is csapást mért, de az, Iránhoz hason-

lóan, kilábalta a gyakorlatilag lenullázódott napi átlagot mutató mélypontról.

Összegezve tehát elmondható, hogy a négy öbölország közül Irak járt a legrosszabbul, mivel az ország vezetésének a stratégiaileg elhibázott lépései, már előre jelezték a közelgő államcsődöt. Az általuk kezdeményezett harcokat követően minden résztvevő talpra állt, a bagdadi rendszert kivéve. Ezért sem meglepő, hogy a 2003-as háborút követően, Irak a radikálisok gócpontja, egy gennyes seb Közel-Kelet testén, a mindenkori tűzfészek a térségben. A szabadrablás színhelye! Sokat sejtető, hogy a 2017-es kurdisztáni függetlenedési referendum nagyhatalmak által is támogatott volt, hiszen a „független” állam státusz stratégiai lépéselőnyt adott a globális hatalmak versenyében. Tény, hogy akár nap ötszáz ezer hordó kitermelésére van lehetőség.

A kurdisztáni energiafolyosó, amely Törökország felé vezet, Nechriwan Barzani kurd elnök Erdogannal való ankarai találkozója után közös energia- és gazdaságpolitikai kérdéssé vált a két ország között. Az európai energiapolitika tisztázásával párhuzamosan az Ankará-Erbil kapcsolatok sokkal jobban fejlődnek, és Törökország is a folyamat részévé válik. Hosszútávon az USA energiafolyosó-stratégiájában a Földközi-tenger felé nyíló vezetékek, amelyek a szíriai Rojava, tehát kurd lakta vidéken mennének keresztül, jelentik a további államstabilizációs „kísérleteket” amerikai részről.

Masrour Barzani kurd miniszterelnök nyilatkozata: „Energiakapacitásunk olyan szinten van, amely nemcsak a régió, hanem Európa, sőt az egész világ szükségleteit is kielégíti.”, és hogy az iraki kurdisztáni régió megfelel a globális energiaszükséglet-standardoknak. A kurd kormány diplomáciai vezető pozícióba tudja helyezni magát, amennyiben, mint a korábbi évtizedekben, az öncélú gazdasági rendelkezések lesznek mérvadóak. Másrészt, teljesen új közigazgatási és belpolitikai viszony fog kialakulni a bagdadi kormány és a de facto kurd állam között.

Az orosz-ukrán háború hatásai elsődlegesen az észak-szíriai, Rojava területén fejtik majd ki első jelentős hatásukat. Korábban orosz támogatású kurd lakta területek ellentétben állnak az amerikai gazdasági és politikai akarattal. Az Ukrajna ellen megkezdődött támadások után

nem sokkal a moszkvai vezetés vendégül látta a Rojavát vagy Északkelet-Szíriát ellenőrző Szíriai Demokratikus Erőket (SDF). A korábbi Szovjetunió fennállása óta komoly kurd-orosz kapcsolatokról lehet tudni, amelyek révén a kurdok időszakosan ellentámadásba lendülnek. Ez a kapcsolat célozza meg az Aszad-rezsimmel való megállapodások megkötését. Az USA-nak emiatt új tervet kell kidolgoznia az Aszad-rezsim és a szíriai érdekeltségeik fenntartása érdekében. Korábban, az ISIS támadások ellen komoly összegeket, százmillió dollárokat különített el az amerikai kormány, és ez 2023-ra nézve is igaz.

Az Ukrajnában megkezdődött katonai hadműveletek után szinte azonnal, komoly diplomáciai tevékenység felélénkedéséről számoltak be. Az orosz hadműveletek kezdete után,

2022. március 16-án Ethan Goldrich amerikai külügyminiszter-helyettes, Jennifer Gavito iraki ügyekért felelős amerikai külügyminiszter-helyettes, az Egyesült Nemzetek Szervezetének (ENSZ) iraki és szíriai ügyekért felelős igazgatója Zahra Bell és az Egyesült Államok szíriai missziójának helyettes vezetője, Matthew Pearl összetételű delegáció, köztük a Szíriai Demokratikus Erők (DSG) felkereste Mazlum Kobanít, a kurd táborok parancsnokát, és megbeszélést tartottak. Az ENSZ iraki és szíriai képviselőjének részvételét ezen a találkozón annak jelzésének tekintették, hogy az ENSZ-központ hivatalosan is felszólalt Rojavában. A felszólalók alap témája, hogyan lehet a nem Asszad-rezsim által irányított területek, északkelet- és északnyugat Szíriában a stabilizációs erőfeszítéseket fokozni és gazdasági stabilitást elérni. Az amerikai kormány a fenti területeket 2020-ban már kivonta a Szíriát érintő embargók hatálya alól. Az amerikai tőke injekció és gazdasági befektetések további hatalmi játszmákat eredményez az orosz-amerikai-kurd-szír négyes érdekei közepette, amibe Törökország geopolitikai érdekei miatt minduntalan újabb sakkjátszmát vívnak egymással a felek. Az amerikaiak nehézfegyverek beszállításával kívánják az SDF-et támogatni, amivel azok a saját maguk által ellenőrzött területek politikai státuszát katonai erővel védik meg.

Az észak-szíriai kurdotkat támogató, saját beleszólással rendelkezni kívánó amerikai kormányzás, új energiastratégiai lépéseit hátráltatta

a Trump-kormányának az Iránnal kötött nukleáris megállapodásból való kilépése, de Biden által az USA 2035-ös stratégiája folytatódik.

Az orosz hatalom gyengítésére tett kísérletek, valamint új energiafolyosók kialakítása komoly szerepet szán ismét a de facto önállósággal rendelkező szíriai, iraki kurd régióknak, ami a török egységes nemzetállami képpel nem összeegyeztethető, amennyiben a kurdok egyre nagyobb jogi-politikai-gazdasági hatalomra tesznek szert a térségben.

Annak érdekében, hogy a Szíriai Demokratikus Erők megőrizze politikai pozícióját és de facto államként működjön, kardinális egy új energiafolyosó létrehozása, amely Iránból indulna ki, az iraki Kurdisztán régió halad át, és Rojaván keresztül a Földközi-tengerig nyúlik. Európának és USA-nak ezért komoly érdekei vannak a kurd területeken, de ez szemben áll az orosz érdekekkel.

Amennyiben a kurdok Irak és Szíria területén, iráni támogatással, energiafolyosót hoznak létre, komoly aggályok merülhetnek fel a Recep Tayyip Erdogan által vezetett Török Köztársaságban, ami további felfokozott fegyveres akciókhoz vezethet, ismételten. Annak ellenére, hogy az amerikaiak nehézfegyverekkel és anyagilag is támogatják a kurd vezetést, az aktivitásukat fokozó kurd szeparatista mozgalmak aggodalommal töltik el, és nem csak a török felet. A 2016. július 15-i, Erdogan ellen intézett katonai puccs óta, amelynek hátterében a török elnök Fetullah Gülent véli felbújtónak, és akit az amerikai nem adnak ki, az amerikai-török viszony igen feszültté vált, ami jó stratégiai alapot adott az orosz-török kapcsolatok kiterjesztésére. A török kormány szerint, az észak-iraki katonai bázis elleni támadás is a kurd terroristaszervezet, PKK (Kurd Munkáspárt) akciója volt. A Trump-kormányzás elkezdte csapatait és támogatását megvonni a szíriai kurd erőktől 2018-ban, de félelmeit fejezte ki, hogy Törökország a teljes kivonulás esetén komoly csapásokat mérne a meggyengült hadakra. Közös megegyezésre próbáltak jutni, hogy amennyiben az amerikai haderők kivonulnak, Törökország nem támadja meg a szíriai kurd Rojava vidékét. Ez a paktum sem járt sikerrel, elég csak 2022 februárja visszatekinteni, amikor a törökök légitámadást mértek Észak-Szíriára és Észak-Irakra, a

PKK és szövetségeseinek felszámolására tett kísérlet néven.

Összefoglalva, a puszkaporos hordó bármikor robbanni kész. Adott Törökország, amely Iránnal egyetértésben radikalizálódó iszlamista felfogást képvisel, de nem egyezik a nézőpontjuk a szíriai Aszad-rezsimet illetően, amelyet a török kormány nem támogat. Ugyanakkor Irán az USA kormányával mindig is komoly hadilábon állt. A török-amerikai viszony elmérgesedni látszik az utóbbiaknak a szíriai és iraki kurd területeket támogató politikája miatt, de amerikai kormány állandó embargó alá helyezte Oroszországot, akik viszont a „problémás” Iránnal állnak szoros kapcsolatban. Az orosz-török kapcsolatok az ukrán-orosz háború során még inkább kényessé vált az EU és USA szempontjából, mert Törökország a kulturális-gazdasági és diplomáciai kapcsolatai okán nem foglal állást az orosz tevékenységeket illetően, akik viszont az észak-szíriai SDF erőket szintúgy támogatják.

Egy sohasem véget nem érő napi geostratégiai sakkjátszma színtere ezen országok aktuális szerepvállalása. Egy közös pont van, pozitív, avagy negatív, de megkérdőjelezhetetlenül fennálló ügy: a KURD-KÉRDÉS.

AKARSU ANIKÓ

Jegyzetek

1 Agg Zoltán-Gáspár Anikó: A geopolitika-tudomány! http://epa.niif.hu/03900/03942/00006/pdf/EPA03942_comitatus_2016_220_066-070.pdf

2 Lapidoth, Ruth. *Autonomy: Flexible Solutions to Ethnic Conflicts*. Washington, DC: United States Institute of Peace Press, 1996. Letöltés: 2017.11.05.

3 Kurdish Culture: Elizabeth Broadway and Kristy Hamil Fall 2006 <https://documents.net/document/kurdish-culture.html?page=1>

4 Kurdish National Congress of North America: www.kncna.net

5 Organization of the Petroleum Exporting Countries

6 <http://peakoil.com/geology/oil-reserves-and-resources-as-function-of-oil-price> letöltés: 2016-09-27

7 <http://www.economicsfanatic.com/2012/03/per-capita-crude-oil-consumption-demand.html>

8 <http://www.mepc.org/journal/gcc-and-iraq>

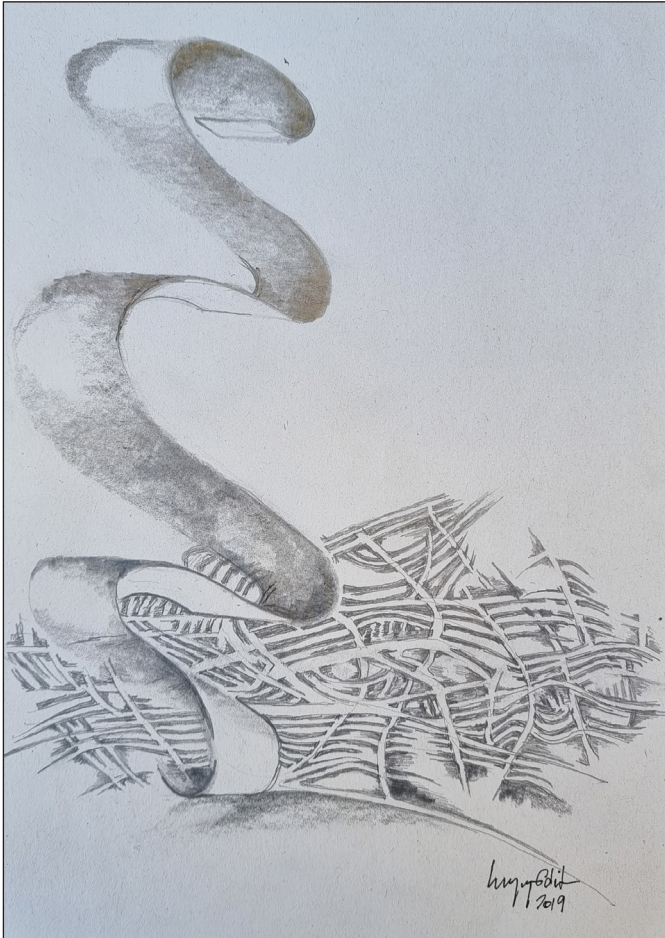
9 Soeren Keil: The future of Kurdistan in the Middle East, Institut für Föderalismus on 02.03.2016 https://www.foederalismus.at/blog/the-future-of-kurdistan-in-the-middle-east_104.php

10 Dr. Mustafa Peköz: Ukrayna-Rusya savasi ve kürt coğrafyası nın artan jeopolitik konumu in küresel Stratejiler Arastirma Merkezi <https://kureselstrateji.org/dr-mustafa-pekoz-ukrayna-rusya-savasi-ve-kurt-cografyasinin-artan-jeopolitik-konumu/>

11 Masrouri Barzani: Irai Kurdistan has enough energy to help Europe in Ekurd Daily, posted on 28 March, 2022 <https://ekurd.net/iraqi-kurdistan-enough-energy-2022-03-28>

12 US Department of State: Special Briefing via Telephone with Ethan Goldrich, Zehra Bell, Erik Woodhouse: <https://www.state.gov/special-briefing-via-telephone-with-ethan-goldrich-deputy-assistant-secretary-of-state-for-syria-and-the-levant-and-erik-woodhouse-deputy-assistant-secretary-of-state-for-counter-threat-finance-and/>

13 A Al jamali, G.I. Sidorenki: Energy Visions 2035 for Síria in journal of Physics Conference Síria 1614(1):012023 https://www.researchgate.net/publication/345366738_Energy_Visions_2035_for_Syria

Műhely

Magyarországi fesztiválok fenntarthatósági jellemzőivel kapcsolatos fogyasztói elvárások vizsgálata lokalitások mentén

A fesztiválok száma a kétezres évektől kezdve dinamikusan nőtt. A koronavírus okozta pandémia helyzetet követően a kötelező higiéniai intézkedések mellett a fesztiválok szervezőinek figyelniük kell arra, hogy az események fenntarthatóság szempontjából is megfelelőek legyenek. Jelen kutatás arra keresi a választ, hogy a fesztiválok fenntarthatósági akcióival kapcsolatban milyen elvárásai vannak fogyasztóknak az egyes fesztiváltípusok esetében. A kérdés vizsgálata során kvalitatív kutatási módszertan került alkalmazásra: fókuszcsoportos interjúk. Elsősorban a környezeti fenntarthatóság fontos a megkérdezett látogatóknak, ezt követik a társadalmi, majd a gazdasági aspektusok. Kiemelendő, hogy számtalan intézkedés (például: szelektív hulladékgyűjtés, fesztivál környezetének megóvása) már alapvető elvárásnak bizonyul. Továbbá vannak eltérések a fesztiváltípusok között az elvárások és a tapasztalások terén fenntarthatósági szempontból, így a jövőben a településvezetőknek érdemes ezen szempontokat is figyelembe venni a fesztiválszervezés során.

Bevezetés

A fesztiválok kiemelt szerepet játszanak a turizmus fejlődésében, hiszen magas számú látogatót vonzanak egy-egy desztinációba. Jelentőségük nemcsak abban rejlik, hogy növelik a turisztikai kínálat komplexitását, hanem abban is, hogy alkalmasak a turisztikai szezon kinyújtására egy-egy térségben, ami által csökkenthető a szezonális mértéke (KOVÁCS – KISS, 2018). Lehetőséget nyújtanak egyszerre arra, hogy a résztvevők megismerjék a szellemi és materiális kulturális értékeket, valamint arra is, hogy kikapcsolódjanak, tanuljanak vagy aktív közösségi életet éljenek (CUDNY 2013). Másrésztől azonban azt is figyelembe kell venni, hogy a fesztiválok számos negatív hatással lehetnek a környezetükre. Sok esetben rendkívül környezetszennyező módon kerülnek megvalósításra, illetve az infrastruktúrát fokozottan igénybe veszik, ami miatt az idő előtt elhasználdók. Annak érdekében, hogy a fesztiválszervezők és mellettük a településvezetők minél inkább a látogatók igénye által generált lépéseket tegyenek a fenntarthatóság irányába, jelen kutatásban az ilyen jellegű rendezvényekre kilátogató megkérdezettek elvárásainak vizsgálata állt a középpontban.

1. Fesztiválturizmus

A fesztiválturizmus ma már teljesen önálló turisztikai termékként kezelik. A fesztiválok vonzóak lehetnek a turisták számára, a nagyszámú látogatóknak köszönhetően pedig a korábban kevésbé népszerű helyek látogatottsága megnövekszik, a környéken nő a fogyasztás, mindezek által pedig a szezonális csökken. Továbbá fontos szerepük van egy-egy desztináció márképítésében, illetve a legtöbb esetben a különböző beruházások és fejlesztések katalizátorai lehetnek (GETZ, 2010). BOWDIN – MCPHERSON – FLINN (2006) tanulmányukban azt hangsúlyozzák, hogy a fesztiválok nemcsak szórakoztatási funkciót töltenek be, hanem fontos szerepet játszanak a kultúra közvetítésében vagy a művészetek, a regeneráció, a turizmus és az oktatás széles körben való terjesztéséhez. GETZ (2008) rámutat, hogy a fesztiválturizmus elsősorban a kulturális turizmus vizsgálati körébe tartozik.

A fesztiválok világszerte a turizmus és a szabadidős ágazat egyik leggyorsabban növekvő ágazatának tekinthetők, amelyek jelentős gazdasági, társadalmi-kulturális és politikai hatást gyakorolnak a célterületre és az ott élőkre (ARCODIA – WHITFORD, 2007). Jelentő-

ségük egyre nagyobb, hiszen számos esetben már önálló utazási motivációként jelennek meg a látogatók számára az egyes események, így a fesztiválok felkeresése is (GETZ, 2008). A fesztiváltípusok között is jelentős eltérések lehetnek az innovativitás és hagyományörzés területén is (JÁSZBERÉNYI – KÖKÉNY, 2018), ahogy egyes szegmensekben (pl.: családbarát attraktivitás) is (ÁSVÁNYI *et al.*, 2019).

2. A fenntarthatóság vizsgálata

A fenntartható fejlődés korunk egyik legnagyobb kihívásának tekinthető, hiszen az erőforrások korlátozottsága és fokozott igénybevétele miatt elkerülhetetlen a hosszútávú tudatosság kialakítása. A Brundtland-jelentés a következőképpen fogalmazta meg: "A fenntartható fejlődés olyan fejlődés, amely kielégíti a jelen igényeit anélkül, hogy veszélyeztetné a jövő generációinak képességét arra, hogy kielégítsék a saját szükségleteiket." (WCED 1987, 37. old.).

A fenntartható fejlődést három aspektusból szokás megközelíteni: társadalmi, gazdasági és környezeti. PURVIS *et al.* (2019) cikkükben kiemelik, hogy a három pillérré való bontás elméleti háttere rendkívül szerteágazó, így ez esetben nem lehet egyetlen szerzőre hivatkozni, a megközelítést köznapi értelemben használják. FLEISCHER (2007) nyomán a három pillér egymás való viszonyát megkülönböztethetjük aszerint, hogy gyenge vagy erős fenntarthatóságról beszélünk. A gyenge fenntarthatóság esetében a környezeti, gazdasági és társadalmi tényezők egyenrangúnak minősülnek, azonban, ha a fejlesztések során összeadjuk ezen három tőke összegét, akkor ezek nem csökkenhetnek. Ez egyben azt is jelenti, hogy az egyes pillérek helyettesíthetők egymással, vagyis azt feltételezi, hogy az egyik tőke - ha ideiglenesen is - de ellensúlyozható a másikkal. Az erős fenntarthatóság ezzel szemben arra hívja fel a figyelmet, hogy az egyes pilléreket önmagukban is érvényre kell juttatni. A három pillér szoros összefüggésben áll egymással. Kiemelt fontosságú azt szem előtt tartani, hogy a lassabban változó tényező (környezet) részei a gyorsabb változásokra képes alrendszerek (társadalom, illetve a gazdaság). A pillérek szoros összefonódottságából következik, hogy elsősorban

az alrendszerekre (társadalom, gazdaság) tudunk hatást gyakorolni. Ezen hatások pedig a környezethez közvetve kapcsolódnak.

3. Kutatási kérdések és módszerek

A szakirodalmi kutatás alapján elmondható, hogy a fesztiválokkal kapcsolatos elvárások vizsgálata alulkutatott, különösen a fenntarthatósági szempontok vizsgálata terén, miközben a fesztiválok kiemelt jelentőségű turisztikai terméknek számítanak és a fenntarthatóság kérdése manapság elkerülhetetlen. Ezért a kutatás fő célja a fogyasztók elvárásainak vizsgálata a fenntartható fesztiválokkal kapcsolatban. A fenntarthatóság esetében nemcsak a környezeti aspektusok kerülnek feltárára, hanem a gazdasági és társadalmi tényezők is, így a fesztiválok fenntarthatóságról egy teljes körű kép kirajzolódása a cél. A kutatási kérdések az alábbiak:

- Milyen csoportokba sorolhatóak a fesztiválok a megkérdezett résztvevők szerint?
- Az egyes fesztivál típusok esetén mely konkrét tevékenységek járulnak hozzá a hosszú távú kiegyensúlyozott működéshez, tehát a fenntarthatóság pillérjeihez?
- Milyen különböző fenntarthatósági elvárásai vannak a megkérdezett résztvevőknek a fesztiválokon?
- Vannak-e különbségek és ha igen, milyenek, a megkérdezett résztvevők elvárásai között az egyes fesztiváltípusok esetében?

A kutatási kérdések megválaszolása érdekében kvalitatív módszertan került alkalmazásra: fókuszcsoporthozos interjúk.

A fókuszcsoporthozos módszertan egyik legfőbb előnye, hogy lehetőséget nyújt a résztvevők közötti interakcióra (NEULINGER – MITEV, 2017). A fókuszcsoporthozos interjúk során a kérdések a fenntarthatóság három pillére köré csoportosultak, így a környezeti, a gazdasági és a társadalmi fenntarthatóságról volt szó a beszélgetések során. Az interjúk egyik fő célja, hogy választ adjon az első kutatási kérdésre, miszerint a válaszadók milyen csoportokba sorolják a fesztiválokat. Továbbá abban is fontos szerepet játszanak az interjúk, hogy segítsenek azonosítani a fesztiválon résztvevő megkérdezettek főbb fenntarthatósági

elvárásait és azok közötti különbségeket. A különbségek esetében kiemelkedő azon aspektusok vizsgálata, amely az egyes területi adottságokat is figyelembe veszi (pl. kisváros vagy nagyváros, főváros vagy vidék). A kutatás során négy fókuszcsoportos interjú került elvégzésre.

4. A kutatás eredményei

A következő fejezetekben a fókuszcsoportos interjúk eredményeit fogjuk ismertetni.

4.1. Fókuszcsoportos interjúk eredményei – a fesztiváltípusok meghatározása

Összesen négy darab fókuszcsoportos interjú került elvégzésre 2021. szeptember 24. és október 5. között Budapesten. A négy csoportban együttesen 40 fő vett részt, akik főbb demográfiai jellemzőit az 1. táblázat foglalja össze. Az első és a második csoportban 11-11 fő, míg a harmadikban és negyedikben 9-9 fő vett részt. A kutatás során 25 nő és 15 férfi volt jelen és egyedül a harmadik csoportban haladta meg a férfiak száma a nőkéét. A résztvevők átlagéletkora 22 évre volt tehető és többségük a fővárosban él életvitelszerűen, valamint három fő kivételével mindenki egyetemista volt.

1. táblázat: A fókuszcsoportos interjúk résztvevőinek demográfiai adatai

	1.csoport	2.csoport	3.csoport	4.csoport	Összesen
Létszám	11 fő	11 fő	9 fő	9 fő	40 fő
Nők száma	8 fő	7 fő	3 fő	7 fő	25 fő
Férfiak száma	3 fő	4 fő	6 fő	2 fő	15 fő
Átlagéletkor	22 év	22 év	21 év	23 év	22 év
Lakhely	1.csoport	2.csoport	3.csoport	4.csoport	Összesen
Főváros	10 fő	9 fő	6 fő	7 fő	32 fő
Megyeszékhely, nagyváros	1 fő	1 fő	2 fő	2 fő	6 fő
Község, falu	-	1 fő	-	-	1 fő
Kisváros	-	-	1 fő	-	1 fő
Foglalkozás	1.csoport	2.csoport	3.csoport	4.csoport	Összesen
Egyetemista	4 fő	7 fő	5 fő	6 fő	22 fő
Dolgozik	-	-	-	3 fő	3 fő
Egyetemista és dolgozik is	7 fő	4 fő	4 fő	-	15 fő

Forrás: saját szerkesztés

A csoportban résztvevők összesített demográfiai adataiból jól látható, hogy ebből a szempontból a minta meglehetősen homogén. A kutatás eredményei közül elsőként fontos annak indoklása, hogy a kutatásban a fesztiválok cso-

portosítása miképpen történt, így az alábbiakban ez kerül ismertetésre.

Ahogy már az elméleti háttér bemutatása során is kiemelésre került, a fesztiválok tipizálásának nincsen egy jól meghatározott formája,

az országonként vagy akár vizsgálati szempontként eltérő lehet, illetve az is neheztí, hogy a különböző elemek keverednek az egyes fesztiválok programjainak kínálatában (ZÁTORI, 2017; FALASSI, 1987). A kulcsszavak összegyűjtése után azok csoportosításra kerültek és három kategória meghatározását tették lehetővé, amelyek a következők: zenei, gasztronómiai és kulturális/művészeti fesztiválok

A későbbi elemzések során a fesztiválok ezen hármas tagolása (zenei, gasztronómiai, kulturális/művészeti) kerül használatra, hiszen ez jól leírja, hogy az elméleti összefoglalásban említett számtalan csoportosítási lehetőség közül a fesztiválok megkérdezett fogyasztói fejében ez hogyan jelenik meg. A Magyar Fesztivál Szövetség (INKEI, 2010) által használt besoroláshoz képest fontos eltérésként említendő, hogy amíg ők a művészeti rendezvények alá sorolják a zenei fesztiválokat, addig jelen kutatásban ez meghatározó mivolta miatt külön kategóriaként kerül említésre.

4.2. A fenntartható fesztivál asszociációk

A fókuszcsoportban résztvevőktől elsőként megkérdezésre került, hogy mit gondolnak, mit jelent a fenntartható fesztivál kifejezés. Az említett példák elsősorban a zenei fesztiválok köréből kerültek ki és a fenntarthatóság környezeti, illetve társadalmi aspektusára vonatkoztak, azonban utóbbi csupán csak az első csoportban került említésre. Ez arra enged következtetni, hogy a hétköznapi használat során a fenntarthatóság alatt egy szűkebb fogalmat értenek és a társadalmi aspektus kevésbé hangsúlyos, míg a gazdasági pillér nem is kerül említésre a megkérdezett fogyasztók körében. Az interjúalanyok két szempontból közelítették meg a kérdést. Egyrészt konkrét fenntartható környezeti intézkedéseket említettek meg, mint például a repoharak, a papírszivószálok vagy a szemétszedés:

“Ide tartoznak a repoharak is, amik az eldobható műanyagok helyett vannak vagy a papírszivószálok.” (nő, 20)

“Talán a VOLT fesztiválon volt, hogy a kempingben adtak egy zacskót, és hogyha azt telegyűjtötted szeméttel, akkor az 500 Ft-os

kaució díjat visszakaptad, meg hasonló ilyen megmozdulások voltak.” (nő, 21)

“Nekem esetleg az, hogy az éttermi kiszolgálás esetében a műanyag helyett valami más anyagot használnak.” (férfi, 23)

Másrészt a fesztiválok társadalmi hatásai is közvetve megjelentek az interjúalanyok asszociációi között. Kiemelésre került az önkéntesség fogalma, illetve a figyelemfelhívó akciók, demonstrációk a különféle problémák megoldására.

Összességében tehát elmondható, hogy a fenntartható fesztiválok alatt a megkérdezett elsősorban valamilyen környezeti szempontból felelős és tenni akaró rendezvényt értenek, illetve már érzékelik annak társadalmi fontosságát is, azonban ezt kevésbé tartják központinak, vélhetően azért, mert ezen akciók, tevékenységek a fesztiválokon kevésbé láthatóak, illetve a megkérdezett kevésbé érdeklődnek ezek iránt.

4.2.1. A fesztiválok társadalmi fenntarthatósága a fókuszcsoportokban

A fesztiválok társadalomban betöltött szerepével kapcsolatban az interjúkon résztvevők kiemelték, hogy a fesztiválok a helyi közösségre pozitív, illetve negatív hatással is lehetnek. Ezt a következő idézet foglalja össze:

“A fesztiválok szerepe a helyi közösségek életében lehet pozitív is meg negatív is. Tehát a helyi közösségnek ez egy jó esemény lehet, ahova el lehet menni. De hogyha mondjuk a fesztivál éjszakába nyúl, akkor ez bizonyos embereknek nem tetszik, hogy éjszaka is zaj van a városban.” (férfi, 22)

Annak érdekében, hogy a fesztiválok ne jelentsenek problémát a helyiek számára, a válaszadók kiemelték, elengedhetetlen az, hogy a szervezők “tudják kezelni a látogatókat” (nő, 21). A megkérdezett rámutattak annak fontosságára, hogy a fesztiválok közösségépítő szereppel is bírnak és lehetőséget nyújtanak arra, hogy még jobban összekovácsolják a helyiek közösségét. Ezenkívül felmerült az is, hogy a fesztiválok lehetőséget nyújtanak a helyieknek arra, hogy

bemutassák és népszerűsítsék kultúrájukat. Ezzel pedig egyedi lehetőségük kínálkozik ezen páratlan értékek megőrzésére.

– A fesztiválok társadalmi szerepe kapcsán az interjúalanyok a fent szereplőkhöz hasonló tényezőket említettek meg annak kapcsán, hogy nekik ezek közül mi szerepel az elvárásaik között. Kiemelték, hogy ma már a zenei fesztiválokban alapvetőnek tartják, hogy a különböző társadalmi problémák változatos formájú bemutatásai jelen vannak, azonban rámutattak, hogy az erre való igényük nagyban függ az adott rendezvénytől. Vannak fesztiválok, amelyek esetében ez kifejezett elvárásként jelenik meg, azonban vannak olyanok, amelyeken nem, amit az alábbi két idézet is jól szemléltet:

“A Sziget, mint márka erre már ráépített, szóval szerintem a Szigettől már elvárják a résztvevők, hogy valami mellett kiálljanak. Mondjuk a Balaton Soundnál nem jön elő bennem ez az igény, hogy ilyenekkel találkozzak.” (nő, 22)

“Vannak kisebb fesztiválok, amiknek pont ez a fő profilja, hogy reflektálnak a társadalmi problémákra és előadásokat szerveznek, például a Bánkító Fesztivál. Talán ott kicsit jobban emiatt mennek el az emberek, mint a nagyobb fesztiválok esetében.” (nő, 21)

A megkérdezettek azt is fontos elvárásként fogalmazták meg, hogy a fesztiváloknak lehetőséget kell nyújtani a közösségi élmény átélésére, illetve arra is, hogy teret biztosítsanak a kapcsolatok ápolására, és ne csak a szórakozásra kínáljanak alkalmat.

“Fontos, hogy terepet biztosítson az embereknek arra, hogy összekovacsolódhassanak és tényleg jól érezhessék magukat. De nekem például személy szerint fontos az is, hogy ezt mégis olyan kereteken belül lehessen, ami kulturált.” (férfi, 22)

Ezenkívül elvárásként fogalmazódott meg még az is, hogy az egyes rendezvények széles programkínálattal rendelkezzenek, amik többféle társadalmi rétegnek szólnak és ezáltal biztosítsák az inkluzivitást.

A megkérdezettek a társadalmi fenntarthatóságot a nem zenei fesztiválok esetén látják kiemelt fontosságúnak. Elsősorban a kulturális örökségek

megőrzését és a hagyományörzést emelték ki, de ezeket is a gasztronómiai tematikájú rendezvényeknél látják kiemelendő szempontnak, utóbbi csak másodsorban jelent meg a művészeti és a kulturális fesztiválok esetén. Mindazonáltal azt is megjegyezték az interjúalanyok, hogy a társadalmi fenntarthatóságra való törekvés egy-egy eseményen lényeges, azonban a többség nem ennek jelenléte vagy hiánya alapján fog dönteni egy fesztiválra való ellátogatásról.

A vizsgált gasztronómiai fesztiválok esetében feltűnően elmaradtak a társadalmi fenntarthatósági szempontok. A zenei és egyéb művészeti fesztiváloknál kiemelt szerep jutott a szemléletformáló programoknak. A vizsgált fesztiválok körében az egyéb kulturális/művészeti rendezvények esetében a leghangsúlyosabb a társadalmi fenntarthatóság.

4.2.2. A fesztiválok gazdasági fenntarthatósága a fókuszcsoportokban

A fesztiválok gazdasági fenntarthatósága szorosban kapcsolódik a társadalmi aspektusokhoz.

Az interjúalanyok a gazdasági fenntarthatósággal kapcsolatban kiemelték, hogy egy-egy fesztivál fellendíti az adott település turizmusát, mely révén számtalan helyi vállalkozás jelentős bevétel növekedést tudhat magáénak. Említésre került, hogy a helyiek a fesztiválok ideje alatt ki tudják adni szállásaikat, szobáikat, illetve a helyi kereskedelmi egységek akciókat is hirdethetnek, amivel ösztönzik a résztvevőket a helyben vásárlásra. Ezenkívül a rendezvények kiemelkedő lehetőséget nyújtanak egyéb helyi, akár feltörekvő vállalkozások számára, hogy bemutassák termékeiket vagy szolgáltatásaikat szélesebb közönségek felé is.

A gazdasági fenntarthatóság fogyasztói oldalról való vizsgálata kevésbé hangsúlyos, azonban az interjúk során megkérdezésre került az is, hogy mit gondolnak a válaszadók a fesztivál finanszírozási formájáról, illetve ez számukra mennyire releváns kérdés. A válaszok alapján elmondható, hogy a megkérdezetteknek nem fontos az, hogy milyen forrásokból jön létre egy-egy rendezvény. Ezt sokkal inkább érdekességnek gondolják, de sok esetben nem is néznek ennek utána. Kiemelték, hogy elsősorban a fesztiválok programkínálata jelenti a jegyvásárlás során a döntő tényezőt

és ez nem jelenik meg befolyásoló tényezőként. Ettől eltérő esetet az alábbi szituáció jelentene csak:

”Talán egy olyan szélsőséges esetet tudnék elképzelni, hogyha egy nagyobb issue történik, például volt a ‘black lives matter’, és valaki nagyon mellette van és valaki ellene van és ha az lesz a fő szponzora, akkor egy fanatikusabb ember mondhatja azt, hogy nem fog elmenni és nézni annak a márkának a hirdetéseit, akivel nem tud azonosulni.” (férfi, 22)

A szponzoráción kívül szóba kerültek az állami és magánrendezvények közötti különbségek is, amely során elhangzott, hogy az állami támogatás nem vált ki negatív reakciókat a megkérdezettekől, sőt sok esetben ez egyfajta garanciát is jelenthet arra, hogy a rendezvényen például árusokként résztvevők méltányos körülmények között dolgozhatnak, míg egyéb piaci szereplők által szponzorált rendezvények esetében felmerülhet akár a kizsákmányolás kérdése is. Azonban a fesztiválozók szempontjából kiemelésre került, hogy egy nem támogatott, szinte kizárólag jegybevételekre támaszkodó kisebb rendezvény sok esetben jóval családiasabb és közvetlenebb hangulatú lehet. A finanszírozás kérdéséről összességében elmondható, hogy a hosszú távú gazdasági fenntarthatóság szempontjából a megkérdezettek a kereskedelmi szponzorációt tartják előnyösnek, mert ebben látják azt, hogy a verseny révén megfelelő módon tudja ösztönzi a rendezvényeket a folyamatos fejlesztésekre.

Annak kapcsán, hogy milyen konkrét elvárásai vannak a résztvevőknek a fesztiválok gazdasági fenntarthatósága kapcsán, a kérdésbe való alacsony bevonódás miatt kevés tényező került megfogalmazásra. Ami mindenképpen kiemelendő az a helyi termékek és vállalkozók jelenléte a rendezvényeken. Az egyes fesztiváltípusok tekintetében kevés különbség volt azonosítható a gazdasági fenntarthatóságot vizsgálva, ami mindenképpen kiemelendő az az, hogy a nem zenei fesztiválokon sokkal inkább előtérbe kerül a helyi vállalkozások és közösségek támogatása, ahogy azt a lenti idézet is szemlélteti:

“Szerintem is a gasztrofesztiválokon jobban előtérbe kerülnek a helyi közösségek támogatása, mint egy zenei fesztiválon. Főleg úgy, hogy egy zenei fesztiválon a külföldieknek a nagy része néha azt sem tudja, hogy hova érkezik.”
(nő, 21)

A gazdasági ismérvekből jól látszik, hogy a fesztiválturizmus egy dinamikusan fejlődő, sok potenciállal rendelkező turisztikai termék, hiszen mindegyik általunk vizsgált fesztiváltípusnak jelentős gazdasági vonatkozásai vannak az adott településre, esetlegesen az országra nézve. Kiemelendő azonban a fenntarthatóság szempontjából a helyi termékek fogyasztása a gasztronómiai fesztiválok esetén. Sokszor a fesztivál célja is az, hogy a helyi jellegzetes ételekre, terményekre, termékekre fókuszáljon, így ezen típusú fesztiválokon belül ennek kiemelt szerep jut.

4.2.3. A fesztiválok környezeti fenntarthatósága a fókuszcsoportokban

Ahogy már korábban említésre került a fesztiválok kapcsán a fenntarthatóság szó esetében az interjúalanyok elsősorban különböző környezeti tényezőket említettek meg. A rendezvényeken a megkérdezettek ma már szinte alapvetőnek tekinthető intézkedéseket várnak el a szervezőktől. A következő elvárások fogalmazódtak meg az interjúkon: nagyobb hangsúly helyezése a szelektív hulladékgyűjtésre (pl.: szelektív kukák számának növelése, ha nem megoldható a résztvevők általi szelektív gyűjtés, akkor utólag végezzék el a szelektálást központilag), a repoharak egyszerűbb visszaváltásának lehetősége (pl.: automataokban), egységes repohár rendszer alkalmazása országsszerte, a fesztivál után a terület felelősségteljes visszaállítás (pl.: füvesítés, faültetés), rendszeresen személtakarítás, illetve az egyszer használatos műanyagok beszüntetése. Az interjúalanyok válaszaiból jól kitűnik az, hogy bár a fesztiválokon már többnyire találtak különböző környezetvédelemre törekvő akciókkal, ezek hatékonysága még nem éri el az általuk elvárt szintet. A válaszadók felhívták arra a figyelmet, hogy véleményük szerint ezek az akciók még eredményesebbek lehetnek, ha a fesztiválon

résztevők is aktívan bevonásra és ösztönzésre kerülnek, ahogy azt az alábbi idézet is szemlélteti:

“Valahogy ösztönözni kell az embereket a szelektív hulladékgyűjtésre és hogy egy poharat ne egyszer használjanak, mert maguktól nem fogják csinálni, főleg egy fesztiválon. Mert mindenki aki már volt, látta, hogy mekkora mennyiségű szemét termelődik mindig. Szóval valamilyen módon ezt meg oldalni és ki kell találni egy módszert arra, hogy hogyan lehet ösztönözni az embereket arra, hogy ezeket betartsák.” (nő, 20)

Az egyes fesztiváltípusok esetén a megkérdezettek által kiemelésre került, hogy a zenei és a gasztronómiai típusú fesztiválokkal kapcsolatos elvárt fenntartható környezeti lépések eltérőek. Az interjúk során az rajzolódott ki, hogy a gasztronómiai fesztiválokon sokkal inkább előtérbe kerülnek a fenntartható forrásból származó, elsősorban helyi alapanyagok használatára, illetve az ételhulladék csökkentése vagy annak megfelelő kezelésére (pl. komposztálás) való igény. A válaszadók egyetértettek abban, hogy a környezet számára legkevesebb terhet a művészeti/kulturális fesztiválok jelentik. Ez visszavezethető az ilyen típusú rendezvények jellegére.

Az interjúk során kitértünk arra is, hogy a megkérdezettek hajlandóak lennének-e fizetni egy önmagát “zöldnek” hirdető fesztiválért. Az interjúalanyok véleménye megoszlott ebben a kérdésben, ugyanis néhányan vannak akik megfontolnák, hogy többet fizessenek, azonban a többség nem vagy csak szigorú szempontokat figyelembe véve fizetne ezért többet. Fontos szempont az, hogy az alapvető környezetért folytatott cselekedeteken túl is törekedjenek a fesztivál szervezői a fenntarthatóságra, ezt pedig jól érthetően és nyíltan kommunikálják a résztvevők felé, ahogy azt a következő idézet jól kifejezi:

“Ez nagyban függ attól, hogy mit jelent az, hogy zöld. Mondhatja azt is, hogy zöldek vagyunk, hogy repoharakat használunk és elhelyeztünk szelektív hulladékgyűjtőket, ebben az esetben én nem fizetnék többet, mert ezt igazából egy parkban is megcsináljuk. Hanem az, hogyha tényleg látom, hogy a pénz, amivel többet fizetek az valóban beforgatódik ebbe a

zöld cél elérésébe, hogyha ez világossá válik a számomra is, akkor nagyobb hajlandósággal fogok többet fizetni érte.” (férfi, 21)

Ezenkívül pedig a fesztivál mérete is befolyással lehet arra, hogy a résztvevők hajlandóak-e többet fizetni annak fenntartható jellege miatt. A válaszadók, ha már adnának, akkor szívesebben fizetnének többet egy kisebb fesztivál belépőjegyért, mert úgy gondolják, hogy a nagyobb fesztiválok “nem szorulnak rá”, illetve a kisebb rendezvények esetén jobban megbíznak abban, hogy az általuk felajánlott plusz pénz a nemes cél elérést szolgálja és egyértelműbben tudják a pénzüket újít nyomon követni. Ez utóbbinak - tehát, hogy a résztvevők plusz hozzájárulásuk útját követni tudják - az interjúk alapján döntő szerepe van abban, hogy hajlandóak-e többet fizetni egy zöld fesztiválért a résztvevők. A környezeti akciókért való plusz költségek fizetési hajlandóságát befolyásolja még az is, hogy a megkérdezettek többnyire még egyetemisták és nem/vagy csak véges mértékben elkölthető diszkrecionális jövedelemmel rendelkeznek, így a kutatás ezen korlátját itt kiemelt fontosságú szem előtt tartani. Kiemelendő még továbbá, hogy az interjúalanyok elfogadhatónak tartják azt, hogyha valami környezetbarát vagy környezetileg fenntarthatóbb, akkor azért többet kell fizetni, amit az alábbi párhuzam kiválóan érzékeltet:

“Szerintem ez a hús fogyasztásnál egyértelmű, mert nyilván hogyha egy állatnak jót akarunk, akkor adunk annak teret és akkor például egy hektáron kevesebb állatot tudunk tartani, mint egy gyárban, ahol egymás hegyén-hátán vannak az állatok. Nyilván drágább az az állat, aminek volt tere.” (férfi, 23)

A környezeti ismérvek közül a zenei fesztiválok esetében említhetjük meg a legtöbbször. A hulladék és a műanyag csökkentése minden fesztivál típus esetében prioritást élvez. Itt azonban érdemes megjegyezni, hogy a koronavírus járvány hatására a higiéniai szempontok kerülnek az előtérbe. További fontos tényező a környezeti fenntarthatóság szempontjából, hogy meglátásunk szerint szükségesek a kreatív megoldások és a fesztiválon résztvevők bevonása is a hatékonyság növelése érdekében.

4.3. A fókuszcsoportos interjúk eredményeinek összefoglalása

A fókuszcsoportos interjúk főbb eredményeit a 2. táblázat foglalja össze a társadalmi, gazdasági és környezeti fenntarthatóság pillérek szerint csoportosítva.

2. táblázat: A fókuszcsoportos interjúk eredményeinek összefoglalása

	A fenntarthatóság pillérei		
	Társadalmi	Gazdasági	Környezeti
Elvárások	Társadalmi problémák képviselete a fesztiválokon Közösségi élmény biztosítása Inkluzivitás biztosítása	Helyi termékek és vállalkozók jelenléte a rendezvényeken	Szelektív hulladékgyűjtés jobb megszervezése Reposhár használat megkönnyítése (automaták, egységes rendszer) Terület helyreállítása Rendszeres szemeltakarítás Ételhulladék csökkentése és kezelése
Fesztiválok (zenei, gasztronómiai, művészeti/kulturális) közötti különbségek	Elsősorban a gasztronómiai és a művészeti/kulturális fesztiválokon fontos, a zenei eseményeken kevésbé.	Elsősorban a gasztronómiai és a művészeti/kulturális fesztiválokon fontos, a zenei eseményeken nem.	Mind egyik fesztiválon fontosak, azonban az étellel kapcsolatos szempontok elsősorban csak a gasztronómiai fesztiválok kapcsán relevánsak.

Forrás: saját szerkesztés

főbb típusai (zenei, gasztronómiai, kulturális/művészeti) esetében számos különbség és hasonlóság volt azonosítható. A fenntarthatóság egyes pillérei (környezeti, társadalmi, gazdasági) esetében a megkérdezetteknek elsősorban a fesztiválok környezeti fenntarthatósága kiemelt jelentőségű, azonban érzékelik a társadalmi aspektus fontosságát is, míg a gazdasági tényezők kevésbé hangsúlyosak ezen rendezvények esetében. Beigazolódott az a várakozás, hogy lehetnek különbségek a fesztiválok típusai között abban a tekintetben, hogy melyik fenntarthatósági pillér kerül előtérbe (JÁSZBERÉNYI – KÖKÉNY, 2018).

A fesztiválok környezeti fenntarthatósága esetén elvárt intézkedéseknek tekinthetőek a megkérdezettek részéről a szelektív hulladékgyűjtés és felelős hulladékgazdálkodás, az egyszerűbb repohár visszaváltás és a fesztivál végeztével a terület teljeskörű helyreállítása is. A társadalmi fenntarthatóság esetén kiemelendő, hogy a fesztiválon résztvevő megkérdezettek tudatában vannak a helyi közösségre gyakorolt pozitív és negatív hatások együttes jelenlétéről, amely számos konfliktus forrása lehet, azonban ez esetben

5. Összegzés

Az elméleti összegzést követően a tanulmányban alkalmazott kutatás során kvalitatív kutatási módszer került alkalmazásra: fókuszcsoportos interjúk. A fesztiválok jelen kutatásban használt

elengedhetetlen a szervezők felkészültsége és a különböző érintettek érdekeinek a figyelembevétele, továbbá a transzparens kommunikáció. A társadalmi fenntarthatósághoz köthető akciókkal kapcsolatosan a következő elvárások fogalmazódtak meg: fontos valamely választott, fesztivál profiljához illeszkedő társadalmi probléma felkarolása és bemutatása a rendezvényen, továbbá, hogy a rendezvény valóban lehetőséget nyújtson a kapcsolatok ápolására, a közösségi élmény kiteljesedésére és ne csupán szórakozási funkciót töltsön be. Ezenkívül pedig lehetőséget kell nyújtani az inkluzivitásra, a különböző társadalmi rétegek előítéletektől mentes, egyenlő esélyeken alapuló élmény szerzésére. A gazdasági fenntarthatóság a résztvevők (fogasztók) szempontjából kevésbé hangsúlyos tényezőnek bizonyult, azonban elvárás részükről, hogy egy fesztivál lehetőségeihez mérten támogassa a helyi kereskedőket és vállalkozókat, ami által hozzájárul a helyiek bevételeinek növekedéséhez. A gazdasági hozzájárulásnak különböző területei lehetnek: szálláshely-szolgáltatás, kiskereskedelem, vendéglátás, élelmiszer előállítás, kézműipari termékek és egyéb vállalkozások. Egy fesztivál hosszútávú

gazdasági fenntarthatóságának egyik eleme, ha a résztvevők hajlandóak megfizetni a belépőjegy árát.

A fenti megállapítások rávilágítottak arra, hogy a megkérdezett fesztiválrésztvevők számára fontos a fenntarthatóság ezen rendezvények esetében is, de különös hangsúlyt kap a zenei és a gasztronómiai fesztiválok esetében. Továbbá elsősorban a fenntarthatóság kapcsán a környezeti tényezők kerülnek előtérbe, így a fogyasztók elvárásai elsősorban ezen a téren fogalmazódtak meg. A kutatás gyakorlati alkalmazhatósága széleskörű, mivel tág kategóriákba sorolt fesztiválok vizsgálatára került sor. A fesztiválok rendezői számára kiemelt fontosságú a fogyasztók elvárásainak vizsgálata, hiszen szolgáltatásukat e mentén is az igényeknek leginkább megfelelő módon alakíthatják. A rendezvények szervezői számára kiemelkedő a fogyasztók későbbi visszatérése az eseményekre, aminek alapjául a résztvevők elégedettsége szolgál. Ahogy már korábban említésre került az elégedettség elérése érdekében a szolgáltatóknak két eszköz áll a rendelkezésükre: növelhetik a szolgáltatásminőséget vagy pedig csökkenthetik a fogyasztók elvárását (KÖKÉNY KENESEI, 2021).

Jelen tanulmány megállapításai a döntéshozók számára támpontot nyújtanak a fogyasztók legfőbb elvárásairól és az egyes fesztiváltípusok közötti különbségekről, melyek hozzájárulnak a fogyasztói igények által vezérelt fenntarthatósági stratégia kialakításához és megvalósításához. Egy településvezető számára fontos, hogy azonosítani tudja, hogy a különböző fesztiváltípusok esetén milyen elvárások lehetnek a fenntarthatóság különböző pillérjei esetében. Egy kulturális/művészeti fesztiválnál jól láthatóan a társadalmi fenntarthatóság a helyi kultúra és közösség megismerésén keresztül egy fontos benchmark a fenntarthatóság szempontjából, így erre érdemes külön figyelmet fordítani a jövőben is, más fesztivál típusok esetében is (CSAPODY *et al.*, 2022). A gasztronómiai fesztiválok a környezeti fenntarthatóság területén tűnnek ki jobban, bár ezen elemek több esetben közvetetten kapcsolódnak a helyi közösség jól-létéhez is és a helyi ételekhez. Egy zenei fesztivál esetében inkább a környezeti szempontok dominálnak, amely a település természeti értékeinek megővését támo-

gathatják. A kulturális/művészeti fesztiválok is inkább a társadalmi fenntarthatóság elemeinek való megfelelés szempontjából jelent meg a tartalomelemzés és a fogyasztói kutatás eredményei között. Elemzésünk rámutat arra, hogy érdemes a fogyasztókat olyan szakmai szempontok szerint is szegmentálni, amelyek a fesztiválok profiljaihoz tartoznak, legyen az egy családbarát jellemzők szerinti tipizálás (ÁSVÁNYI *et al.*, 2019) vagy jelen esetben a fenntarthatósággal kapcsolatos ismérvek mentén. Különösen fontos lehet ez a vidéki fesztiválok esetében (JÁSZBERÉNYI *et al.*, 2021).

6.1. Jövőbeli kutatási lehetőségek, limitációk

A további kutatások során érdemes lehet kvantitatív módszerrel, kérdőíven keresztül is megvizsgálni a kérdést. A kérdőívet akár két különböző időben, fesztivál előtt és után lenne érdemes kitöltetni a résztvevőkkel, hogy előzetesen milyen elvárásaik voltak, majd miket tapasztaltak a fesztivál során annak végén. Továbbá a kérdőíves megkérdezés azon hátrányából fakadóan, hogy a kérdések, illetve az arra adható válaszok sztenderizáltak (NEUMANN-BÓDI *et al.*, 2017), javasolt lenne további kvalitatív módszerek, elsősorban mélyinterjúk elvégzése akár a fesztiválok szervezőivel és/vagy további érintettekkel (pl. helyi lakosok) a kvantitatív kutatást követően is. Nehézségek közé tartható, hogy a fesztiválokról naprakész statisztikai adatok, illetve átfogó piaci információk nem elérhetőek hazánkban (MTÜ, 2021), ami jelentősen megnehezíti a téma kutatását és jelzi ennek szükségességét is.

**KÖKÉNY LÁSZLÓ – MÁRKUS ZITA –
KÖKÉNY LEVENTE**

Hivatkozásjegyzék:

ARCODIA, C. – WHITFORD, M. (2007): Festival attendance and the development of social capital. *Journal of Convention & Event tourism*, Vol. 8. No. 2, pp. 1-18. https://doi.org/10.1300/J452v08n02_01

ÁSVÁNYI Katalin – MITEV Ariel Zoltán – JÁSZBERÉNYI Melinda – MERT, M. (2019): Családok fesztiválélménye – két családbarát fesztivál elemzése. *Turizmus Bulle-*

tin, 19(3), 30–37. <https://doi.org/10.14267/TURBULL.2019v19n3.4>

BOWDIN, G. – MCPHERSON, G. – FLINN, J. (2006): Identifying and analysing existing research undertaken in the events industry: a literature review for People1st. London: People 1st. Association for Events Management Education (AEME), Leeds.

CSAPODY Bence – ÁSVÁNYI Katalin – JÁSZBERÉNYI Melinda (2022): Gasztroturizmus és fenntarthatóság a Balatonnál – Fogasztói preferenciák vizsgálata a szezonális és helyi alapanyagok tükrében. Comitatus: Önkormányzati Szemle, 32(240), 93–100.

CUDNY, W. (2013): Festival tourism—the concept, key functions and dysfunctions in the context of tourism geography studies. Geographical Journal, Vol. 65. No. 2, pp. 105–118.

FALASSI, A. (1987): Festival: Definition and Morphology. In: Time Out of Time: Essays on the Festival, Szerk: Alessandro Falassi, Albuquerque: University of New Mexico Press, 1–10.

FLEISCHER Tamás (2007): Fenntartható fejlődés: környezeti, társadalmi és gazdasági tényezők. In: Magyarország globális környezete 2020-ig. Háttér tanulmányok a magyar külstratégiához (1). MTA Világgazdasági Kutatóintézet – CEU Center for EU Enlargement Studies, Budapest, pp. 192–202. ISBN 978-963-301-496-7

GETZ, D. (2008): Event tourism: Definition, evolution, and research. Tourism Management, Vol. 29. No. 3, pp. 403–428. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2007.07.017>

GETZ, D. (2010): The nature and scope of festival studies. International Journal of Event Management Research, Vol. 5. No.1, pp. 1–47.

INKEI Péter (2010): A magyarországi fesztiválok minősítési rendszere, Magyar Fesztivál

Regisztrációs és Minősítési programfüzet, Budapest, 2010., elérhető: http://www.fesztivalregisztracio.hu/download/brossura_magyar.pdf, letöltve: 2021.10.24.

JÁSZBERÉNYI Melinda – KÖKÉNY László (2018): Hagyomány, mint érték megjelenése a magyar és Kárpát-medencei fesztiválturizmusban. In.: JÓZSA László – KORCSMÁROS Enikő – SERES HUSZÁRIK Erika (szerk.): A hatékony marketing - EMOK 2018 Nemzetközi Tudomá-

nyos Konferencia konferenciakötete. Selye János Egyetem: Komárom. ISBN: 978-80-8122-2 pp. 340–346.

JÁSZBERÉNYI Melinda – KÖKÉNY László – MÁRKUS Zita (2021): A fesztiválok szerepe és hatása – A Z generáció körében népszerű fesztiválok elemzése. In: ALBERT TÓTH Attila – HAPP Éva – PRINTZ-MARKÓ Erzsébet (szerk.): Változó világ, változó turizmus. XI. Nemzetközi Turizmus Konferencia: Tanulmánykötet. Győr, Magyarország: Széchenyi István Egyetem (2021) 363 p. pp. 192–201., 10 p.

KÖKÉNY László – KENESEI Zsófia (2021): Elvárásmenedzsment a szálláshely szolgáltatásoknál. Marketing és Menedzsment, 55(1. EMOK klsz), 41–51. <http://doi.org/10.15170/MM.2021.55.KSZ.01.04>

KOVÁCS Edina – KISS Kornélia (2018): Turisztikai trendek [Digitális kiadás.] Budapest: Akadémiai Kiadó. <https://doi.org/10.1556/9789634542315> Letöltve: https://mersz.hu/hivatkozas/dj322tt_21_p22#dj322tt_21_p22 (2021.10.30.)

MALHOTRA, N. K. – SIMON Judit közreműködésével (2017): Marketingkutatás [Digitális kiadás.] Budapest: Akadémiai Kiadó. <https://doi.org/10.1556/9789630598675> Letöltve: https://mersz.hu/hivatkozas/dj198mk_40_p1#dj198mk_40_p1 (2021.11.01.)

MTÜ (2021): Turizmus 2.0, elérhető: https://mtu.gov.hu/documents/prod/NTS2030_Turizmus2.0-Strategia.pdf, letöltve: 2021.10.30.

NEULINGER Ágnes – MITEV Ariel Zoltán (2017): Kvalitatív kutatási módszerek. In: GYULAVÁRI Tamás. – MITEV Ariel Zoltán – NEULINGER Ágnes – NEUMANN-BÓDI Edit – SIMON Judit – SZÜCS Krisztián (2017): A marketingkutatás alapjai [Digitális kiadás.] Budapest: Akadémiai Kiadó. <https://doi.org/10.1556/9789630598880> Letöltve: https://mersz.hu/hivatkozas/dj240ama_70_p1#dj240ama_70_p1 (2021.11.01.)

NEUMANN-BÓDI Edit – SIMON Judit – SZÜCS Krisztián (2017): A kérdőíves megkerdezés módszerei. In: GYULAVÁRI Tamás – MITEV Ariel Zoltán – NEULINGER Ágnes – NEUMANN-BÓDI Edit – SIMON Judit – SZÜCS Krisztián: A marketingkutatás alapjai [Digitális kiadás.] Budapest: Akadémiai Kiadó.

<https://doi.org/10.1556/9789630598880> Letöltve: https://mersz.hu/hivatkozas/dj240ama_97_p3#dj240ama_97_p3 (2021.11.06.)

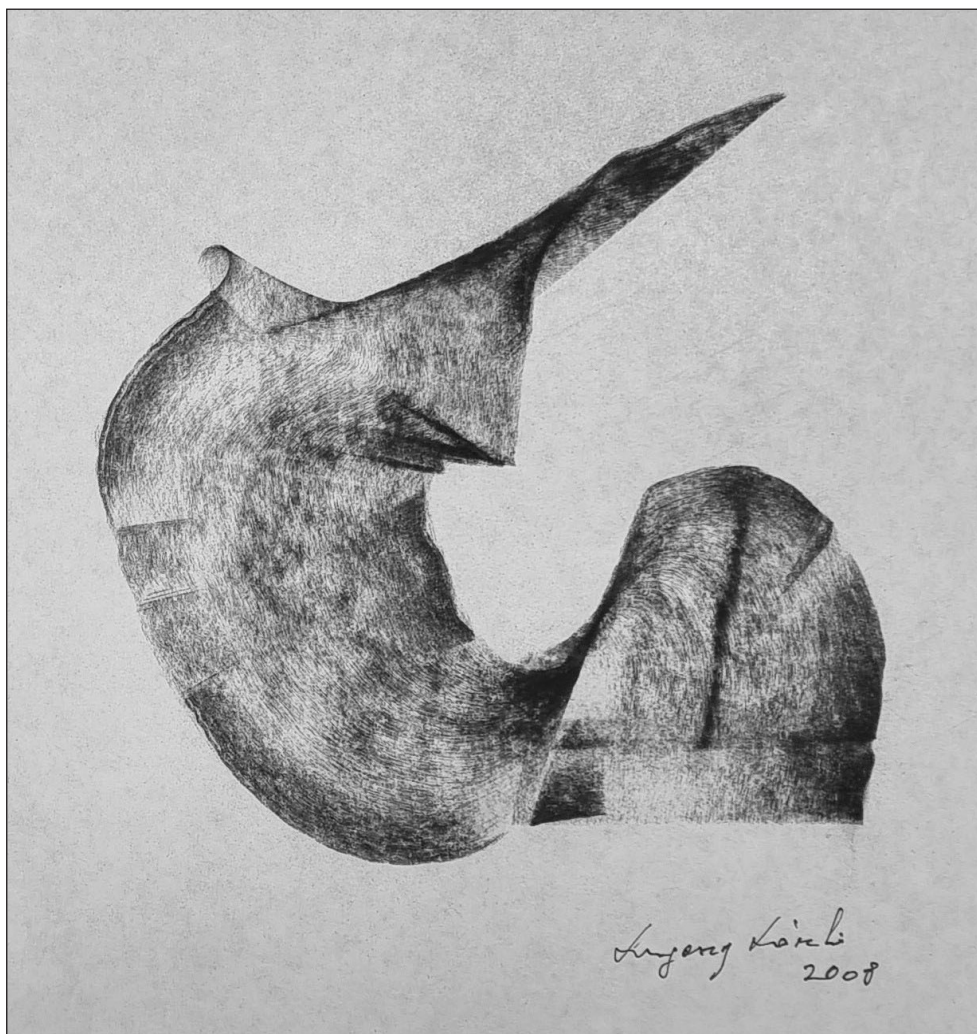
PURVIS, B. – MAO, Y. – ROBINSON, D. (2019): Three pillars of sustainability: in search of conceptual origins. *Sustainability Science*, Vol.14. No.3, pp. 681-695. <https://doi.org/10.1007/s11625-018-0627-5>

WCED (1987): Our common future. The report of the World Commission on Environment and Development, Oxford: Oxford University Press. Elérhető: <https://www.are.admin.ch/>

[are/en/home/media/publications/sustainable-development/brundtland-report.html](https://www.are.admin.ch/home/media/publications/sustainable-development/brundtland-report.html)

ZÁTORI Anita (2017): A fesztiválturizmus elméleti aspektusai. In: JÁSZBERÉNYI Melinda – ZÁTORI Anita – ÁSVÁNYI Katalin (szerk.) (2017): Fesztiválturizmus [Digitális kiadás.] Budapest: Akadémiai Kiadó. <https://doi.org/10.1556/9789634540083>

„A szerzők: Kökény László oktató, Márkus Zita hallgató, Kökény Levente PhD-hallgató, BCE.”

Tájékoztató

A Comitatus a harmadik életszakaszába lép

A Comitatus Önkormányzati Szemle több mint három évtizedes története eddig két nagy szakaszra osztható. Az első húsz esztendőben a Comitatus Társadalomkutató Egyesület által alapított folyóirat a Megyei Önkormányzatok Országos Szövetsége (MÖOSZ) lapjaként jelent meg. Kezdetben a Veszprém Megyei Önkormányzat Közigazgatási és Informatikai Szolgáltató Irodája, majd 2007-től az egyesület volt a kiadó. 2012-től már semmilyen intézményi háttér és kiszámítható támogatás sem állt a folyóirat mögött, így 2023-ig a Comitatus volt Magyarországon az egyetlen közhatalmi szervezetektől független vidéken szerkesztett országos önkormányzati szaklap. A Comitatus 32. évfolyama 243. számaként most megjelent lapunkat is még az egyesület adta ki.

A 2023-as esztendő új helyzetet és lehetőségeket jelent a folyóiratunk számára.

A győri Széchenyi István Egyetem elnöke és a Comitatus Egyesület vezetői az elmúlt évben azon kezdtek gondolkodni, hogy miként tudna az egyetem szerepet vállalni a folyóirat kiadásában és hosszú távú fenntartásában, fejlesztésében. A tárgyalások közbenső állomásaként 2022. szeptember 9-én az egyetem Albert Kázmér Mosonmagyaróvári Kara névadó ünnepségén együttműködési

megállapodást írt alá Navracsics Tibor területfejlesztési miniszter, Knáb Erzsébet, a Széchenyi István Egyetemért Alapítvány kuratóriumi elnöke, Filep Bálint, a Széchenyi István Egyetem elnöke és Agg Zoltán, a Comitatus Társadalomkutató Egyesület elnöke. Ekkor került először hivatalosan megfogalmazásra, hogy „az intézmény oktatási-kutatási eredményei megjelenésének egyik fóruma lehet a Comitatus Önkormányzati Szemle című folyóirat, amelynek működtetését az egyetem lehetőségeihez mérten segíti.”

A Széchenyi Egyetem és a Comitatus Társadalomkutató Egyesület vezetése között folytatódtak az egyeztetések és 2022. december 12-én Agg Zoltán főszerkesztő, Oláh Miklós alapító szerkesztő, Fekete Károly szerkesztő és Zongor Gábor szerkesztőbizottsági elnök, mint az egyesület képviselői vettünk részt Győrben személyes egyeztetésen, amelyen az egyetem képviselőjében Filep Bálint elnök és munkatársai voltak a tárgyaló partnereink. Ekkor került sor az együttműködési megállapodás lényegi elemeinek pontosítására, amely alapján elkészült a megállapodás tervezete, amelyet a Comitatus szerkesztőbizottsága is véleményezett.

A létrejött megállapodás alapján 2023-tól a Széchenyi István Egyetem megbízásából az UNIVERSITAS-Győr Nonprofit Kft. látja el a kiadói feladatokat. Ennek következtében a Comitatus a Jog-Állam-Politika (2009), a Tér-Gazdaság-Ember (2013), a Közigazgatás Tudomány (2021) és az Institutiones Administrationis – Journal of Administrative Sciences (2021) folyóiratokat kiadó UNIVERSITAS portfóliójába került és az egységes arculatnak megfelelő formátumban jelenik meg.

A Comitatus Önkormányzati Szemle szakmai tartalmával kapcsolatos döntések a COMITATUS által képviselt szakmai műhely irányítása alatt maradnak, a folyóirattal kapcsolatos személyi ügyekben – így különösen a főszerkesztő, a főszerkesztő-helyettes, a szerkesztőbizottsági tagok, a szerkesztésben résztvevő személyek kiválasztása – Felek konszenzus alapján döntenek. Az együttműködés kifejezéseként a folyóiraton a Széchenyi Egyetem felirat mellett megjelenítésre kerül a COMITATUS Társadalomkutató Egyesület neve.

A folyóirat tudományos minőségének továbbfejlesztése és a hivatkozások számának növelése érdekében

szor kerül a cikkek DOI azonosítóval történő ellátására, és nyílt hozzáférésű közzétételére. Az MTA folyóirat-minősítési kritériumainak mindenben megfelelő új bírálati szabályzat, valamint közlési szabályzat alkalmazásával a cikkek egységes és magas színvonalú megjelenését kívánjuk elérni.

A kiadó a folyóirat számára önálló weboldalt hoz létre, és megkezdődik az eddig megjelent lapszámok honlapon történő megjelenítése és a még nem digitális tartalmak feldolgozása.

A szerkesztőbizottság bővítésre kerül elismert hazai és külföldi egyetemi oktatók bevonásával, valamint Mezei Katalin tanszékvezető egyetemi docens, az Albert Kázmér Mosonmagyaróvári Kar Területi Tudományi és Vidékfejlesztési tanszék vezetője személyében főszerkesztő-helyettes is erősíti a folyóirat egyetemi integrációját és tudományos minőségét.

Bízunk benne, hogy három évtized sikerei után a Comitatus Önkormányzati Szemle az együttműködés eredményeként modernizálódik, megfiatalodik és a kiadás kiszámíthatóvá és biztonságossá válik.

Zongor Gábor
a szerkesztőbizottság elnöke

Agg Zoltán
főszerkesztő

